

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TARİH EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**İSPANYA'DA LİSE TARİH DERS KİTAPLARINDA
MÜSLÜMANLAR VE EĞİTİME YANSIMALARI**

Emre TURAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
PROF. DR. MEHMET İPÇİOĞLU**

Konya-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Emre TURAN
	Numarası	15308021008
	Ana Bilim Dalı	Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi
	Bilim Dalı	Tarih Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tezin Adı	İspanya'da Lise Tarih Ders Kitaplarında Müslümanlar ve Eğitime Yansımaları

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

25.10.2019
Emre TURAN

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Emre TURAN
	Numarası	15308021008
	Ana Bilim Dalı	Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi
	Bilim Dalı	Tarih Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet İPÇİOĞLU
	Tezin Adı	İspanya'da Lise Tarih Ders Kitaplarında Müslümanlar ve Eğitime Yansımaları

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan İspanya'da Lise Tarih Ders Kitaplarında Müslümanlar ve Eğitime Yansımaları başlıklı bu çalışma 04.10.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	Ünvanı Adı Soyadı	İmza
Danışman	Prof. Dr. Mehmet İPÇİOĞLU	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi İlker DERE	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali KAPAR	

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, çok kültürlü ve çok dinli toplumsal yaşam tecrübesiyle Avrupa'nın en eski örneklerinden biri olara İspanya'nın, söz konusu tarihsel tecrübeye nasıl baktığı, bu tecrübeyi nasıl yorumladığı ve günümüz İspanya toplumuna tarih eğitimi aracılığıyla nasıl ve hangi yönleriyle aktardığı tespit edilmeye çalışıldı. Geçmişinde İslam medeniyetinin izlerini barından ve büyük bir imparatorluk bakiyesi olan bu ülkenin lise tarih derslerinde, asırlar boyu birlikte yaşadıkları farklı din ve kültüre sahip bir unsur olarak Müslüman imajını ve bununla birlikte aynı imajın günümüzdeki durumu tarih ders kitaplarında tespit ederek ortaya çıkarıldı. Tüm bu değerlendirilmeler yapılırken, İspanya ve Endülüs tarihi çalışmaya eklenip, çalışmanın anlaşılır olması amaçlandı.

Eğitim ve öğretim faaliyetlerinin önemli materyali olan ders kitaplarının öğrencinin zihinsel imgeleri üzerine olan etkisine, tarih ders kitaplarında önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmanın amacına uygun olarak Müslüman kavramına dair olumsuzluklar İspanya tarih ders kitaplarında ortaya çıkarıldı. Ayrıca bir Avrupa ülkesi olan İspanya'nın eğitim sistemi hakkında bilgilere yer verildi. İspanya tarih ders kitaplarının içeriği ve müfredat durumu bu araştırmanın önemli konularından biri oldu.

Araştırmam boyunca desteğini esirgemeyen ve çalışma faaliyetlerimde beni yönlendiren başta danışmanım Prof. Dr. Mehmet İPÇİOĞLU olmak üzere, İspanyolca tercümelerde yardımcı olan Tolga GÜNGÖR'e, her daim yanımda olan Gülsüm GÜVEN'e ve yetişmemde emeği olan aileme teşekkürlerimi sunarım.

Emre TURAN

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Emre TURAN
	Numarası	15308021008
	Ana Bilim Dalı	Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi
	Bilim Dalı	Tarih Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet İPÇİOĞLU
	Tezin Adı	İspanya’da Lise Tarih Ders Kitaplarında Müslümanlar ve Eğitime Yansımaları

ÖZET

Bu çalışma ile İspanya’da okutulan bachillerato (lise) tarih ders kitaplarında İslam ve Müslüman figürünün durum tespiti ve tanımları ortaya çıkarıldı. Çalışma kapsamında; Historia de España, Historia del Mundo Contemporáneo, Historia de La Filosofía ve Historia del Arte ders kitapları incelenmiştir. Bu ders kitaplarının İspanya lise müfredatında ki durumları ve ünite yapıları genel hatlarıyla açıklanmıştır. Kitap incelemelerinde her kitap için ayrı bir kronoloji kullanılarak değerlendirmeler yapıp, Endülüs İspanya’sı ile başlanılan değerlendirmeye Osmanlı-İspanya ilişkileri, günümüz İspanya’sı, Türkiye ve diğer İslam ülkeleri ile devam edildi. Endülüs İslam düşünürleri hakkında bilgiler, İslam sanatı ve Yakın Çağ İslam ülkelerine ait ifadeler incelenen kitaplarda bulunup, değerlendirilmiştir.

Araştırma sonucunda, İspanya tarih ders kitaplarında, Endülüs dönemine ve tarihine yüzeysel şekilde değinildiği, Endülüslü İslam bilginlerine yeterince yer verilmediği, Osmanlı tarihi ile ilgili bazı kısımlarda tarihsel zaman hataları olduğu ortaya çıktı. İspanya tarih ders kitaplarının Avrupalılık üzerine yoğunlaştığı, felsefe, sanat tarihi ve Yakın Çağ Dünya tarihini anlatan ders kitaplarında yoğun bir Avrupa tarihi işlendiği görülmektedir. Bu durum İspanya’nın geçmişinde kalan Avrupa’daki farklı İspanya özelinden sıyrılıp, İspanyol aydınların vurguladığı gibi Avrupalılık fikriyle entegre olmaya çalıştıklarının bir göstergesi olmaktadır. İslam ve Müslüman ifadelerinde kelimelerden kaynaklı olumsuz ifadelerle denk gelmekle birlikte, günümüz dünyasını anlatan kısımlarda İslam- terör ifadeleri sık sık bir arada kullanılmaktadır. Batı dünyasında 11 Eylül saldırıları sonrası artan İslam- terör ifadelerinin, İspanyol tarih ders kitaplarına olan etkisi görülmektedir. Tarih eğitimi açısından ötekileştirici ve suçlayıcı ifadeler, İslamofobik etkileri arttıracak ve ayrımcılığın eğitim aracılığıyla yayılmasının önünü açacaktır.

Anahtar Kelimeler: İspanya Eğitim Sistemi, Tarih Ders Kitapları, Tarih Eğitimi

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Emre TURAN
	Numarası	15308021008
	Ana Bilim Dalı	Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi
	Bilim Dalı	Tarih Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet İPÇİOĞLU
	Tezin İngilizce Adı	Muslims in High School History Textbooks in Spain and Their Reflections on Education

SUMMARY

The subject of the research is examination of conjuncture of the Muslim figure and examination of expressions about the Islam in the high school history book (bachillerato) of Spain's high school curriculum. The books of Historia de España, Historia del Mundo Contemporáneo, Historia de La Filosofía and Historia del Arteders were analyzed within the extent of the research. The status and unit structures of these textbooks in the High School curriculum are mentioned in general terms. Book reviews were evaluated using a separate chronology for each book. We started to evaluated with the Andalusian Spain and continued with the Ottoman-Spain relations, contemporary Spain, Turkey and other Islamic countries. In addition, Spanish-Muslim relationship, information about Andalusian Islamic thinkers, the views about Islamic Art and the Islamic countries of the contemporary ages were found and evaluated in examined books. While all these evaluations were carried out, Spanish history understanding and Spanish and Andalusian History were added to the study and the subject was aimed to be more understandable.

At the end of research It turned out that It referred to the period and history of Andulus very superficially, that insufficient information is given about the scholars of Andalusian Islam and that there are historical time errors in some parts of Ottoman history in the history textbooks of Spain. It is seen that the history textbooks of Spain focused on Europeanism and in textbooks which is about Philosophy, the History of Art and Close Age World History have a dense emphasis of European History. This situation is an indication that the Spanish intellectuals are trying to integrate with the idea of Europeanism by shedding from different Spain specialty in Europe that staying in Spain's past. With encountering negative expressions caused by words in the Islam and Muslim phrase, Islam and terror statements is often used together in some parts that recounting today's World. The effect of increasing Islam-Terror Phrases In the western World after 9/11 attacks can be seen in Spanish history textbooks. Marginalizing and accusing

statements in terms of history education will increase Islamophobic effects and will cause discrimination to be pervaded by education.

Keywords: Spanish Education System, History Education, History Textbooks

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası.....	iii
Tez Kabul Formu.....	iv
Önsöz/ Teşekkürler.....	v
Özet.....	vi
Summary.....	vii
İçindekiler.....	ix
Kısaltmalar.....	xii
Tablolar Listesi.....	xiii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM- ARAŞTIRMANIN KURAMSAL TEMELLERİ.....	11
1.1.Tarihin Tanımı.....	11
1.2.Eğitimin Tanımı	13
1.2.1.Öğretim Faaliyetleri.....	14
1.2.2.Ders Kitapları.....	15
1.2.2.1.Bir Eğitim Materyali Olan Kitapların Kullanımı.....	15
1.3.Tarih Eğitimi.....	16
1.3.1.Tarih Eğitiminin Önemi.....	19
1.3.2.Tarih Öğretiminde Yaşanan Zorluklar.....	19
1.3.3. Eğitimde Kullanılan Tarih Ders Kitaplarının Nitelikleri.....	20
1.4.İslamofobi.....	21
1.5.İspanya	24
1.5.1.İspanya Tarihi.....	25
1.5.1.1.Endülüs İspanya'sı.....	26
1.5.1.2.Katolik Krallar Dönemi.....	28
1.5.1.3.İspanya İmparatorluğu.....	29
1.5.2.İspanyol Aydınların Tarih Anlayışı.....	30
1.5.3.İspanya Eğitim Tarihi.....	33
1.5.3.1.Francisco Ferrer.....	35
1.5.4.İspanya'da İslamofobi.....	36
1.5.5.İspanya Eğitim Sistemi.....	37
1.5.5.1.Okulöncesi Eğitim.....	38
1.5.5.2.İlköğretim Eğitimi.....	39

1.5.5.3.Ortaöğretim Eğitimi.....	39
1.5.5.4.Lise Eğitimi (Bachillerato).....	40
1.5.5.5.Meslek Liseleri ve Uzmanlık Eğitimi.....	41
İKİNCİ BÖLÜM- ARAŞTIRMA YÖNTEMİ.....	43
2.1.Araştırmanın Modeli.....	43
2.2.Veri Toplama Araçları.....	43
2.3.Verilerin Analizi	44
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM- BULGULAR VE YORUM.....	45
3.1.Birinci Alt Problemlerle İlgili Bulgular ve Yorumlar.....	45
3.1.1.İspanya’da Lise Tarih Eğitimi.....	45
3.1.1.1. Historia de España Dersi (İspanya Tarihi)	46
3.1.1.2. Historia del Mundo Contemporáneo Dersi (Yakınçağ Dünya Tarihi)	46
3.1.1.3. Historia de La Filosofía Dersi (Felsefe Tarihi)	46
3.1.1.4. Historia Del Arte Dersi (Sanat Tarihi)	47
3.1.1.5. Historia de La Música y de La Danza (Müzik ve Dans Tarihi).....	47
3.2. İkinci Alt problemle İlgili Bulgular ve Yorumlar.....	47
3.2.1. Historia de España Ders (İspanya Tarihi) Kitabına Ait Bulgu ve Değerlendirmeler.....	47
3.2.2. Historia del Mundo Contemporáneo (Yakın Çağ Dünya Tarihi) Ders Kitabına Ait Bulgu ve Değerlendirmeler.....	52
3.2.3. Historia de La Filosofía (Felsefe Tarihi) Ders Kitabına Ait Bulgu ve Değerlendirmeler.....	55
3.2.4. Historia Del Arte (Sanat Tarihi) Ders Kitabına Ait Bulgu ve Değerlendirmeler.....	58
3.3. Üçüncü Alt Problemlerle İlgili Bulgular ve Yorumlar.....	62
3.3.1. Historia de España Ders Kitabında Müslümanlar.....	62
3.3.2. Historia del Mundo Contemporáneo Ders Kitabında Müslümanlar.....	73
3.3.3. Historia de La Filosofía Ders Kitabında Müslümanlar.....	83
3.3.4. Historia del Arte Ders Kitabında Müslümanlar.....	85
3.3.5. İspanya Bachillerato Tarih Ders Kitaplarının Analizi.....	88
3.4. Dördüncü Alt Problemlerle İlgili Bulgu ve Yorumlar.....	90
3.4.1. İspanya Tarihinin Ders Kitaplarına Etkisi.....	90

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM- SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	91
4.1. Sonuç.....	91
4.2. Tartışma.....	92
4.3. Öneriler.....	95
BİBLİYOGRAFYA.....	97
EKLER.....	103

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren.
Ed.	: Editör.
LOSGE	: İspanya Eğitim Sistemi Genel Planlama Kanunu.
MEDC	: Ministerio de Educación, Cultura y Deporte
MEFP	: Ministerio de Educación y Formación Profesional
MENTORS	: Muslim Educational Network, Training, and Outreach Service.
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan.
yy.	: Yüzyıl.

TABLULAR LİSTESİ

Tablo- 1: İspanya Bachillerato Tarih Dersleri.....	45
Tablo- 2: Historia de España Ders Kitabı Üniteler.....	48
Tablo- 3: 1. Ünite Konuları.....	49
Tablo- 4: Historia del Mundo Contemporáneo Ders Kitabı Üniteler.....	52
Tablo- 5: Historia de La Filosofía Ders Kitabı Üniteler.....	55
Tablo- 6: Historia Del Arte Ders Kitabı Üniteler.....	58
Tablo- 7: İspanya Bachillerato Tarih Ders Kitaplarının Analizi.....	89
Tablo- 8: İslam ve Müslümanlarla İlgili Olumsuz İfadelerin Sayısı.....	89

GİRİŞ

Ders kitapları öğretim süreçlerinde, hedef davranışları yerine getirmede ve öğretim programında belirtilen kazanımların yerleştirilmesi önem arz etmektedir. Ders kitapları bireyler, aileler ve toplumlar üzerinde bıraktığı etkilerden dolayı eğitim öğretimde ve bilgi edinmede çok önemlidir. Tarih ders kitapları içerdiği bilgilerle hedef kitlesinin düşünsel ve eleştirel yapısının gelişimine katkı sağlamaktadır. İçerik olarak, toplumun geçmişini takip ederek bugünü anlamaya yardımcı olur. Bu içerikler oluşturulurken devletin ve toplumun istemleri dikkate alınmaktadır. Özellikle ulusal tarih, okul ders kitaplarında bu duruma göre yazılır. Bu süreç oluşturulurken tarih açısından geçmişin görmezden gelinmesi ve yok sayılması, geçmişin bugün üzerine tahakkümünü arttırarak korkulan, kaçınılan geçmişin yansımalarını ve etkilerini artacaktır¹.

Endülüs ve Müslümanlar, İspanyol tarihinde yer bulmuş bir kültür ve toplum oldu. Bu çalışmada İspanya’da okutulan lise (bachillerato) tarih ders kitaplarından dördü içerik yönünden değerlendirilecek ve bu kitaplarda Müslüman imajının nasıl ele alındığı ortaya çıkartılacaktır. İmaj; Zihinde oluşan tutum ve davranışların, olumlu veya olumsuz algılanması sürecidir. Duyumsanmış algının zihinde meydana getirdiği izdir². Lise tarih ders kitaplarına bakarak, bir milletin tarihsel algı ve bilincini ortaya çıkarmak tümünden doğru değildir. Tüm bunlarla birlikte tarih ders kitapları, kendi ve ötekilere dair imajı ortaya koymada önemli materyalleridir³.

İlgili literatür çalışmaları incelendiğinde başka ülkelere ait ders kitaplarında Türk İmajı konulu çalışmaların olduğu görülmektedir. Bu çalışmalar arasından en kapsamlı eserlerden biri, Ahmet Şimşek’in “Dünyada Türk İmajı Tarih Ders Kitaplarındaki Durum” adlı çalışmasıdır. Fakat İspanya eğitim sistemi içerisinde Müslüman İmajı üzerine bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmada İspanya lise tarih ders kitaplarında Müslüman imajı ortaya çıkartılarak, tarih eğitimi açısından değerlendirmesi yapılacaktır.

---

¹ Mithat Sancar, *Geçmişle Hesaplaşma Unutma Kültüründen Hatırlatma Kültürüne*, İstanbul 2016, s. 17-18.

² Ahmet Şimşek, *Dünyada Türk İmajı Tarih Ders Kitaplarındaki Durum*, Ankara 2018, s. III.

³ Şimşek, *aynı eser*, s. VII.

1. Araştırmanın Problemi

Araştırmanın problem cümlesi “İspanya lise tarih ders kitaplarında Müslümanlar nasıl anlatılmıştır?” sorusudur.

Araştırmanın alt problemleri aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır:

- İspanya lise eğitim kurumlarında okutulan tarih ders kitaplarının müfredattaki durumu nedir?
- İspanya eğitim sisteminde, lise tarih kitaplarının içeriği nelerdir?
- İspanya’da okutulan lise tarih ders kitaplarında “Müslüman” figürü nasıl tanımlanmaktadır?
- İspanyol kültürü ve geçmişinin İspanya lise tarih ders kitapları üzerinde etkisi var mıdır?

2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, İspanya’da okutulmakta olan lise tarih ders kitaplarında yer alan Müslüman figürünün eğitim açısından kuramsal çerçevede incelenmesi ve değerlendirilmesidir. Çalışmada eğitim sistemi üzerinde gidilmesinin nedeni eğitim öğretim faaliyetlerinin topluma rahat ulaşılan ve algıları şekillendiren bir yapısının bulunmasıdır.

Çalışmanın ana teması 2017-2018 eğitim- öğretim yılında, İspanya’da okutulan lise tarih ders kitaplarında Müslüman imajı olmakla birlikte geçmişte birlikte yaşadıkları Müslüman figürüne nasıl baktıklarını, tarih bilimine uygun ele alıp almadıklarını ve varsa nefret söylemleri tespit edilip, İslam’ın İspanya lise tarih eğitimindeki durumu analiz edilecektir. Elde edilen veriler ışığında İspanya lise tarih ders kitaplarında Müslüman imajı, tarih eğitimine katkı sağlayacak şekilde ortaya çıkartılacaktır.

3. Araştırmanın Önemi

Ders kitaplarının eğitim ve öğretim süreçlerinde sık kullanılmasının nedenleri vardır. Bunlar; ders kitaplarına ulaşmanın çok kolay olması, eğitim ve öğretim süreçlerinin tamamını kapsamaması, basılı materyal olarak uzun yıllar saklanabilmesi ve korunabilmesi gibi nedenlerdir.

Bu çalışmada İspanya’da okutulan lise tarih ders kitapları içerik yönünden değerlendirilecek ve bu kitaplarda Müslüman figürünün nasıl ele alındığı tespit edilecektir. Böylece Endülüs, Müslüman ve İslamofobi gibi kavramların eğitime

yansımaları ortaya çıkarılacaktır. Özellikle artan globalleşme sürecinde, toplumların hızlı ve yaygın biçimde etkileşim içinde olduğu XXI. yy.'da İspanya örneğinden yola çıkarak, Müslüman imajı ve algısı, çağdaş eğitim açısından değerlendirilecektir. İspanyol lise tarih eğitiminin incelenmesi bakımından daha önce bu konuya benzer bir çalışma yapılmamış olması bu çalışmanın önemini arttırmaktadır.

4. Araştırmanın Sayıtları

Tarih öğretiminde, ders kitapları önemli bir yer tutmakta ve öğrenenin algılarını etkilemektedir. Tarihsel düşünme becerilerinin oluşumu ile bağlantılı olan tarih ders kitapları, içerdiği kavramlar ve hedef öğretimi aktarma sürecinde tarihin istendik yönde vatandaşlar yetiştirme aracı olarak kullanılmasında önemli bir görevi üstlenmektedir. İspanya lise tarih ders kitaplarında Müslüman tanımlamaları, öğrencinin zihninde olumsuz yargılar oluşturacaktır. Bu olumsuzlukların giderilmesi açısından tarih eğitiminde “imaj” algısı önemlidir.

5. Sınırlılıklar

Araştırmanın sınırlılıkları aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır.

- Bu araştırma İspanya’da lise seviyesinde eğitim veren kurumların 2017-2018 eğitim- öğretim yılında, eğitim materyali olarak kullandığı dört adet tarih ders kitabı incelendi⁴. Bunlar; Historia de España (İspanya Tarihi), Historia del Mundo Contemporáneo (Yakın Çağ Tarihi), Historia de La Filosofía (Felsefe Tarihi) ve Historia del Arte (Sanat Tarihi) ders kitaplarıdır⁵.
- Araştırma kapsamında incelenen kitaplar Endülüs, Müslüman, İslam ve Türk ifadeleri ile sınırlı tutuldu. Araştırmanın değerlendirmesi bu ifadeler üzerinde yapıldı.

⁴MECD, <http://www.mecd.gob.es/exterior/centros/cervantes/es/ofertaeducativa/librotexto/librossecundaria.pdf>, (Erişim Tarihi: 08.02.2018).

⁵ Kitapların tam künyesi şu şekildedir:

- I. PRATS, Joaquín- CASTELLÓ, José Emilio- FORCADELL, Carlos- GARCÍA, Camino- IZUZQUIZA, Ignacio- LOSTE, Antonia, *Historia del Mundo Contemporáneo*, Anaya, Madrid 2011.
- II. SANCHEZ, J. Aróstegui- SEBASTIÁN, M.García- ARIMONT, C.Gatell- GAMIR, J.Palafox- CORBELL, M.Risques, *Historia de España*, Vicens Vives, Barcelona 2012.
- III. IZUZQUIZA, Ignacio- CORELLANO, Luis- DOMINGUEZ, Vicente Jesús- FRECHILLA, Ana Rosa- VILLAMAYOR, Santiago, *Historia de La Filosofía*, Anaya, Madrid 2009.
- IV. DE OLAGUER, Fernando- DE COSSÍO, Ana María Arias- MONTENEGRO, Jesús Cantera- SANCHEZ, José Luis, *Historia del Arte*, Ediciones SM, España 2011.

6. Tanımlar

Ders Kitabı: Eğitim programının temel öğelerinden olup, öğretme ve öğrenme sürecinin planlı şekilde uygulanmasını sağlayan materyaldir⁶.

Endülüs: Geçmişte Müslüman İspanya'nın tamamı için, günümüzde ise İspanyolların Andalusia olarak isimlendirdiği İspanya'nın güney kısmını ifade eden bölgedir⁷.

İslamofobi: İslam'a ve Müslümanlara yöneltilen olumsuz, haklarını kısıtlayan, ön yargı ve nefret içeren her türlü düşünce ve eylem için kullanılan genel bir tanımdır⁸.

İspanya: Avrupa'nın güneybatısında, İber Yarımadası'nın içinde kalan ve parlamenter monarşiyle yönetilen bir Avrupa ülkesidir. Başkenti Madrid'tir. Ülkenin büyük çoğunluğu Hristiyanlık dinine mensuptur⁹.

Tarih Eğitimi: Tarih biliminin eğitime karşılık gelen bölümünün, uygulama, ölçme ve değerlendirmesini tarihle ilintili şekilde pedagoji, sosyoloji ve felsefeyle birlikte işleyen bilim dalıdır¹⁰.

7. Konu ile İlgili Literatür İncelemesi

Araştırmayla ilgili olarak, "İspanya Tarih Eğitimi" konulu bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Fakat Tarih Eğitimi, tarih ders kitapları, Endülüs tarihi ve İspanya ile ilgili çalışmalar mevcuttur. Ayrıca farklı ülkelerin tarih ders kitaplarında Türk imajı üzerine yapılan bazı çalışmalar araştırma konumuzla ilişkilendirilebilir. Bu çalışmanın konusuyla ilgili yapılan bazı çalışmalar şu şekildedir;

F. Duygu Kılıç'ın, "İspanya'da Çok Kültürlü Yurttaşlık" adlı çalışması; İspanya'nın iki diktatörlük ve bir iç savaş deneyiminden sonra yaşadığı değişimle, bünyesindeki çokkültürlü yurttaşlığa nasıl yaklaştığı ortaya koymaktadır. Yurttaşlık hakları alanında oluşan bu değişim incelenirken, İspanya'nın tarihsel süreci dikkate

⁶ Servet Hali, "Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları", *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, S. 3, Ekim 2014, s. 159.

⁷ Türkiye Diyanet Vakfı, *İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2019, <https://islamansiklopedisi.org.tr/endulus>, (Erişim tarihi: 25.06.2019).

⁸ Fatma Kurt Sarıaslan, *İslamofobi Batı Literatüründe İslam Algısı ve İslamofobi*, İstanbul 2018, s. 183.

⁹ Türkiye Diyanet Vakfı, *İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2019, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ispanya>, (Erişim tarihi: 25.06.2019).

¹⁰ Mustafa Safran, "Tarih Eğitimi", *Tarih İçin Metodoloji*, Ed. Ahmet Şimşek, Ankara 2018, s. 103.

alınmış; toprak azınlıkları ve öz yönetim uygulamaları gibi özgül değişkenler ve yerel faktörler göz önünde bulundurulmuştur. Çalışmanın çıkış noktasını İspanya'nın 1978 Anayasası ve bu anayasada yer alan çok kültürlü yurttaşlık hakları oluşturmuş ve yasal düzenlemelerle ulaşılmak istenen çözümler tahlil edilerek tez sonlandırılmıştır¹¹.

Feridun Bilgin'in, "Endülüs'te Kalan Son Müslümanların (Moriskolar) İspanya'dan Sürgünü (1609-16014)" çalışmasında; 1609 senesinde İspanya'nın Müslümanlardan tamamen temizlenmesi gerektiğini savunan İspanyol Devlet Konseyi'nin kararı doğrultusunda III. Felipe'nin yürürlüğe koyduğu büyük sürgün olayının sonuçları değerlendirilmiştir. Sürgün kararı alınmadan önce, İspanya'nın toplumsal ve siyasal durumu anlatılmakla birlikte, sürgünün 1609 yılında yürürlüğe girmesine sebep olan etkenler sıralanmıştır. 1568-1570 senesinde yaşanan büyük Morisko isyanı, İspanyol yönetimine Moriskoların tekrar ayaklanmaması için bazı bölgelerde tehcir uygulamasına gidilmesi, bu uygulamanın aynısının 1609 sürgününe zemin hazırlamak amacıyla uygulanması fikrini veriyordu. Bu şekilde Moriskoların topluca isyan etmesi engellenecekti. III. Felipe'nin sürgün fermanını Valencia bölgesi yöneticilerine göndermesiyle, sürgün başlayacaktı. Çalışmada 1609 sürgün fermanından alıntılar da mevcuttur. Sürgün olayına kadar gelişmeler anlatıldıktan sonra sürgünden sonraki döneme geçilip, Moriskoların yaşadıkları sıkıntılar anlatılmaktadır. Sürgünden geri dönüşlere karşı İspanya'nın aldığı önlemler, sürgün edilenlerin bölgelere göre sayısı, sürgüne gidenlerin nereye gittiği hakkında bilgiler de çalışmada yer almaktadır. Çalışmanın son bölümünde sürgünün İspanya'ya olan etkisine değinilmiştir. Bu bölümde özellikle sürgünden sonra İspanyol ekonomisinin olumsuz etkilendiği tespit edilmiştir. Ayrıca Moriskoların İspanyol toplumsal yaşamına olumlu etkileri ortaya çıkarılmıştır¹².

Mehonikj'in, "Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Eskiçağ Tarihi Konularının, Makedonya'daki 6. Sınıf Tarih Ders Kitabı ile Karşılaştırılması" çalışması; Türkiye'de okutulan Sosyal Bilgiler 6. sınıf ders kitabında yer alan Eski Çağ tarihi konularının, Makedonya'da okutulan 6. sınıf tarih (İstoriija) ders kitabı ile karşılaştırılması olarak belirtilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum vaka çalışması kullanılmıştır. Araştırmanın kaynak ve materyallerini Türkiye'de Sosyal

¹¹ Fatma Duygu Kılıç, "İspanya'da Çokkültürlü Yurttaşlık" (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2013.

¹² Feridun Bilgin, "Endülüs'te Kalan Son Müslümanların (Moriskolar) İspanya'dan Sürgünü (1609-16014)", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.XIII, S.2, (2013), s.37-61.

Bilgiler 6. sınıf ders kitabı ile Makedonya’da tarih ders kitabı oluşturmaktadır. Araştırmada amaçlı örneklem çeşitlerinden biri olan “kolay ulaşılabilir durum örnekleme” kullanılmıştır. Veriler “doküman analizi” ile elde edilmiştir. Araştırmacı tarafından Makedonya’nın 6. sınıf tarih ders kitabı Makedoncadan Türkçeye tercüme edilmiştir. Verilerin analizinde, bir nitel araştırma tekniği olan betimsel analiz kullanılmıştır. Sonuç olarak araştırmada ele alınan ders kitaplarında Eski Çağ konuları bakımından içerik, metin çeşitleri, teknik ve tasarım ile etkinlik, ölçme ve değerlendirme hususlarında bazı konularda benzerlikler olduğu görülmüş, ağırlıklı olarak farklılıklara rastlanmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda Türkiye’nin ders kitabında özellikle Eski Çağ alanın etkisinin kaybolmaya başladığı, kullanılan görsel kanıtlar ve etkinlikler bakımından yetersiz olduğu sonucuna varılmıştır. Bu eksikliklerin giderilmesi amacıyla yeni hazırlanacak olan ders kitabında çalışmada değinilen eksikliklerin giderilmesi, sunulan öneriler ile daha nitelikli bir kitap hazırlanması konusunda yardımcı olacağı düşünülmüştür¹³.

Kapar’ın, “Sovyetler Birliği Dönemi Ders Kitaplarında Eskiçağ Tarihi ve Eski Türk Tarihi’nin Öğretimi” çalışması; Sovyetler Birliğinde kullanılan ders kitaplarında, İslamiyet öncesi Türk tarihi incelenmiştir. Çalışmanın sınırlılığını, Eski Çağ ve Eski Türk tarihi oluşturmuştur. Çalışmanın ilk bölümünde Rus eğitim tarihine yer verilip, Rusların tarihsel süreçte eğitimlerinde meydana gelen değişim ve gelişimler anlatılmaktadır. İkinci bölümde ise çalışmanın ana temasını oluşturan Sovyet eğitim sistemine değinilmekte; bu bölüm Sovyetler Birliğinin kuruluşundan, II. Dünya Savaşı’na kadar olan dönem ve bundan sonraki dönem olarak incelenmektedir. Daha sonra araştırma için önemli bulguların ortaya çıkacağı kitap incelemesi yapıp, çalışma sonucunda Sovyet tarih eğitiminde Türklerle ilgili az bilgi olduğu görülmüş ve Türk ifadesinin yerine göçebe ifadesinin kullanıldığı ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca Türklerle ilgili olumsuz ifadelerin olduğu tespit edilmiştir¹⁴.

Kıran’ın, “Yunan Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarında Türk ve Türkiye İmajı Üzerine Bir Araştırma” konulu çalışması; araştırmamıza yöntem olarak benzerlik göstermesi bakımından önemlidir. Yunanistan’da okutulan tarih ders kitaplarında Türk

¹³ Ertan Mehonikj, “Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Eskiçağ Tarihi Konularının, Makedonya’daki 6. Sınıf Tarih Ders Kitabı ile Karşılaştırılması”, (*Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), Konya 2018.

¹⁴ Mehmet Ali Kapar, “Sovyetler Birliği Dönemi Ders Kitaplarında Eskiçağ Tarihi ve Eski Türk Tarihi’nin Öğretimi”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.5, (2016), s.239-252.

ve Türkiye imajı üzerine inceleme yapılmıştır. Çalışmada Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti, Yunan tarih ders kitaplarında nasıl yer almaktadır? Yunanistan’da okutulan tarih ders kitaplarında Türk ve Yunan ilişkilerinin tarihi boyutu nasıl ele alınmaktadır? Yunanistan’da okutulan tarih ders kitaplarının Türk ve Türkiye’ye bakış açısı nasıldır? gibi sorulara özellikle yanıt aranmıştır. Çalışma kapsamında Yunanistan’da okutulan sekiz adet tarih ders kitabının tamamı incelenerek Yunanistan’ın tarihi süreç içinde Türk, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti’ne bakış açısını yansıtan kısımlar ortaya çıkarılmaktadır. Çalışmada sonuç olarak, Yunanistan tarih ders kitaplarında olumsuz Türk imajı oluşturulduğu görülmektedir. Olayların objektif bir biçimde ders kitaplarında yer alması için çalışmaların devam edilmesi gerekliliğinin önemi vurgulanıp, bunun sonucu olarak halen devam eden Türk-Yunan sorunlarının çözümüne ve iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine faydası olacağı kanısına varılmıştır¹⁵.

Koçoğlu’nun, “Barışın Aracı Olarak Tarih Ders Kitapları: Türk- Yunan Tarih Ders Kitapları Örnekleme” çalışması; Ders kitaplarının barışçı eğitime katkısını ortaya çıkarmaktadır. Başlangıç olarak tarih ders kitaplarının zaman içerisinde gelişim ve değişimi anlatılmaktadır. Çalışmanın ana konusu olan Türk ve Yunan tarih eğitimi ve ders kitapları hakkında bilgiler verilmiştir. Her iki ülkenin ortak tarihi geçmişi çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden “betimsel analiz” kullanılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen verilere göre, iki ülkenin ortak tarihini oluşturan kısımların birbirinden farklı anlatıldığı, Yunan tarih ders kitaplarının Türkler hakkında olumsuz yorumlar içerdiği ve kullanılan resimlerin barışçı tarih anlayışına uygun olmadığı ortaya çıkarılmıştır. Ötekileştirici kavramların tarih eğitiminde olumsuzluk teşkil ettiği ve barışçı tarih anlayışına uymadığı vurgulanmıştır¹⁶.

Davarcı’nın, “Alman İlk ve Orta Öğretim Tarih Ders Kitaplarında Metodoloji ve Türk İmajı Üzerine Bir Araştırma” çalışmasında; Alman tarih ders kitapları incelenmiştir. Alman ders kitapları doküman incelemesine tabi tutulup,

¹⁵ Mustafa Kıran, “Yunan Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarında Türk ve Türkiye İmajı Üzerine Bir Araştırma”, (*Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*) Konya 2014.

¹⁶ Yasemin Koçoğlu, “Barışın Aracı Olarak Tarih Ders Kitapları: Türk- Yunan Tarih Ders Kitapları Örnekleme”, (*Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Tarih Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*) Erzurum 2014.

değerlendirmeler yapılmıştır. Almanya’da oluşan modern tarih eğitimi anlayışının tarihsel gelişimi hakkında bilgiler vermektedir. Çalışma dört bölüm olarak oluşturulmuştur. İlk bölümde, Alman tarih ders kitaplarının geçirdiği değişimler ortaya çıkarılmıştır. İkinci bölümde, seçilen Alman tarih kitaplarından bazıları modern tarih eğitimine uygun olarak incelemeye tabi tutulup değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde, kitaplardan seçilen bazı konuların anlatımları ve içerikleri değerlendirmeye alınıp, öğrencilerin eğitim düzeyine uygunluğu değerlendirilmiştir. Son bölümde ise Alman-Türk ilişkileri ve Türk imajı üzerine tespitler yapılmıştır. Sonuç olarak Alman tarih ders kitaplarının öğrenci merkezli bir yapıya döndüğü, farklı bakış açıları geliştirdiği, modern tarih eğitimi anlayışına uygun olduğu tespit edilmiştir¹⁷.

Cengiz’in, “Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Türk İmajı” çalışması; Sovyet Rusya tarih ders kitaplarında Türk imajını ortaya çıkarmıştır. Çalışma Sovyetlerin yoğun Türk nüfusu barındırması açısından önemlidir. Bu durumdan yola çıkarak, Rusların beraber yaşadıkları ve tarihsel süreç içerisinde etkileşimde buldukları Türk toplumuna bakışları ders kitaplarında tespit edilmiştir. Sovyet tarih ders kitaplarının konuları araştırma kapsamında değerlendirilmiştir. Sovyet tarih ders kitaplarında Türk tarihi araştırmanın verilerini ortaya çıkarılmıştır. Kitap incelemelerinde genel olarak Sovyetlerin siyasi yönelimlerinin diğer konularda olduğu gibi Türk imajına etkisi de ortaya konmaktadır. Sovyet devriminden sonra kurulan Türk-Sovyet ilişkileri ders kitaplarında olumsuzlukların önüne geçtiği sonucu çıkarılmakta ve yapılan incelemeler dönemlere ayrılmaktadır. Çalışma, 1920-1930 yılları, 1930-1950 yılları, 1950-1960 çözülme dönemi, 1965-1980 yavaşlama süreci şeklinde bölümler halinde incelenmektedir. 1930-1950 dönem hariç diğer dönemlere ait ders kitaplarında olumsuz Türk imgelerinin olduğu görülmüştür¹⁸.

Yiğit’in, “Arap Ülkelerinde Okutulan Lise Tarih Ders Kitaplarında Türkler (Ürdün ve Suriye Örneği)” çalışması; Ürdün ve Suriye tarih ders kitaplarında Türk algısını ortaya çıkarmıştır. Ürdün ve Suriye eğitim sistemine değinildikten sonra ders kitapları doküman analizine tabi tutulup, kitaplardaki ifadeler Wirth’in “Tarihin Kötüye

¹⁷ Alim Davarcı, “Alman İlk ve Orta Öğretim Tarih Ders Kitaplarında Metodoloji ve Türk İmajı Üzerine Bir Araştırma”, (*Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*) Konya 2006.

¹⁸ Nigâr Maharramova Cengiz, “Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Türk İmajı”, (*Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı Tarih Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), Sakarya 2016.

Kullanımı” yöntemleriyle analiz edilmektedir. Yapılan çalışma sonucu Ürdün ve Suriye ders kitaplarında farklı Türk algısı olduğu, bu algıların şekillenmesinde ülkemizin Arap ülkelerine olan ilişkilerinin etkisi görülmektedir. Ürdün ders kitaplarında Osmanlı tarihi daha detaylı şekilde anlatılırken aynı durum Suriye ders kitaplarında görülmemekte ve daha suçlayıcı sözler içermektedir. Arap isyanı gibi bazı konularda Osmanlı Devleti’nin son dönem yöneticileri suçlandığı tespit edilmiştir¹⁹.

Avcı’nın, “Türkiye ve Balkan Savaşlarına Katılan Balkan Ülkelerinin Tarih Ders Kitaplarında Balkan Savaşları” adlı çalışmasında; Balkan savaşına katılan ülkelerin (Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan ve Arnavutluk) ders kitaplarında Balkan savaşları konusu incelemeye alınıp, anlatım, benzerlik ve farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma sürecinde geçmişte okutulan ve günümüzde okutulan toplam yedi adet ders kitabı incelemeye alınmıştır. Bu kitaplarda tespit edilen Balkan savaşları bölümleri çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır. Çalışmanın sonunda, Balkan ülkelerinin ders kitaplarında Balkan savaşları, Türkiye’de okutulmakta olan tarih ders kitaplarına göre daha fazla yer verdikleri ortaya çıkmıştır. Ülkemizde okutulan ders kitaplarında Balkan savaşlarının önemini kavratılmasıyla ilgili çıkarımda bulunmaktadır²⁰.

Çınar’ın, “Çokkültürlülük ve Kültürlerarasıcılığın Tarih Eğitime Yansımaları” çalışması; Çok kültürlü yaşam ve kimlik tespitinde tarih eğitiminin etkisi ortaya koyulmaktadır. Araştırma çok kültürlü toplum yapısının analiziyle başlamakta ve çok kültürlülüğün eğitim gibi argümanlara yansımaları şeklinde devam etmektedir. Sonra ki bölümde tarih eğitimi detaylıca anlatılıp, zaman içinde geçirdiği evreler araştırma içerisinde yer bulmaktadır. Tüm bu kavram açıklamalarından ve kuramsal çerçeve üzerine, Türkiye’nin çok kültürlü yapısı üzerinde analizlerde bulunmaktadır. Çalışmanın son bölümü Türkiye üzerinden devam etmekte ve tarih eğitimi ile çok kültürlü yapının bir bütün olması sonucu çıkarımında bulunulmuştur. Tarih yazımında,

¹⁹ Mehmet Yiğit, “Arap Ülkelerinde Okutulan Lise Tarih Ders Kitaplarında Türkler (Ürdün ve Suriye Örneği)”, (*Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tarih Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), Ankara 2009.

²⁰ Serkan Avcı, “Türkiye ve Balkan Savaşlarına Katılan Balkan Ülkelerinin Tarih Ders Kitaplarında Balkan Savaşları”, (*Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tarih Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), Ankara 2009.

“öteki” kavramının toplumsal birlik açısından önemli olduğu sunucu ortaya çıkarılmıştır²¹.

---

²¹ Zafer Çınar, “Çokkültürlülük ve Kültürlerarasıcılığın Tarih Eğitime Yansımaları”, (*Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Ana Bilim Dalı Tarih Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), İstanbul 2010.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL TEMELLERİ

1.1. Tarihin Tanımı

Sosyal bilimlerin doğal özelliği tek bir anlam ve ifadeyle açıklanamamalarıdır. Bu bilimlerin anlamları üzerinde bilimsel ve ideolojik anlayışlarla bir anlam ifade etme kaygısı her zaman gündemde olmaktadır. Sosyal bilimlerden olan tarih biliminin bu kaygıdan nasibini almaktadır. Tarihçilerin bilimsel, ideolojik anlayışları ve felsefi yaklaşımlarına göre birçok tarih tanım yapıldı. Bununla birlikte tanımlar, çoğu zaman birbirini tamamlar nitelikte olup esasen birçoğunda tarihin farklı yönlerine işaret edilmiştir.

Tarih, tanımlanması çok kolay olmayan ve tanımında birçok olguyu barındıran yapıya sahip bir bilim dalıdır. Batı dillerindeki karşılıklarına bakıldıklarında “*Latince: Historia, İtalyanca: Storia, Fransızca: Historie, İngilizce: History, Almanca: Historie*” şeklinde kullanıldıkları görülmektedir²². Tarih, Sami dilindeki v-r-h- kökünden gelmektedir. İbranice ay, kamer kelimelerinin karşılayan yareah ve yerah gibi. Bu anlamda tarih, Ay’ın tarifi ile bir olayın hadisenin zamanının tespit ve belirlenmesidir. Diğer anlamda ise olayın zaman dilimini ve kronolojisini belirlemek anlamında kullanıldı²³. Historia (Tarih) kavramının ilk kullanan ve ortaya atan Herodot’tur²⁴. Tarihin tanımı genel olarak; “*İnsan topluluklarının bütün faaliyetlerini, geçirdikleri gelişmeleri ve aralarında geçen olayları yer ve zaman göstererek, sebep-sonuç ilişkisi içinde, belgelere dayanmak suretiyle araştıran ve günümüze nakleden sosyal bir ilimdir*”²⁵.

İnsanoğlunun yeryüzündeki eylemlerinin hikayesi, bu hikâyenin araştırılması ve anlatılmasıdır²⁶. Daha kapsamlı bir tanım ise Zeki Velidi Togan tarafından şöyle yapılmaktadır: “*Tarih ilmi insanların zaman ve mekân çerçevesinde husule getirdikleri tekâmül hadiselerini, bunların şüursuz iptidaî hallerinde, tabiat esirleri yahut maşerî*

²² Erhan Metin, “Tarih Eğitimi ve Dil: Tarihçilerin, Tarih Ders Kitabı Yazarlarının, Tarih Öğretmenlerinin ve Öğrencilerin Tarihsel Dil Kullanımı”, (Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2011, s. 16.

²³ Mustafa Oğuz, *Ahmet Cevdet Paşa ve Tarihçiliği*, Konya 2014, s. 5.

²⁴ Muzaffer Demir, “Antik Yunan Tarihçiliği: Herodotos ve Thukydides”, *Dünyada Tarihçilik*, Ed. Ahmet Şimşek, Ankara 2017, s. 1.

²⁵ İsmail Özçelik, *Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler*, Ankara 1993, s. 2-3.

²⁶ Necmettin Alkan, “Efsaneden Aydınlanmacı Geleneğe Tarih Düşüncesi”, *Tarih Nasıl Yazılır*, Ed. Ahmet Şimşek, İstanbul 2011, s. 38.

*bir vücudun fertleri ve toplulukları sıfatıyla yaptıkları fiillerinde tecelli eylemeleri itibariyle ve maşerî hayatında mevzuu bahis ayrı hallerde rol ve ehemmiyetleri tayin ve tespit edilen psikofizik âmillerin teşkil ettiği illî bağılıklar çerçevesinde tetkik ve tasvir eder*²⁷. İspanyol düşünür Gasset'e göre tarih; “Benim yaşamım olan gerçeğin sistematik bilimdir”²⁸. Gasset, tarih bilimi açısından insanı ön plana çıkarmakta ve doğayı tarihin unsuru olarak görmemektedir. Gasset insan varlığının tarihi oluşturduğunu öne sürüp, doğayı varlıktan uzak tutmuştur.

Tarihin diğer sosyal bilimler olan ilişkisi ve farklılıkları üzerinde de düşünceler vardır. Eski Yunan filozoflarından Aristo, tarih ve edebiyat arasındaki ayrımı, tarih ve şiir ilişkisi üzerinden ortaya koymaya çalıştı. Aristo, öncelikle bu ikisinin çok açık bir sebeple ayrıldığını iddia etmektedir: “Biri (tarih) ne olduğu ile, diğeri (şiir) ne olabileceği ile ilgilenmektedir” demektedir. Bu sebeple Aristo kronolojik önlemler hakkında belirli olmayan bir ayırım ortaya koyup ve tarihi geçmiş zaman olarak, şiiri ise şimdiki zaman ve gelecek ile ilişkilendirdi²⁹. Görüldüğü gibi tarihin tek bir tanımı mümkün olmayıp çeşitli görüşler ve düşünceler mevcut olmuştur.

Tarih bilimi açısından, tarihin tanımından sonra önemli bir konuda tarihin ne zaman başladığıyla ilgilidir. Tarihin insandan bağımsız olamayacağı görüşüyle, insanlığın var olduğu andan itibaren tarihin varlığı açıklanmakla birlikte, tarihin kayıt edilmesi ile tarihin başladığını söylemek mümkündür³⁰. Tarih bilimin incelendiğinde zaman içinde değişime uğradığı görülmektedir. Şöyle ki, geleneksel tarih, olayların anlatıldığı tek düze bir yapıya sahipti. Tarih bilimi uzun süre yapısını ve işleyişini bu yöntemle sürdürdü. Annales Okulunun devreye girmesiyle bu anlatım tarzı kesin olarak reddedilecekti. Tarih parçalara ayrılmaz görüşünü savunan bu tarihçiler, tarihi bir bütün olarak işlediler³¹. Tarih geçmişten günümüze gelen somut bilgiler olabileceği gibi bu bilgilerin işlenmesi sürecinde en etkin rolü tarihçi üstlenmektedir. Tarihçi tarihi olayın katılımcısı ve izleyicisi olarak bir rol sahibi olmalıdır³². Bundan dolayı, tarih biliminin gelişmesinde tarihçilerin önemli rolleri olmuştur.

²⁷ A. Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usûl*, İstanbul 1981, s. 13.

²⁸ José Ortega y Gasset, *Sistem Olarak Tarih*, İstanbul 2010, s. 13.

²⁹ Bayerley Southgate, *Tarih: Ne ve Neden*, Ankara 2012, s. 34-35.

³⁰ Necmettin Alkan, “Geçmişten Günümüze Dünyada Tarih Yazıcılığı”, *Tarih İçin Metodoloji*, Ed. Ahmet Şimşek, Ankara 2018, s. 26.

³¹ Mehmet Ali Kılıçbay, “Annales Okulu ve Fernand Braudel”, *Dünyada Tarihçilik*, Ed. Ahmet Şimşek, Ankara 2017, s. 227- 228.

³² Kubilay Aysevener, *Collingwood'un Tarih Felsefesi*, Ankara 2001, s. 25.

Tarih Felsefesi, tarih ile ilgili açıklamalar yapılırken oluşan problemler karşısında devreye girmektedir. Bu amaçla tarihin, tarihçinin, toplumun ve olguların ortak bir değerlendirme potansiyelinden geçiş süreci tarih felsefesi ile mümkündür. Tüm bu bilgiler ışığında tarihçi, insanoğlunun yaşadığı olguları, birbirleriyle ilişkileri bakımından ele alır. Olguları tespit eden tarihçi, olgular arasındaki ilişkileri dikkate alarak onları değerlendirir.

1.2. Eğitimin Tanımı

Eğitim bilimi alanında çalışan araştırmacılar eğitim tanımı üzerinde çeşitli görüşler ve tanımlamalar sundular. Bu çeşitlilik gösteren tanımlamaların oluşmasına temel nedeni eğitim biliminin pozitif bir bilim olmasından öte sosyal bilim olması gösterilebilir.

Eğitimin klasik tanımı; Bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir. Bu tanımlamada süreç kavramının vurgulandığı görülmektedir. Buradaki süreç vurgusu, belli bir sonuca ulaşmak veya bir oluşumu gerçekleştirmek için birbirini izleyen olayların ya da durumların akışı olarak ifade edilmektedir³³. Eğitimin sözlük anlamı bireyin; fiziksel, zihinsel ve törel yetilerini geliştirme eylemi, toplumun kurallarını öğrenmesi ve uygulamasıdır. Başka bir söyleyişle eğitim, bireyin yetişmesini ve gelişmesini sağlamaya özgü araçların işletilmesidir³⁴.

Günümüzde eğitim, insanın kalıtımla getirdiği temel gereksinimlerini ve yeteneklerini yönlendirebilmekte, bunları kendi sınırları içinde en üst düzeye ulaştırabilmekte ve geliştirebilmektedir. Kişinin zihni, bedeni, duygusal, toplumsal yeteneklerinin, davranışlarının en uygun şekilde veya istenilen bir doğrultuda ilerlemesi, ona birtakım amaçlara dönük yeni yetenekler, davranışlar ve bilgiler kazandırılması yolundaki çalışmaların tümüdür³⁵.

Eğitim, değişim içindir, her çaba, en az bir sonuç almak içindir, böyle bir sonuç yoksa, çabaya da gerek yoktur. Öğrenme çabaları için sonuç kişinin değişmesidir. Bu değişimin olup olmadığını, miktarını, yönünü, amaçlarla binişip binişmediğini bilmenin ve bunu gelecek değişimlere temel yapabilmenin yolu, kişinin değişiminin somut

³³ Ali Ekber Şahin, "Eğitimle İlgili Temel Kavramlar", *Eğitim Bilimine Giriş*, Ed. Veysel Sönmez, Ankara, 2006, s. 12.

³⁴ Gülbahar Gül, "Birey Toplum Eğitim ve Öğretmen", *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 1, (2004), s. 228-229.

³⁵ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- M.S. 2010*, Ankara, 2010, s. 2.

göstergeleri olan davranışlarına bakılmasıdır³⁶. Bu anlamda eğitim bir süreçtir ve belli başlı kriterleri vardır. Öncelikle istendik davranışın kazanılmış olması ve akabinde bunu bir davranış değişikliği ile tetiklemesi gerekmektedir. Burada bireyin kazanacağı bilgi, tutum ve kazanımlar bize eğitimin gerçekleştiğini gösterecektir.

Görüldüğü gibi eğitimin çeşitli tanımı olmakla birlikte, eğitimin net bir tanımı yapılamamaktadır. Çünkü eğitim, gerçekten çok karmaşık ve kapsamı geniş bir toplumsal olgudur. Dolayısıyla, eğitim, insanoğlunun yeryüzünde ilk görüldüğü andan itibaren, zamanla gelişen, genişleyen, zenginleşen ve önemi gittikçe artan bir olgu haline gelmiştir³⁷.

1.2.1. Öğretim Faaliyetleri

Eğitimin kilit öneme sahip önemli parçalarından biri öğretimdir. Davranış değişikliğinin gözlemlenmesi sürecini tanımlamaktadır. Bireyin öğrenmeyi sağlayıp bu durumun meydana getirdiği değişikliklerin tüm faaliyetleri öğretim kapsamına girmektedir³⁸. Bir konunun bireye kazandırılması sürecinde öğrenmenin bir başka tanımıdır³⁹. Eğitim, öğretme sürecinin ana olgusudur. Eğitimde bilgiler genel bir yapıdayken, öğretimde önceden belli olan hedef ve programlar vardır. Okullarda eğitim, öğretim yoluyla sağlanmakta ve planlama olgusu öğretimin daha sistematik olmasını sağlamıştır⁴⁰.

Öğretim belli yapılardan oluşmaktadır. Bu yapıları arasında; öğretmen, öğrenci ve bilgi döngüsü vardır. Yapısı bakımından ilke, araç- gereç, malzeme gibi durumları içerisinde barındırabilmektedir. Kendisine ait yöntem ve kuralları vardır⁴¹. Aktaran eğitim açısından öğretim faaliyetini yaparken, alıcıda öğrenme faaliyetinin içine girmektedir. Günümüzde öğretim faaliyetlerine bazı kuramlarla yaklaşımlar getirilip, öğretme faaliyetlerinin daha verimli geçmesi amaçlanmaktadır. Zira bazı derslerde öğretme işi farklılaşmalı, öğreneninde durumu göz önüne alınarak farklı öğretme stratejileri ve yöntemleri kullanılmasıyla eğitim faaliyetleri işlerlik kazandıracaktır⁴².

³⁶ Hüseyin Başar, “Önyargısız-Ezbersiz Eğitim”, *Bahar*, S. 34, (2003), s. 214-215.

³⁷ Hüseyin Çam, “Ahmet Akyüz’ün Türk Eğitim Tarihine İlişkin Görüşleri”, *Bartın Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, S. 1, (2018), s. 44.

³⁸ Mehmet Arslan, “Eğitimle İlgili Temel Kavramlar”, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ed. Mehmet Arslan, Ankara 2009, s. 5.

³⁹ Firdevs Güneş, “Tanım ve Kavramlar”, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Ed. Firdevs Güneş, Ankara 2014, s. 2.

⁴⁰ Mustafa Onur, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Ankara 2016, s. 83.

⁴¹ Güneş, *aynı eser*, s. 2.

⁴² Onur, *aynı eser*, s. 232.

Eğitim ve üretim nasıl birbiriyle ilintili srelerse, renme ve üretme faaliyetleri de amaçsal bütünlükle eğitim faaliyetlerini tamamlamıştır.

1.2.2. Ders Kitapları

Sınıfta en çok kullanılan materyalin başında ders kitabı gelir⁴³. Üretim malzemeleri arasında önemli bir tutan ders kitapları, üretim faaliyetlerinin planlı geçmesine yardımcı olmakta ve üretmenin, üretme sürecine yön vermektedir⁴⁴.

Ders kitaplarında yer alan bilgilerin diğer kitaplara göre daha iyi örgütlenmiş olması, özetlere, dersin hedeflerine, sorulara, çalışma etkinliklerine yer vermesi, önemli yerlerin koyu harflerle yazılarak ya da çizilerek belirtilmesi gerekir. Ayrıca bu materyaller resim, şema, grafik gibi görsel materyallerle zenginleřtirilmelidir⁴⁵.

1.2.2.1. Bir Eğitim Materyali Olan Kitapların Kullanımı

Eğitim ortamında retmenlerin en çok kullandığı araçların başında ders kitapları gelmektedir. Birçok ders aracının eksikliğine rağmen, bütün eğitim kurumlarında ders kitapları mevcuttur. Ders kitabı, belli bir dersin üretimi için ve belli bir düzeydeki rencilere yönelik olarak yazılan; içeriği üretim programına uygun olan, incelemesi yapılmış ve onaylanmış temel kaynaktır⁴⁶.

Üretim programlarının içeriğini renciye aktarabilmek ders kitapları ile mümkündür. Ders kitapları, renme- üretme sürecinde ön planda yer alan bir materyaldir. Birçok retmen, renme- üretme etkinlikleriyle ilgili çalışmalarını ders kitabına ve retmen kılavuz kitabına göre düzenler. Eğitim- retim sürecinde vazgeçilemeyen araçlardan biri olan ders kitapları bireyler, aileler ve toplumlar üzerinde bıraktığı etkilerden dolayı eğitim- üretimde ve bilgi edinmede çok nemlidir⁴⁷. Bu durum ders kitaplarının önemini arttırmıştır.

Ders kitapları istenilen bilginin renciye aktarılmasında sınıf içi materyal olarak önemli bir vasıta işlevindedir. Aynı zamanda ekonomik bir eğitim materyali olarak ders kitapları, üretmenin en iyi yardımcısıdır. Bu durumun ortaya çıkmasında, herhangi bir

⁴³ Tuğba Yanpar şahin ve Soner Yıldırım, *retim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*, Ankara 1999, s. 47.

⁴⁴ Davarcı, aynı tez, s. 11.

⁴⁵ Münire Erden, *Sosyal Bilgiler retimi*, İstanbul 2017, s. 183.

⁴⁶ Ali Ekber Glerson, "İdeal Ders Kitabı Arayışında Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Bazı zellikler Açısından İncelenmesi", *IJTASE*, C.2, S.1, (2013), s. 8.

⁴⁷ Dilek ekiler ve M.Handan Güneş, "Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Dersine Yönelik renci Görüşleri", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.5, (2010), s.82.

öğretim materyalinin olmaması veya zamanın kısıtlı olmasından dolayı öğretmenin hazır bilgi kaynağı olan ders kitaplarına yönelmesidir⁴⁸.

Bir ders kitabının hazırlanma sürecinde birçok kurum, kuruluş ve kişinin emeği geçmektedir. Farklı uzmanlık alanları işe koşulmakta, çeşitli kademelerdeki eğitim iş görenleri sorumluluk almaktadır. Yayıncılar, ilköğretim ve ortaöğretim ders kitaplarının denetiminden sorumlu Millî Eğitim Bakanlığı yetkilileri, yazarlar, tasarımcılar, eğitim teknolojisi uzmanları, öğretmenler bu süreçte üzerlerine düşen görevi yapmaya çalışmaktadır. Yazardan öğrenciye gelene kadar ders kitabının hazırlanmasında görev alanların kendi açılarından gözlemledikleri sorunlar vardır. Bu sorunların ortak kısmı ders kitaplarındaki niteliğe ilişkin olmasıdır⁴⁹. Ders kitapları nitelikli fiziksel, eğitsel, görsel ve dil- anlatım özelliklerine sahip olmalıdır. Ders kitapları öğrenci merkezli olarak yazılmalıdır. Öğrencilerin sağlıklı bir biçimde toplumsallaşma sürecinde ders kitaplarının gelişim düzeyine uygunluk göstermesi önemlidir. Her yaşın kendine has özellikleri düşünüldüğünde, ders kitabı hazırlayanların bu konuya dikkat etmeleri önem arz etmiştir.

Ders kitapları güdülemeyi sağlama, kazanımlara uygun olma, programa göre sıra takip etme, uygulanabilir olma, kapsayıcı olma, yeterli sayıda alıştırmalarla destekleme, tamamlama etkinlikleri içerme, geri bildirim verme, öğrenene rehberlik ve yönlendirmede bulunma, bilgi transferini sağlama ve hafızayı destekleme gibi nitelikleri içinde barındırmalıdır. Ayrıca ders kitapları bireyler, aileler, toplum ve ulus üzerinde bıraktığı etki nedeniyle çok dikkatli bir şekilde belli standartlar göz önüne alınarak hazırlanmalıdır⁵⁰. Ders kitapları, öğretim etkinlikleri ile etkili bir biçimde kullanıldığında öğrencilerin okuma ve düşünme becerilerini geliştirebilir. Ders kitabı aracılığıyla öğrenciler konuyla ilgili temel kavramları öğrenirler.

1.3. Tarih Eğitimi

Tarih eğitimi, en net ifadeyle “Tarih nasıl öğretilmeli?” sorusuna cevap bulmakla anlaşılır. Bunun için öncelikle tarih eğitiminin anlamına bakılmalıdır. Tarih biliminin

⁴⁸ Gülin Karabağ, “Tarih Öğretimi ve Ders Kitabı Kullanımı”, *Tarih Öğretiminde Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, Ed. İsmail H. Demircioğlu- İbrahim Turan, Ankara 2015, s. 40.

⁴⁹ Gülin Bangir Alpan, “Ders Kitaplarındaki Grafik Tasarımının Öğrenci Başarısına ve Derse İlişkin Tutumlarına Etkisi”, *Educational Sciences and Practice*, S.3(6), (2004), s. 196-197.

⁵⁰ Canan Nakiboğlu, “Deneyimli Kimya Öğretmenlerinin Ortaöğretim Kimya Ders Kitaplarını Kullanımlarının İncelenmesi”, *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.1, (2009), s. 94.

eğitim- öğretim faaliyetlerinde görölen ve işlenen kısmının, eğitim bilimi ile ortak yürüten alanına tarih eğitimi denir⁵¹.

Milletlerin hafızası niteliğinde olan tarih için nasıl ki bir insanın hafızasını yitirdiğinde düzgün bir geleceğinin olamayacağı söylenebiliyorsa bunu devletler içinde söylemek mümkündür. Dünyadaki bugün var olan sosyal yapıyı analiz etmek ve geleceğe dair beklentiler ve tahminlerde bulunmak ancak doğru bir tarihsel altyapıya dayanılarak gerçekleştirilebilir⁵². Tarih formasyonuna sahip toplumlar, geçmişten aldıkları dersle ortaya çıkabilecek meselelerde daha derin analizler yaparak farklı çözüm yolları geliştirebilmişlerdir⁵³. Tüm bunların zihinsel örgütlenmesi açısından tarih eğitimi kilit rol oynamıştır.

Tarih eğitimimin çok çeşitli misyonları mevcuttur; aidiyetlik bilincinin geliştirilmesi, maddi, manevi, ahlaki ve sosyal değerleri oluşturmada ile kültürel kimliği oluşturma yönü en önemli özellikleri arasında gelmektedir. Özellikle günümüz dünyasında yaşanan globalleşme olgusuyla birlikte farklılıkların ortadan kalktığı bir dönemde ortak kimlik kazandıran tarih eğitiminin önemi bir kez daha ön plana çıkarmıştır⁵⁴.

Tarih eğitimi yıllar geçtikçe hem kapsam hem de yöntem açısından bazı değişikliklere uğradı. Tarih eğitiminin kapsamı ile alakalı özellikle XIX. yy.'a kadar "Neyin öğretilmesi" konusunda herhangi bir sınırlandırma söz konusu olmayıp, bilgi yoğunluğu açısından bir problem gözükmezken XX. yy.'da yaşanan gelişmeler tarih disiplinini de etkiledi ve "Neyin öğretilmesi" konusu daha da önemli bir mesele haline geldi⁵⁵. XX. yy. tarih yazımının daha kapsayıcı olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle I. Dünya Savaşı'nın yaşanması tarih disiplinini de önemli ölçüde etkidi. Siyasi konulara verilen ağırlıktan vazgeçilerek yavaş yavaş toplumsal kültürel ve ekonomik alanlara da değinildiği söylenebilir⁵⁶.

⁵¹ Safran, *aynı eser*, s. 103.

⁵² Metin, *aynı tez*, s. 17.

⁵³ Hasan Sungur, "Amerika Birleşik Devletleri'nde Tarih Eğitim ve Ulusal Tarih Standartlarının Oluşturulması", (*Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi*), Ankara 2012, s. 8.

⁵⁴ Berna Babayonuz, "Kosova'da Türkçe Eğitim Kapsamında Verilen Tarih Eğitiminin Program ve Ders Kitapları Yönünden İncelenmesi", (*Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), Balıkesir 2012, s. 3.

⁵⁵ Metin, *aynı tez*, s. 2.

⁵⁶ Sungur, *aynı tez*, s. 29.

Tarih eğitim ve öğretiminin birçok amacı ve hedefi mevcuttur fakat genel anlamda şu şekilde sıralanabilir⁵⁷;

- I. Öğrencinin geçmişe alakasını çekmek,
- II. Öğrencinin diğer ülkeleri ve kültürleri bilmesine ve anlamasına katkıda bulunmak,
- III. Geçmişin ışığında günümüzü anlamak,
- IV. Müfredatın diğer alanlarını zenginleştirmek,
- V. Disiplinli çalışma ile zihni eğitmek,
- VI. Öğrencileri yetişkin hayata hazırlamak,
- VII. Öğrencinin kimlik duygusunun gelişimine katkıda bulunmak.

Tarih eğitim yöntemleri ülkeler bazında farklılıklar arz etmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki eğitim yöntemleri açısından indirgemeler yapılabilir. Gelişmekte olan ülkelerin tarihsel eğitim metotlarına bakıldığında bu ülkelerde eğitim genellikle ortak kimlik oluşturma amacına yönelik iken, gelişmekte olan ülkelerde ise öğrencilerin tarihsel zihin algılarını geliştirmeye yönelik olduğu söylenebilir⁵⁸.

Tarihsel eğitim metotları açısından tarihsel eğitimin disiplin içi ve sosyal hedefler olmak üzere iki farklı yönü mevcuttur. Disiplin içi tarihsel eğitimin yöntem ve amaçlarından en önemlisi ve belki de en elzem olanı öğrencilerin bir tarihçi gibi düşünerek olayları değerlendirmeleri ve olayları kendi şartları kapsamında değerlendirmelerini sağlamaktır. Tarihsel eğitiminin sosyal hedefler bağlamındaki metotları ise öğrenciye demokratik eleştirel bir yön kazandırmaya yönelik olmuştur⁵⁹.

Tarihsel eğitim konusunda objektiflik sorununun varlığında söz etmek gerektiriyor. Birçok iktidar, ideoloji ya da rejim kendini birleştirmek amaçlı bu disipline başvurmuştur. Son olarak XXI. yy. ile yaşanan sosyal ve siyasal dönüşümler ile postmodernist yaklaşımlar tarihsel eğitimde önemli değişikliklere yol açtı ve birey odaklı, neden- sonuç ilişkilerinin yenilenmiş olduğu bir tarihsel eğitim müfredatının varlığı gündeme gelmiştir⁶⁰.

---

⁵⁷ Metin, aynı tez, s. 25.

⁵⁸ Babayonuz, aynı tez, s. 1.

⁵⁹ Babayonuz, aynı tez, s. 3.

⁶⁰ Sungur, aynı tez, s. 12-13.

1.3.1. Tarih Eğitiminin Önemi

Eğitimin toplum açısından önemi olduğu kadar, tarih eğitimi de aynı ölçüde önem arz etmektedir. İnsanlar, aldıkları tarih bilgilerinin büyük bir kısmını ilkokul ve lisede öğretilenlerle sınırlı kalmıştır⁶¹.

Tarih eğitimi bireyin kendisini ve gelişimini anlamasına olanak vermek, tarih bilgisini sağlamak olmalıdır ve bunu bilinçle içselleştirmelidir⁶². Tarih, bireyin bugünkü davranışlarını değiştirebilmelidir⁶³. Böylece günümüzü anlamak daha olanaklı olacak ve gelecek kavrayışımız oluşacaktır⁶⁴. Eğitsel anlamda tarih eğitimi geçmişle bağ kurup, toplumu oluşturan bireylere bir gelecek hazırlamada yol gösterici olmaktadır. Bu anlamda tarihsel bilinç, bireyin geçmişi kavraması sağlar ve geleceğine yön vermesine yardımcı olmuştur⁶⁵.

Tarihi ele alırken, onu toplumsal yapıdan ayrı bırakmak mümkün değildir. Geçmiş tarih eğitimi açısından çok kültürlülüğü vurgulayıcı şekilde ele alınmalıdır. Bu bakımdan tarih eğitimi hoşgörü, kültür ve inançların ortak yaşamını benimseyen birey yetiştirmelidir⁶⁶.

1.3.2. Tarih Öğretiminde Yaşanan Zorluklar

Klasik anlamda tarih eğitimi, öğretmenin dersi anlattığı ve öğrencinin pasif kaldığı dinleme şeklinde geleneksel bir anlayışla geçmekteydi. Tarih öğretiminin bu şekilde işlenmesi, öğrenen açısından sorun oluşturmuştur.

Tarih öğretiminin, işlenmesinde yaşanan sıkıntılara baktığımızda, müfredatın bazı sınırlılıklar getirmesi tarih eğitiminin işlevselliğini kısıtlamakta ve bu sınırlamalar nedeniyle öğretimin önemli bir parçası aksaklık yaşamakta öğretici için tarih eğitimi dar bir kalıba sığdırılmaktadır. Müfredatın katı olması konusu bir bakıma, devlet ve toplum açısından sorun oluşturmama politikasının bir sonucudur⁶⁷. Tarih ders kitaplarında en

⁶¹ Mete Tunçay, “Tarih Öğretiminin İyileştirilmesine Yönelik Düşünceler”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, Buca Sempozyumu 1994, s. 53.

⁶² Afşar Timuçin, “Doğru Bilinç Oluşturmada Tarih Eğitiminin Önemi”, *Tarih Öğretimi ve Tarih Ders Kitapları*, Buca Sempozyumu 1994, s. 60- 61.

⁶³ Ian Mckellar, “Neden Tarih Öğretiyoruz?”, *Tarih Eğitimine Eleştiriler Yaklaşımlar*, Ed. Oya Köymen, İstanbul 2003, s. 79.

⁶⁴ Luisa Black, “Tarih Öğretim ve Öğreniminde Yöntem Sorunları”, *Tarih Eğitimine Eleştiriler Yaklaşımlar*, Ed. Oya Köymen, İstanbul 2003, s. 30.

⁶⁵ Black, “Tarih Öğretim ve Öğreniminde Yöntem Sorunları”, s. 30.

⁶⁶ Mckellar, “Neden Tarih Öğretiyoruz?”, s. 73.

⁶⁷ Wolfgang Höpken, “Tarih Eğitiminde Yeni Yöntemler, *Tarih Eğitimine Eleştirel Yaklaşımlar*, Ed. Oya Köymen, İstanbul 2003, s. 54.

olumsuz ifadeler genelde komşu devletlere ilişkindir⁶⁸. Bu tür yaklaşımlar tarih eğitiminin kapsayıcı yönlerini sınırlamıştır.

1.3.3. Eğitimde Kullanılan Tarih Ders Kitaplarının Nitelikleri

Öğrenme ve öğretim konusunda yapılan araştırmalar, derslerde araç ve gereç kullanımının öğrenmeye katkı yaptığını ortaya çıkarmıştır⁶⁹. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla geliştiği günümüzde, öğretim programlarına göre hazırlanan ders kitapları, öğretmen ve öğrenciler tarafından temel ders kaynakları olarak görülmeye devam etmiştir⁷⁰.

Pedagojik bir yapıya sahip olması açısından tarih eğitiminin ders kitapları bu alanın önemli araçlarından. Ders kitapları, tarih derslerinde kullanılırken öğretmen ve öğrenci aktif olmalı ve hem öğretmene hem de öğrenciye hitap etmelidir. Tarih derslerinde okuma ve anlatmaya dayalı kitap kullanımı yerine öğrencilerin tarihsel kaynaklara ulaşarak çıkarımlarda bulunduğu, problem çözdüğü, sebep- sonuç ilişkisini kurduğu, empati yapabildiği, farklı zekalara hitap eden etkinliklerin bulunduğu ders kitabı kullanımı tercih edilmelidir⁷¹. Ders kitapları çoğulcu bir anlayışa sahip olmalı, ön yargıdan uzak olmalıdır⁷².

Tarih ders kitapları dil ve anlatım açısından açık, anlaşılır, akıcı ve yalın olmalıdır. Öğrencilerin düzeylerine uygun metinlere yer verilmelidir. Tarihsel kavram ve terimler tutarlı ve anlaşılır bir şekilde kullanılmalıdır. İdeolojik, ön yargılı ve basmakalıp ifadelerden uzak durulmalı, dönemin farklı kaynakları kullanılarak karşılaştırmaya ve araştırmaya yönlendirici, neden- sonuç ilişkisi, değişim ve sürekliliği kavratacak şekilde hazırlanmalıdır⁷³. Günümüz tarih ders kitapları tarihi olayları anlatmaktan çok tarihsel düşünme becerisi geliştirecek şekilde yazılmıştır⁷⁴. Ders kitaplarının olumsuzlukları, iyi bir öğretim programının kullanılmasıyla azalacaktır⁷⁵.

⁶⁸ Tatiana Milko, "Tarih Ders Kitaplarında Yeni Bir Anlayışa Doğru", *Tarih Eğitime Eleştirel Yaklaşımlar*, Ed. Oya Köymen, İstanbul 2003, s. 83.

⁶⁹ Nuri Köstüklü, *Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi*, Konya 2006, s. 12.

⁷⁰ Karabağ, "Tarih Eğitimi", s. 39.

⁷¹ Karabağ, "Tarih Eğitimi", s. 41.

⁷² Yücel Kabapınar, "Bir Öğretim Materyali Olarak Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitapları", *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırıcı Bir Yaklaşım*, Ed. Cemil Öztürk – Gülçin Dilek, Ankara 2002, s. 33.

⁷³ Karabağ, "Tarih Eğitimi", s. 43.

⁷⁴ Höpken, "Tarih Eğitiminde", s. 46.

⁷⁵ Davarcı, aynı tez, s.12.

Tarih ders kitaplarında bilimsel içerik öğretim programlarında yer alan kazanımlara göre hazırlanmalıdır. Bilimsel içerik felsefi yaklaşımlar ve bilimsel gelişmelerle paralel, öğrenme ilkelerine uygun, kronolojinin ve kavramların doğru ve yerinde kullanılarak öğrencilerin hazır bulunuşluluk ve gelişim düzeylerine uygun hazırlanmalıdır⁷⁶.

İyi bir tarih ders kitabında bulunması gereken özellikler bazıları şu şekildedir⁷⁷;

- Sınırları zorlayıcı olmalıdır. Yani nihai cevaplar vermemeli, yeni sorulara yol açmalı, öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelidir.
- Aktif ve yaratıcı olmalıdır. Öğrencilerin yaparak, yaşayarak öğrenmelerini sağlamalı, öğrencilerin beceri ve davranışlarını geliştirmelidir.
- Akademik ve eğitsel anlamda güncel olmalıdır.
- Çok yönlü ve perspektifli olmalıdır.
- Hedef kitleyi oluşturan yaş grubuna uygun olmalıdır.
- Hitap ettiği öğrencilere uygun bir dile sahip olmalı ve öğrencilerin dil yeteneklerini geliştirmelidir.
- Ders programının bütününe kapsamalıdır.
- Dersler arasında bağlantı kurmaya imkân vermelidir.
- İlgi çekici olmalıdır.
- Yardımcı araç ve gereç, teknoloji ile bağlantılı olmalıdır.

1.4. İslamofobi

İslamofobi, İslam'a ve Müslümanlara yöneltilen olumsuzluklar ve inanç özgürlüğü bağlamında kişisel haklarının kısıtlanıp ihlal edilmesiyle oluşmuş önyargı ve sebepsiz nefret durumudur⁷⁸. Özellikle Avrupa'nın algılarında şekillenen İslamofobi Batılı ülkelerde İslam ve Müslümanların, demokrasi, modernizm ve Batı karşıtı olduğu yönünde ön yargılar biçiminde oluşmuştur⁷⁹.

⁷⁶ Necati Cumaoglu, "Öğretimde Ders Kitaplarının Yeri ve Önemi", *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Tarih 9-12*, Ed. Necati Hayta, Ankara 2003, s. 10-11.

⁷⁷ Karabağ, "Tarih Eğitimi", s. 55.

⁷⁸ Sariaslan, *aynı eser*, s. 183.

⁷⁹ Mustafa Kemal Sayar, "Avrupa Birliği Ülkelerinde İslamofobi", (*Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), Trabzon 2014, s. 4.

İslamofobinin geleneksel kullanımı, 1997 tarihli “Runnymede Trust” raporunun öncülüğünde başladığı görülmektedir. Söz konusu raporda belirginleşen İslamofobi kavramı, sekiz ana kısımda tanımlanmıştır. Bu kısımlar, İslam'ın Müslümanlar tarafından değişmeyen sabit bir yapı olarak algılanmasına, içerdiği şiddete ve Batıya uyum sağlamak noktasında İslam'ın yetersizliğine değinilmiştir. Sekiz kısmın altısında İslam, diğer ikisinde ise Müslümanlar ifade edilmiştir. Müslümanlar, öncelikle herhangi bir fikre veya duruma karşı düşmanlığı İslamiyet'e taşıyarak ve bu düşmanlığın doğallaştırılması gibi nedenlerden dolayı İslamofobiye muhatap kılınması gereken kimseler olarak görülmüştür⁸⁰. 11 Eylül saldırılarından sonra hem bu rapordaki belirtilen algılar daha da şiddetlenmiş hem de Batı dünyasında gittikçe yaygınlaşan bir tabu halini almıştır.

İslamofobinin artmasına bağlı olarak dünya genelinde dinler arası çatışmalar da dahil olmak üzere kimlik temelli çatışmalar artmıştır. Bu açıdan günümüzde sivil çatışmaların büyük çoğunluğu etnik ve dini kimlik merkezlidir. Doğrudan dini olmayan çatışmalarda bile din faktörü, nefreti ve şiddeti körüklemek için sıklıkla kullanılmıştır⁸¹. Kanada gibi çok kültürlülüğün en güçlü hissedildiği ülkede bile yerel okullarda öğrenim gören Müslüman öğrenciler ve onların ebeveynleri sayısız ırkçılık, İslamofobi ve taciz vakası bildirmiştir. Birçok ebeveyn, çocuklarını almak için okula gelirken karşılaştıkları tacizden bahsetmektedirler⁸². Bazı örneklerde tahammülsüzlüğün, kişileri bile aşarak okulların resmi müfredatında yer verilen tarih veya dinler tarihi derslerindeki İslam dini ile ilgili verilen bilgilere karşı dahi sergilendiği görülmüştür. New York'taki bir yüksek okul öğrencisi, İslam dini ile ilgili bilgiler verdiği ve bu bilgilerin kendi Hristiyan inancına aykırı olduğunu düşündüğü için müfredattaki tarih dersini reddetme hakkı için Yüksek Mahkeme'ye başvuruda bulunmuş. Bir başka örnekte de Michigan merkezli “Thomas Moore Law Center” adlı hukuk bürosu, eğitim kurumlarında İslam'dan bahseden derslerin çıkarılması için kamuoyunda “Eklund v. Byron Union School” olarak bilinen bir davayla Yüksek Mahkeme'ye başvurmuştur⁸³.

⁸⁰ Salman Sayyed, “A Measure of Islamophobia”, *Islamophobia Studies Journal*, C.2, S.1, (2014), s. 12-13.

⁸¹ D. Ramajaran, M. Runell, “Confronting Islamophobia in Education”, *Intercultural Education*, C.18, S.2, 2007, s. 94.

⁸² Jasmin Zine, “Anti-Islamophobia Education as Transformative Pedagogy”, *American Journal of Islamic Social Sciences*, C.21, S.3, (2004), s. 112.

⁸³Farid Hafez, “Islamophobia and the Battle of Education”, <https://bridge.georgetown.edu/research/islamophobia-and-the-battlefield-of-education/>, (Erişim tarihi: 13.05.2019).

İki örnekte de Yüksek Mahkeme tarafların iddialarını kabul edilebilir görmeyip reddetse de bu örnekler eğitim kurumlarındaki İslamofobik hareketlerin ne kadar yükseldiğini göstermesi açısından dikkate değerdir. Gerçekte bu durumlar sadece ABD ile sınırlı kalmayıp aynı zamanda Avrupa'da sıklıkla karşılaşılan sorunlara işaret etmektedir. 1 Eylül 2017'de, yeni akademik yıl, Polonya okullarındaki eğitim programından ayrımcılıkla mücadele hedeflerinin kaldırılmasına tanık olmuştu. Sağcı hükümet, ayrımcılıkla mücadeleyi ön gören prensipleri “*Yurtsever ve sivil tutumları ve ulusal ve kültürel kimliği şekillendirme*” hedefi ile değiştirmiştir. İslam'ın tarih müfredatında görünürde olan tek yönü, savaş ve çatışmanın nedeni olarak resmedilmesiydi. Yine 2018 yılında Yunanistan'da da İslam ve diğer dinlere Ortodoks Hristiyanlıktan daha fazla yer verildiği düşünülen müfredattaki ders kitaplarının değiştirilmesi talebiyle aşırı sağcı Altın Şafak partisinin ve bazı Ortodoks dini cemaatlerin örgütlediği gösteriler düzenlenmiştir⁸⁴.

Bu şartların bir sonucu olarak ve bununla ilgili daha geniş faktörler, küreselleşme, ulus- ötesi turizm ve değişen jeopolitik manzara, çoğulcu bir toplumda eğitim için yeni zorluklar ortaya çıkarmıştır. Mevcut siyasi çatışmalar, askeri ve ekonomik emperyalizmin yükselişinde, ırkçılık karşıtı, eşitlik ve sosyal adalete bağlı eleştirel eğitimcilerin rolü giderek daha belirgin hale gelmiştir⁸⁵.

AB Komisyonuna göre 11 Eylül saldırıları İslamofobinin başlangıcı olmuştur⁸⁶. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra hükümetler eğitim kurumlarında öğrenim gören öğrencilere kadar sirayet etmiş olan İslamofobik nefret ve şiddetin, kamu düzeni ve işleyişine negatif baskı ve etkileriyle yüzleştikçe sorunun çözümüne yönelik proje ve programlar aracılığıyla kendilerini bazı girişimlerde bulunmak zorunda hissetmeye başlamıştır. Tanenbaum Dinlerarası Din ve Çeşitlilik Eğitimi Anlayışı Merkezi Programı (The Tanenbaum Center for Interreligious Understanding's Religion and Diversity Education Program) bunlardan biri olmuştur. Bu program 2006 yılında yüksek okul öğrencileri için hazırlanan pilot bir uygulamayı ihtiva etmiştir. Programın müfredatı, öğrencilere çeşitli inançlar ve kültürel farklılıklar hakkındaki yanlış anlamalar nedeniyle ortaya çıkan çatışmaları çözme konusunda kritik becerileri öğretmek için tasarlanmıştır. Öğrenciler, dinin ve diğer kimlik biçimlerinin, çatışmaları

---

⁸⁴ Hafez, aynı makale.

⁸⁵ Zine, aynı makale, s. 112.

⁸⁶ Sayar, aynı tez, s. 6.

körüklemek için nasıl kötüye kullanılabilceğinin ve bunun önüne geçmek için neler yapılabileceğinin anlaşılmasını sağlamayı amaçlamıştır⁸⁷.

Kanada Çok Kültürlülük Mirası Bakanlığı Programı (Ministry of Canadian Heritage Multiculturalism Program) ve Kanada Irk İlişkileri Vakfı (Canadian Race Relations Foundation) tarafından yürürlüğe konulmuş İslamofobiyle mücadele için bir başka program olan MENTORS (Muslim Educational Network, Training, and Outreach Service), “Anlamaya Doğru: İslamofobi ve Irkçılığın Ötesinde” projesiyle İslamofobiyle mücadeleye dayalı yenilikçi ve eleştirel eğitim araçları geliştirmeye çalışmıştır⁸⁸.

Hem resmi hem de özel kuruluşların, İslamofobinin çok kültürlü toplumlarda ortaya çıkardığı sorunların üstesinden gelmek için çok kültürlülüğün en görünür yer olduğu kamusal alanlardan biri olarak eğitim kurumlarına ve müfredatlarına önem vermiştir. Ancak sadece eğitim çevrelerine odaklanması, İslamofobiyle mücadelede yeterli değildir. Çünkü toplumun İslam’la ilgili olumsuz algısını besleyen başka kanallar da vardır ve araştırmalar göstermekte ki sosyal medya bu kanalların en etkili olanıdır⁸⁹. Son yıllarda İslamofobiyi kışkırtan ve İslam’la ilgili kötüleyici ve yanlı yaklaşımlarda, sosyal medyadaki paylaşımlarında sorumluluğu vardır. Batıdaki olumsuz İslam algısında aydınlar, siyasiler ve medyanın yayınları önemli ölçüde etkili olmuştur⁹⁰. İslamofobi algısından bunlarla birlikte eğitim, ders kitapları ve öğretmenlerinde önemli ölçüde etkisi olmuştur⁹¹.

1.5. İspanya

İspanya, kültürü ve karmaşık toplumsal yapısıyla diğer Avrupa ülkelerinden ayrılmaktadır. Avrupa dışında kalan bölgelerle geliştirdiği yakın ilişkiler ve kültürel birikimler İspanya’yı bu farklılıkların odağına taşımıştır. İber Yarımadası’nın Tarih Öncesi döneminden başlayarak günümüze kadar geçen dönemi incelendiğinde, kültürü ve toplumsal yapısı daha anlaşılır hale gelmiş olacaktır.

⁸⁷ Ramajana- Runell, aynı makale, s. 94.

⁸⁸ Zine, aynı makale, s. 115.

⁸⁹ Muhammed Umar, *İslamofobia in the Media*, s. 3., https://www.researchgate.net/publication/329365444_Islamophobia_in_the_Media, (Erişim tarihi: 28.04.2019).

⁹⁰ Sariaslan, aynı eser, s. 186.

⁹¹ Vildan Şafak Oktay, “Hıristiyan Coğrafyasında İslamofobi”, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2019, s. 102.

İspanya'nın coğrafi olarak Avrupa ve Afrika arasında geçiş noktası olması, kültürlerle bağlantı içinde olmasını sağlamıştı. Bu durumu tarih boyunca yaşadığı çatışmalara sebep teşkil etmiştir. Tarihinde Dünya imparatorluğu geçmişine sahip olması İspanya'yı bugün bile etkilemeye devam etmekte, derin kültürel birikiminde izler bırakmıştır. Günümüzde Afrika, İslam Ülkeleri ve Latin Amerika ile olan ilişkileri bunun göstergesi olmuştur⁹². Bölgenin bu karmaşık durumu farklı din, etnik köken ve kültür unsurlarını bir arada bulundurmaktadır. Bölgede bulunan dillerin çoğu Latin kökenli olup Roma dilleri arasında yer almaktadır. Günümüzde İspanya'nın dilini oluşturan İspanyolca Dünya'nın en çok konuşulan üçüncü dilidir⁹³. Arapça VIII. yy.'dan itibaren Müslüman etkisiyle İber Yarımadası'nda uzun yıllar kullanılmıştı. XVII. yy.'a kadar yarımada içinde konuşulan Arapça, Kastil dili ve diğer İber dillerine köklü şekilde tesir etmiştir⁹⁴.

Yakın tarih İspanya'sının önemli tartışmalarından biri "kimlik" meselesi olmuştur. Bu kimlik bunalımı, günümüzde İspanyol aydınları arasında Avrupalılık fikrini savunmalarına sebep olmakta, İspanya'yı Avrupa öğeleri ile Avrupalılık aidiyetine sahip olması gerektiğini vurgulamışlardır. Bununla birlikte zengin ve kendine has kültür birikimlerini sahiplenme yoluna gitmişlerdir⁹⁵. Ulus olma niteliğinden her gün biraz daha uzaklaşan İspanya, kendi içinde bölgesel kimliklerle sığınma arayışındadır⁹⁶. Günümüzde İspanyollar, Gırnata'nın düşüşünü ulusal tarihlerinin başlangıcı olarak kabul görmüştür⁹⁷.

1.5.1. İspanya Tarihi

İber Yarımadası, Tarih Öncesi Çağlardan beri pek çok uygarlığa ev sahipliği yaptı. Yarımadanın coğrafi konumu bu açıdan önemli bir yere sahip olmakta, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında, Akdeniz ve Atlantik Okyanusuyla çevrili oluşu farklı medeniyet ve topluluklarla bağlantısına zemin hazırlamıştı. Tarihte, İspanya çeşitli isimlendirmelere sahip oldu. Yarımada şeklinde olduğundan dolayı bölge ismi yarımadanın tamamını kapsayacak şekilde İberya veya Hispanya şeklinde anılmıştır. Ayrıca bölgesel anlamda Endülüs ve Sefarad şeklinde isimlendirilmiştir. Günümüzde

⁹² William D. Philips- Carla Rahn Philips, *İspanya'nın Kısa Tarihi*, İstanbul 2016, s. 10.

⁹³ Philips, *aynı eser*, s. 17.

⁹⁴ Philips, *aynı eser*, s. 18.

⁹⁵ Gül Işık, *İspanya Bir Başka Avrupa*, İstanbul 2015, s. 38.

⁹⁶ Işık, *aynı eser*, s. 9.

⁹⁷ Işık, *aynı eser*, s. 84.

İspanya tanımı; yarımadanın tamamı için İberya, İspanya ülkesinin olduğu topraklara Romalılarca yarımada için kullanılan Hispanola sözcüğünden gelen İspanya şeklinde ifade edilmiştir⁹⁸.

1.5.1.1. Endülüs İspanya'sı

Endülüs adı, Vandalların ülkesi anlamında Vandalucia'dan türetilip, Arapça'ya Al-Andalus şeklinde geçmiştir. Günümüzde Endülüs, İspanya'nın güney bölgesini ifade etmek için kullanılmıştır⁹⁹.

İber Yarımadası'nda Vizigot Krallığı'nda yaşanan taht mücadelesi, Müslümanların İberya'ya ayak basmasına zemin hazırlamıştı. Tahtta bulunan Rodrigo'nun rakipleri Müslümanların yarımada'ya ayak basmasına yardımcı olunca 710 yılında ilk Müslüman akıncılar, herhangi bir zorlukla karşılaşmadı. Bu ilk akından sonra Müslümanlar daha büyük bir orduyla Tarık bin Ziyad emrinde İber Yarımadası'na geçip Vizigot Krallığıyla savaşa girdiler¹⁰⁰. İlerleyen süreçte halk bölgesel şekilde İslam dinini kabul edecekti¹⁰¹. 711 yılından 1492'ye kadar yarımadanın çeşitli bölgelerini yönetimleri altında bulundurmışlardı. İslam hakimiyetinin Batı Avrupa'da en uç noktası Pirenelere'in Fransa kısmı oldu. 732 senesine kadar bu ilerleme Fransa'ya doğru olmuştur¹⁰². 1492 senesi fiili olarak İber Yarımadası'nda İslam yönetimlerinin sonu kabul edilse de İslam kültürü ve medeniyeti uzunca bir süre İspanya'da hissedilmeye devam etmiştir.

Endülüs, III. Abdurrahman döneminde en parlak devrini yaşamıştır¹⁰³. XI. yy.'da yarımada nüfusun önemli bir kısmını Müslümanlar oluşturuyordu. Müslüman toplum Hristiyanlarla beraber yaşıyor ve bazı Hristiyanlar Arap kültürünü yaşıyordu. Bunlara "Mozarap" denilmekteydi. 1031 yılında Endülüs Halifelik dönemi sonlandı ve bundan sonra küçük emirlikler anlamına gelen Tavaif el-Muluk dönemi başlamıştır¹⁰⁴.

Murabıtlar, 1091-1146 yıllarında Endülüs'te yönetimde bulunmuşlardı. Murabit ismi ribattan türemiş ve burada yaşayan anlamında Murabit olarak kullanılıyordu. Kuzey Afrika'da dervişler de bu isimle anılmışlardı. 1146-1269 yılları arasında

⁹⁸ Philips, *aynı eser*, s. 16.

⁹⁹ Zeki Tez, *İslam'ın Batı Cephesi*, İstanbul 2014, s. 15.

¹⁰⁰ Philips, *aynı eser*, s. 56.

¹⁰¹ Ayşe Kılıç, *Endülüs Müslümanlarının Sürgünü*, İstanbul 2015, s. 33.

¹⁰² Philips, *aynı eser*, s. 61- 63.

¹⁰³ Tez, *aynı eser*, s. 18.

¹⁰⁴ Kılıç, *aynı eser*, s. 21.

Muvahhidler yönetime geçmiştir. Bu iki yönetimin altında Endülüs medeniyeti zayıflamıştı¹⁰⁵. İspanya’da haçlı ruhu XII. yy.’dan itibaren gün yüzüne çıkmıştı¹⁰⁶. Hristiyanlar yeniden fetih hareketlerine başlayınca, kontrolleri altında tuttıkları bölgede yaşayan Müslüman kesimi “Mudejar” olarak isimlendirecek ve ayrıma tabi tutulmuştur¹⁰⁷.

İspanya’da çok kültürü yaşam tarzında İslam’ın çok büyük etkileri olmuştur. Müslümanlar İber Yarımadası’nı Orta Çağ Avrupa’sından ayırmışlardı. Endülüs her anlamda zengin bir kültür bölgesi olmuştu¹⁰⁸. Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler uzun bir süre İspanya’da İslam egemenliğinin bulunduğu bölgede sorunsuz bir şekilde yaşadı. İslam’ın “Ehli Kitap” anlayışının etkisi bu durum açısından önemli olmuştur. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda XIII. yy. İspanya’sı farklı dini inanç gruplarının bir arada yaşadığı din ve kültür “Altın Çağı” olarak nitelendirilmiştir. Bu durum günümüz saygı ve ortak yaşam şeklinde algılanmamalıdır. Tarihsel açıdan bazı çatışmalar olmuştur. Fakat çatışma içinde geçecek onlarca sebep varken bunları tolere edecek kadar görmezden geldiği temkinli bir İspanya vardı¹⁰⁹. Vicens Vives gibi çağdaş İspanyol tarihçiler İslam dönemi İspanya’sında hoşgörü ortamına değinip bu durumu ifade etmişlerdir¹¹⁰.

İspanya’da hoşgörü ortamı Orta Çağ boyunca sürmeyecekti. Özellikle İslam yönetimin kontrolündeki bölgeler elden çıkmaya başlayan Hristiyan krallıklar bölgede yaşayan Hristiyan inancı dışındaki halka başka uygulamaya başlayacaktı. Bu baskınında ilk kurbanları Yahudilerdi. Yahudilere olan baskılar lokal boyuttayken zamanla İslam yönetimi dışında diğer bölgelerde yayılmaya ve şiddetini arttırmaya başladı. Özellikle din değiştirmeleri hususunda yoğun bir baskıya maruz kaldılar. İspanyol toplumunda bu baskıların neticesinde din değiştirenlerin sayısı gün geçtikçe artmıştı. İspanyollar din değiştirenleri “Converso” tabiriyle ifade etmeye başlamışlardı. Conversolar din değiştirmiş olsa bile zan altında kalmakta, imanlarına şüpheli bakılmıştı. Bu sebepten ötürü Engizisyon İspanya’da yaygınlaşmaya başlamıştı. Engizisyon dinsel saflığı sağlamak için meydana getirilmişti. Engizisyon sadece Müslüman ve Yahudiler için

¹⁰⁵ Tez, *aynı eser*, s. 10- 11.

¹⁰⁶ Işık, *aynı eser*, s. 71.

¹⁰⁷ Kılıç, *aynı eser*, s. 26.

¹⁰⁸ John Charles Chasteen, *Latin Amerika Tarihi*, İstanbul 2012, s. 28.

¹⁰⁹ Philips, *aynı eser*, s. 88.

¹¹⁰ Işık, *aynı eser*, s. 64.

değil Katolik inancı dışında diğer Hristiyan mezheplere karşıda kullanılmıştır¹¹¹. Engizisyon adı altında kurulan bu mahkemeler kimlerin gerçekten iman ettiğini ve bu imanın samimiyetini belirleyecek resmi bir kurum olmuştu¹¹².

Endülüs çok değerli ilim adamlarını yetiştirmesi bakımından Dünya tarihi açısından önemli bir yere sahip olmuştur. Ebu Mervan ibn Zühr (Avenzoar), Tufeyl (Abentofal), Abbas el-Zehravi (Albucasis), Ebu İshak ei-Bitrucci (Alpetragius), Lisanüddin ibn el-Hatib, İbn Haldun ve İbn Arabi gibi önemli ilim adamları Endülüs'te yetişmiştir.

İspanya geçmişinin derin izlerini üzerinde taşımaktadır. İslam kültürü yok edilmeye çalışılmış ve silinmiş olsa da İslam öğelerine rastlamak mümkündür. Şehirlerin yapısı, sokaklar, İslam dönemini yansıtan özellikleri bakımından örnekler teşkil etmiştir. Doğu motifi ürünler günümüzde İspanya'da halen üretilmekte, Arap, Roma ve Gotik sanatının bir sentezi olan Mudéjar sanatı İber Yarımadası'nın birçok yerinde görmek mümkün olmuştur¹¹³.

1.5.1.2. Katolik Krallar Dönemi

Aragon Kralı Fernando ve Castilla Kraliçesi Isabella, evlendikten sonra krallıklarını birleştirdiler. Bu tarihten sonra Katolik Hükümdarlar (Reyes Católicos) olarak anılmışlardır¹¹⁴.

Katolik Krallar, Gırnatanın alınması için yoğun bir çabaya girdiler ve bu çaba sonucunda 1492 yılı Ocak ayında Elhamra Sarayına girip şehri teslim aldılar. Böylece İspanya'da 800 yıl kadar süren İslam egemenliği son bulmuştur¹¹⁵. Bu olay sonrası Gırnata Emiriyle yapılan anlaşma gereği Müslümanlar Castilla yasalarına uymak kaydıyla, arazilerine sahip olup, dinlerini özgürce yaşamaya devam edeceklerdi. Fakat bu durum yapılan anlaşmadaki gibi olmamıştır. Birtakım bahanelerle Müslümanlar din değiştirmeye zorlandı. Zamanla kendi isteğiyle Hristiyanlığa geçenler olmakla birlikte, zorla din değiştirmek durumunda olanlar vardı. Din değiştiren Müslümanlar, Hristiyanlar tarafından Morisko olarak adlandırılmışlardı¹¹⁶. Din değiştirerek gizliden

¹¹¹ Chasteen, *aynı eser*, s. 31.

¹¹² Henry Charles Lea, *İspanya Müslümanları ve Sürülmeleri*, İstanbul 2011, s. 27.

¹¹³ Işık, *aynı eser*, s. 59.

¹¹⁴ Philips, *aynı eser*, s. 123.

¹¹⁵ Kılıç, *aynı eser*, s. 16.

¹¹⁶ Lea, *aynı eser*, s. 24.

Müslümanlığı yaşayanlar ve açıktan Müslümanlığa devam edenler için baskılar artarak devam etmiştir.

İspanya, Gırnata'nın alınmasıyla deniz aşırı seferlere başladı. Cristof Colomb 1492 yılında deniz aşırı sefere çıkmasıyla İspanya'nın küresel imparatorluğunun ilk adımı atılmış oldu¹¹⁷. İlk deniz aşırı seferiyle birlikte, Dünya İmparatorluğu ve sömürge yolları İspanya'ya açılmış oluyordu.

1.5.1.3. İspanya İmparatorluğu

Habsburg Hanedanlığının İspanya'da yönetime geçmesiyle birlikte, Osmanlı Devleti ile Akdeniz hakimiyeti mücadelesine girildi. 1782 yılında imzalanan Osmanlı-İspanya Ahidnamesine kadar iki ülke hukuken birbirleri ile savaş halindeydi¹¹⁸. 1782 yılında imzalanan Ahidname Osmanlı- İspanya diplomatik ilişkilerinin başlangıcı olmuştur¹¹⁹.

I. Carlos İspanya tahtına oturduğunda, temel politikası Müslümanlarla mücadele ve İspanya'nın sömürgelerini geliştirme üzerine kurmuştu¹²⁰. XVI. yy. Akdeniz'de Osmanlı- İspanyol mücadelesi doruk noktasına çıkmıştı¹²¹. Osmanlı ve İspanya aynı dönemlerde benzer evreler geçirdikten sonra birbirlerinin çatışma sahalarına girmişlerdir. Bu çatışmaların en esaslısını 1571 İnebahtı Savaşı oluşturmaktaydı¹²². I. Carlos İslam alemiyle olan mücadelesini arttırmak niyetindeydi. Özellikle akrabası Macar Kralı II. Lojos, Mohaç savaşında Osmanlı Devleti'ne yenilmesi ve savaş sırasında ölmesiyle, I. Carlos İslam alemiyle olan mücadeleyi kişisel bir boyuta taşımıştır.¹²³

II. Felipe, İspanya ve sömürgelerde Katolik olanların inancının tehlikeye girmemesi açısından Katolik olmayanların sömürgelere göç etmesini engelleme yoluna gitmiştir¹²⁴. 1568 yılında II. Felipe döneminde Müslümanlar yapılan baskı ve din değiştirmeye zorlanmalarından dolayı ayaklandılar. Bu ayaklanma Osmanlı Devleti tarafından desteklenmişti. Tunus 1574'te Osmanlı egemenliğine girince, iki devlet Akdeniz'de askeri mücadele yerine korsancılık faaliyetlerini destelemişlerdir. İspanya

¹¹⁷ Raimondo Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, İstanbul 2000, s. 42.

¹¹⁸ Hüseyin Serdar Tabakoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı-İspanya İlişkileri*, İstanbul 2011, s. 7.

¹¹⁹ Tabakoğlu, *aynı eser*, s. 8.

¹²⁰ Philips, *aynı eser*, s. 147.

¹²¹ Tabakoğlu, *aynı eser*, s. 14.

¹²² Tabakoğlu, *aynı eser*, s. 13.

¹²³ Philips, *aynı eser*, s. 152.

¹²⁴ Lea, *aynı eser*, s. 161.

bu şekilde davranarak çıkarlarını korumaya çalışmıştı. Avrupa’da o sıralar yayılan farklı Hristiyanlık mezhepleri, Katolik İspanya’nın birinci önceliği olmuştur¹²⁵.

III. Felipe döneminde Moriskolar büyük bir sürgüne tabi tutulmuştur. Din değiştirmiş olsalar bile imanlarının tam olmadığından şüphelendikleri, giyim ve konuşma tarzı gibi davranışlarında İslam izlerinin olması, sürgüne sebep oluşturmuştu. Gırnata’nın teslim olmasından sonra bir şekilde İslami inancını ve kimliğini korumaya çalışan Müslümanlar uzun bir süre sürgün ve baskılarla baş başa kaldıktan sonra III. Felipe’nin çıkartacağı fermanla, kapsamlı ve büyük bir sürgüne tabi tutuldular. 1609 yılında çıkarılan sürgün fermanıyla, Müslüman kökten olarak İspanya’dan sürülmüşlerdir. 1609- 1614 yıllarını kapsayan bu sürgün yaklaşık olarak 175 bin kişi etkilenmiştir. Çoğu Afrika kıyılarına gemilerle sürgün edilen Moriskoların bir kısmı Fransa ve Portekiz’e göç etmek durumunda kalmışlardı. Geri dönmeleri için sıkı tedbirler alındı¹²⁶. Müslümanların İspanya’dan sürgün edilmesiyle İspanya ekonomik olarak sıkıntıya girmiştir. Tarımla uğraşan kesim genel itibariyle Müslümanlardan oluşmaktaydı. Bu kesim sürgüne tabi tutulunca, sürgün yıllarının ardından İspanya’da üretim ciddi bir düşüş gösterdi ve mali kriz yaşanmıştır¹²⁷.

1.5.2. İspanyol Aydınların Tarih Anlayışı

İspanya, düşünsel fikirlerinin oluşması bakımından XX. yy. önemli bir yere sahiptir. İspanya’nın bu tarihten önce yaşadığı siyasal ve toplumsal olaylar, 98 Kuşağı olmak üzere İspanya düşünsel hayatını etkilemiştir. 98 Kuşağı aydınları temelde, toplumsal ve politik düşüncelere yoğunlaşmış, İspanya’nın temel sorunun “İspanyolluk” olduğu üzerinde hemfikir olmuşlardı.¹²⁸ Bu İspanyolluk kavramı herhangi bir toplumsal olgunun çözemeyeceği bir konuydu ve diğer toplumsal sistemlerde görünmeyen bir olguyu oluşturmuştur. Bu bağlamda temel fikirleri sosyal ve toplumsal, tarihi, siyasal fikirleri 1898 kuşağı aydınlarının temel konusu oluşturmuş ve bunu mevcut dünya sistemi dışında İspanya’ya özgü bir biçimde açıklama yaparak ortaya koymuşlardı. İspanyol düşünsel yaşamının önemli isimlerinden biri olan José Ortega y Gasset, İspanyol felsefesini yansıtmaları bakımından önemli bir kişilik olmuştur. José Ortega y Gasset 1883 yılında Madrid’de dünyaya geldi. XX. yy. varlık felsefesinin önemli ismi olan Gasset, hayatı boyunca vatandaşı olduğu İspanya’nın sorunlarını çözüm bulmak

¹²⁵ Tabakoğlu, *aynı eser*, s.18

¹²⁶ Philips, *aynı eser*, s. s.170-171.

¹²⁷ Luraghi, *aynı eser*, s. 56.

¹²⁸ Mustafa Cihan, *José Ortega y Gasset’de İnsan ve Tarih Felsefesi*, Konya 2010, s. 12.

için çabalamış ve özgür fikir ortamı oluşması için düşüncelerini ortaya koymuştur. Yaşadığı yüzyılın sorunlarını irdeleyen, İspanya'nın tarihsel ve toplumsal geleneğinden ayrı durmayan çağdaş bir filozof olmuştur.¹²⁹

Gasset'in düşüncelerinin ana kaynağında insan ve dolayısıyla da onunla önemli etkileşimde bulunan tarih vardı. Gasset'in felsefesinde; İnsanın belli bir doğası yoktu. İnsan doğanın yön verdiği bir varlık değil aksine tarihi yapan, sürece yön veren bir unsurdur. İnsanın yaşamı tarihin içinden çıkmaktaydı¹³⁰. Düşüncelerinin temelinde İspanya ve insan vardı. Gasset tüm gerçekleri insan yaşamı etrafında ele alınması gerektiğini ifade eder. İnsanın nesne olmadığını, nesne olmadığı için de doğasının olamayacağını belirtmiş, bu bağlamda insanın, tarihi olduğunu söylemiştir¹³¹. Tarih felsefesinin ana hatlarını bu şekilde belirtmiştir. Düşüncelerini İspanya üzerine özelinde olgunlaştırıp, Avrupa'da uygulanacak bir şekilde ortaya koymuştur.

İspanya'nın bir başka önemli aydını da Miguel de Unamuno'ydu. Döneminin diğer İspanyol aydınları gibi kimlik sorununa değinen Unamuno "Avrupacılık" fikri yerine "Afrikacılık" fikrini benimsemesiyle Gasset'ten ayrılmıştır. İspanyol düşünce sisteminin önemli kişiliklerinin ortaya çıkardığı "98 Kuşağı" Unamuno'dan düşünsel anlamda çok etkilenmiştir. Gasset'te bu İspanyolculuk düşüncesinden etkilenen ve buna yeni arayışlar getirmeye çalışan bir aydıdı¹³². Gasset'in İspanyolculuk düşüncesinin temelinde Avrupalılık yatmaktaydı. Fikirleri Avrupa'da ilgi çekmişti.

Eğitim hakkında görüşleri bulunan Gasset'in eğitim anlayışında yabancı üniversite benzeri kurumlar açmak ve taklit etmek yerine kültürü ve bilimsel ilkeleri gelecek nesillere aktaracak üniversiteler açılmasının İspanya toplumu açısından gereklilik olduğunu söylemiştir.¹³³. Bu anlamda kendi döneminin üniversite eğitimini eleştirmiş, kültür öğretimine önem vermeyen üniversiteleri "kültür fukarası" olarak nitelendirmiştir.

Gasset'in "Sistem Olarak Tarih" eseri tarih felsefesine dair birtakım açıklamalar getirmiştir. Temel olarak Gasset'in tarih anlayışında, insanı doğal ortamında incelemek yerine tarihi inceleyerek insanın en iyi şekilde anlaşılacağını açıklamıştır. XX. yy. tanıklık etmesi onun düşünce anlayışına tesir etmişti. Düşüncelerini bu sebepten insan

¹²⁹ Cihan, *aynı eser*, s. 36.

¹³⁰ Cihan, *aynı eser*, s. 8.

¹³¹ Gasset, *aynı eser*, s. 17.

¹³² Cihan, *aynı eser*, s. 13.

¹³³ Cihan, *aynı eser*, s. 20.

üzerine kurgulamıştır. Birçok felsefi sorunla ilgilenmiş ve yaşamsal akıl felsefesi kavramını ortaya atmıştır. Doğa ve nesne arasında nasıl bir ilişki varsa insan ve tarih arasında da böyle bütünsel bir ilişki mevcuttur. Gasset tarihi açıklarken günümüzde geçmişin izlerinin mutlaka var olduğunu, tarih sisteminin birbirini destekleyen hayat tecrübesi olduğunu belirtmiştir¹³⁴.

Geçmiş ve bugün bir bütün şeklinde ele almış ve günümüzün, geçmişin bir yansıması olduğu fikrini ileri sürmüştür. İnsanı doğa yönetmediği için tarihsel oluşuma varlık olarak insan tamamıyla hükmetmektedir. İnsanın sabit değişmez bir doğası olmadığı için tarihi vardır. Gasset'in felsefesi insan odaklı olduğu için, insanı anlamının en iyi yolunun tarihten ve toplumlardan faydalanılması gerektiğini savunmuştur. Geçmiş değerlendirilirken dönemin şartlarına göre değerlendirilmeli, geçmişle günümüz değerlendirildiğinde yapılan büyük hatanın geçmişle bugün arasındaki bağın kopukluğudur¹³⁵. Gasset, tarihsel bir olay değerlendirilmek isteniyorsa, çağımızda olan yanına vurgu yaparak sürecin tam anlamıyla ortaya çıkacağı görüşünü savunmuştur¹³⁶. Tarihsel süreçler açısından vurguladığı bir başka noktada tarihin gelişimine fayda sağlaması açısından bugünün veya bizim tarihimiz değil, tarihin her süreci tarihte incelenmeli farklı tarihler incelemeye tabi tutulmalıdır¹³⁷. Bu şekilde Gasset tarihin her dönemine önem vermiş, yaşadığımız an ve geçmişin tümünü aynı parçanın içine koymuştur.

Gasset'in tarih felsefesi düşüncelerinde varoluşçuluğun izleri görülmüştür. Ona göre, tarihsel terimlerin kesinliklerinin olması için, tarihle alakalı olmalıdır¹³⁸. Gasset'in bu anlayışı geçmişin kendisinin aslında biz olduğumuz, hepimizin geçmişin bir yansıması olduğunu ifade etmiştir. Tarihin özgünlüğü vardır ve bu özgünlük "Tarihsel Akıl" kavramını ortaya çıkarmıştır¹³⁹. Tarihin öngörülebilir olduğu yanı onun kavradığımız noktasını oluşturmuştur. Gelecek öngörüsünde bulanabilmek için geçmişten onun çıkarılması gerektiğini belirtmiştir¹⁴⁰.

¹³⁴ Cihan, *aynı eser*, s. 33.

¹³⁵ Cihan, *aynı eser*, s. 101.

¹³⁶ José Ortega y Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, İstanbul 2017, s.40.

¹³⁷ Gasset, *aynı eser*, İstanbul 2017, s.47.

¹³⁸ Gasset, *aynı eser*, s. 42.

¹³⁹ Gasset, *aynı eser*, s. 49.

¹⁴⁰ Gasset, *aynı eser*, İstanbul 2017, s.84.

Gasset'e göre toplumsal hakikatler, tarihi hakikatlerle birlikte değerlendirilmelidir. Çünkü bunlar bir bütünü oluşturmuştur.¹⁴¹ Bireyin yaşantısı tarihseldir. Yaşamı tarihsel nedensellik üzerinden, insan ya da bir toplumun ne yaptığı bilgisiyle açık hale gelir. Gasset'in tarih anlayışında geçmişe dönme, geçmişi şu an yaşamak anlayışı hâkim olmuştur¹⁴². Tarih araştırmaları için sarf edilen gayretler, geçmişin hakikatlerini öğrenebilmemizi sağlayan ve bu hakikatlerle günümüzü daha iyi kavrayabilmemizi ve yol gösterici olması gerektiğini savunmuştur¹⁴³. Gasset'in tarih anlayışı her zaman insan odaklı olmuş ve tarih- insan kavramlarını aynı potada işlemiştir. Çünkü insan yaşamının nasıl olduğu anlamak tarihin vazifesidir. Tarihin bir diğer özelliği de kültürü içermesidir. Gasset bu konuya da sık sık değinmektedir. İnsan üzerine yoğunlaştığı için, insan kavramının bütünlüğünü sağlamak için kültür ve tarih kavramları üzerine fikirler üretmiştir.

Kaynağını insandan alan, doğa ile yaşanan olguları tarihin dışında tutan bir anlayışa sahip olan Gasset, tarihsel düşünüşün daha kesin olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte tarihin bir öze iniş tutarlılığına sahip hatlarını ortaya koymaktadır. İnsan yaşamını nesne olarak görmediği için onun bir maddesinin olmayacağını, dolayısıyla bir doğaya sahip olamayacağı üzerinde durmuştur¹⁴⁴.

1.5.3. İspanya Eğitim Tarihi

İspanya eğitim tarihinin en eski örneklerinden manastırlar önemli bir yere sahip olmuştur. V. yy. sonunda manastırlar yarımada'nın değişik yerlerinde görülmeye başlanmıştır. Bu kurumlarda erkek çocukları rahip olmak için eğitim almaktaydı. Manastırların içinde kütüphaneler mevcuttu. Kadınların sadece evde eğitim aldıkları bilinmekte, eğer eğitim almaları gerekecekse erkeklerden ayrı eğitim verilmiştir.¹⁴⁵

Toledo şehri Vizigot başkent olunca yarımada'nın önemli eğitim kenti olmuştur. Genel itibariyle, eğitim asillerin çocuklarına verilmiş, ders olarak sanat ve beden eğitimi dersi verilmiştir. Dersler dövüş sporları ağırlıklı olmuştur¹⁴⁶. Toledo tıp eğitimi açısından kazanmıştı. Tıp eğitimi Orta Çağ İspanya'sında rahipler tarafından

¹⁴¹ Cihan, *aynı eser*, s. 80.

¹⁴² Gasset, *aynı eser*, s. 35.

¹⁴³ Cihan, *aynı eser*, s. 132.

¹⁴⁴ Gasset, *aynı eser*, s. 17.

¹⁴⁵ Philips, *aynı eser*, s. 52.

¹⁴⁶ Philips, *aynı eser*, s. 53.

biliniyordu¹⁴⁷. XII. yy. ile birlikte tıp eğitimi üniversiteler aracılığıyla verilmeye başlanmıştı¹⁴⁸. İspanyol Rahip Isidore'nin "Etymologiae" eseri, Orta Çağ eğitiminin önemli eserlerinden biriydi ve kütüphanelerde bulunan temel kaynaklardan biri olmuştur¹⁴⁹.

Eğitimde düzenlemeler ve modernleşme sağlamak için 1857 yılında çıkarılan Kamu Talimatları Yasasında, tüm okullar devletin kontrolünde eğitim vermeye başlamıştı. Müfredat ve sınavlar devletin kontrolünde olmakta, diplomalarda devlet tarafından verilmiştir. Tüm bu değişimle birlikte eğitim yine Katolik kilise öğretilerine sadık kalmıştı.¹⁵⁰

XIX. yy. sonunda İspanya'da halkın yaklaşık %37'si okul eğitimi almıştı. Eğitimin yaygınlaşmasını devlet sağlıyordu fakat dönemin tartışma konusu eğitimde yöntem sorunuydu. Eğitim laik mi yoksa kilise kontrolünde mi olmalı gibi tartışmalar dönemin sıkça zikredilen konularından olmuştur¹⁵¹. Eğitim reformları yaygınlaştırılmıştı. Reform hareketlerine öncülük eden kurumlardan Cizvitler, reformun dini tarafını temsil etmiştir. Bu durumun laik taraftarları ise "Özgür Öğretim Kurumu" adında bir eğitim teşkilatı kurmuşlardı. Bu teşkilatın etkisiyle ilerleyen dönemlerde "Tarih Çalışmaları Merkezi" kurulmuş ve eğitimde yenileşme hareketinin önemli bir kurumu olmuştur¹⁵². Francisco Ferrer gibi bazı İspanyol aydınlar eğitimin belirli sistemlere oturtulması gerektiği üzerine fikirler üretip bunu uygulamaya çalışmışlardı. Özellikle 98 Kuşağı aydınları bu hareketlerde öncü olmuşlardır. Franco döneminde ulusal tarih anlayışı Hristiyanlık üzerine şekillendirildi ve Reconquista bu anlayışın temel felsefesini oluşturmuştur¹⁵³.

Günümüzde İspanya'da doğum oranları düşmekte, nüfus artışı göçmenlerle artmıştır. Bu yabancı unsurlar, İspanya'nın geleceği açısından ilerleyen zamanlarda önemli bir noktaya ulaşmış olacaktır. İspanya'da okullar, özgün tarihine ve kendine has

---

¹⁴⁷ Burcu Tekin, "Orta Çağ İspanya'sında Büyü ve Büyücülük ve Yazınsal Yapıtlara Yansıması", (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2016, s. 45.

¹⁴⁸ Aynı tez, s. 47.

¹⁴⁹ Lea, aynı eser, s. 243.

¹⁵⁰ Philips, aynı eser, s. 232.

¹⁵¹ Aynı eser, s. 239.

¹⁵² Aynı eser, s. 240.

¹⁵³ Işık, aynı eser, s. 214.

kültürünü geleceğe taşımakta geri kalan gençler yetişmekte, eğitimleri ise bundan dolayı sıradanlaşmakta, teknik ve güncel bilgilere hapsolmuştur¹⁵⁴.

1.5.3.1. Francisco Ferrer

İspanyol düşünür ve eğitimci olan Ferrer, düşüncelerine eğitim alanında ağırlık vermiş, modern okul fikrini ortaya atıp bunu kurumsallaştırmıştı. Eğitimle alakalı görüşlerde bulunan Ferrer, öğretmenler, eğitimde ceza, kütüphane, okulda hijyen, eğitim programı gibi konularla ilgilenip bunlara standartlar getirmeyi amaçlamıştır.

Ferrer eğitimde, özgürlük ve bağımsızlığı vurgulamaktaydı. XIX. yy. toplumsal biçimi ve değerleri, eğitimde özgürlük düşüncelerini etkilenmiş ve eğitim anlayışına yansıtıyordu. Ferrer, eğitimde toplumsal sınıflaşmaya karşı çıkmakta ve karma eğitimin döneminin İspanya’ında savunmuştu¹⁵⁵. Döneminin pedagojik anlamda çağdaş eğitim veren kurumu olan Modern Okulu kurdu. Okulun amacını şu şekilde ifade etmiştir; *“Modern Okul’u kurmuş bulunuyoruz. Bu okulun amacı geleneksel yöntemlere ödün vermeksizin, doğa bilimlerini temel alan bir zeminde eğitim faaliyeti yürütmektedir”*¹⁵⁶. Ferrer’in modern okulu, akılcı yöntemleri eğitime entegre etmeye çalışmış, tümüyle akılcı bir kurum oluşturmak hedefindeydi¹⁵⁷. Hataya geçirmek istediği Modern Okulda, bireye sorumluluk verilmesi ve bunları toplumsal bir ödev olarak öğretilmesini gerektiğini belirtmiştir¹⁵⁸.

Ferrer ’in Modern Okulu, tarih eğitiminin felsefe ve doğa bilimleri ile birlikte verilmesine karşı çıkmıştı¹⁵⁹. Bu durumun eğitim için olumsuz olduğunu belirtmiştir. Dönemin İspanya’ında eğitim tam bir sisteme sahip olmadığı için eğitimin kaideleri belirlenmeli, sosyal sınıflar arasında ki farklılıkları gidermek için eğitim bir araç olarak kullanılmamalıydı. Eğitim bir çözüm yöntemi olarak görmüş ancak tüm sorunların çözümünde eğitimden yararlanmak büyük bir yanılgıya sebebiyet vereceğini savunmuştur. 1909 yılında Barcelona’da çıkan ayaklanmadan dolayı sorumlu tutulunca idam edilmiştir¹⁶⁰.

¹⁵⁴ Işık, *aynı eser*, s. 214.

¹⁵⁵ Francisco Ferrer, *Özgür Eğitim Modern Okulun Kökenleri*, İstanbul 2014, s. 14.

¹⁵⁶ Ferrer, *aynı eser*, s. 43.

¹⁵⁷ Ferrer, *aynı eser*, s. 13.

¹⁵⁸ Ferrer, *aynı eser*, s. 37.

¹⁵⁹ Ferrer, *aynı eser*, s. 53.

¹⁶⁰ Philips, *aynı eser*, s. 245.

1.5.4. İspanya’da İslamofobi

Endülüs medeniyetinin yeşerdiği ve çok kültürlü bir yaşam tecrübesine sahip olan İspanya nüfusunun yaklaşık %4’ünü Müslümanlar oluşturmuştur¹⁶¹. Müslüman nüfusun büyük çoğunluğunun yaşadığı Barcelona’da belediye raporlar hazırlayarak İslamofobiyle mücadele etmeye dayalı çeşitli eylem planları devreye sokmak için çalışmıştır. “*Government Measure Islamophobia Plan*” adıyla hazırlanan programın “*Genel Amaç 1.5. maddesi*”, okullarda bir ayrımcılık çeşidi olarak İslamofobi ile ilgili farkındalığın arttırılmasına vurgu yaparken aynı programın “*Genel Amaç 2.3. maddesi*” ise eğitimde farklı kültür ve dinlere yer verilmesini ve çeşitliliğin sağlanmasının desteklenmesi hususlarına atıfta bulunmuştur¹⁶². Hükümet, İslamofobi ile ilgili farkındalığın arttırılması için temel vatandaşlık hakları yoluyla, eğitim merkezlerinde nefret suçu işlenmesinin önüne geçilmesini ve eğitim merkezlerinde nefret ve ayrımcılık suçu içeren konuşmalar konusundaki farkındalığı arttırmak sağlamak için kuruluşlara maddi destek sağlamayı ön görmüştür. Barselona Eğitim Koordinasyon Konseyi'nden gelen eğitim etkinliği kataloğunun, her bir eğitim kurumunun okul etkinlik programında tanıtılması yoluyla söz konusu hedeflere ulaşılması açısından kentte mümkün olan en geniş katılımın sağlanmasına çalışılması da programın hedefleri arasında olmuştur¹⁶³.

Eğitimde farklı kültür ve dinlere yönelik ön yargının kırılması için çeşitli atölye çalışmaları yapılması, İslam’a yönelik kalıplaşmış yanlı bakış açısının giderilmesi için de kültürel çeşitliliğin ve kültürler arası bakış açısının desteklendiği eğitim oturumlarının organize edilmesi gibi yaklaşımlarsa, “*Genel Amaç 2. 3.*” maddesinde söz edilen amaçlara ulaşılmasına yönelik olmuştur¹⁶⁴.

Dönüştürücü bir pedagojik sistem olarak, İslamofobiyle mücadeleye adanmış bir eğitimin, toplumda kökleşmiş farklı kültürden olanlara karşı sergilenen ve kuşaktan kuşağa aktarılabilen baskıyı ortadan kaldırmak ve öğrencilerin daha yüksek düzeyde kültürel ve politik okuryazarlık geliştirmelerine yardımcı olmak için önemli bir giriş noktası oluşturmuştur¹⁶⁵.

Avrupa’da yaşanan bazı saldırılarda İslamcı örgütlerin sorumlu tutulması, sağ oluşumlar tarafından propaganda amaçlı kullanılmıştır. Irkçı ve İslam karşıtı partilerin

¹⁶¹TRT Haber, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/ispanyada-islam-dini-dersi-sorunu-177129.html>, (Erişim Tarihi: 24.05.2019).

¹⁶² Anulament de Barcelona, “Government Measure Islamophobia Plan”, Kasım 2016, s. 20.

¹⁶³ Anulament de Barcelona, aynı rapor, s. 24.

¹⁶⁴ Anulament de Barcelona, aynı rapor, s. 25.

¹⁶⁵ Zine, aynı makale, s. 118.

popülaritesinin, İspanya'da hariç Avrupa'da arttırmaya devam etmiştir. Bu durum İslamofobinin Batı dünyasında arttırma eğilimine kaynak oluşturmuştur¹⁶⁶. İspanya İç Savaşı sırasında Franco, bazı bölgelerde savaşın seyrini kendi yönüne dönmediğini görünce Fas'tan Arap askerler getirmiştir. Bu askerler çatışmaya gittikleri bölgelerde acımasızca saldırıya geçmişlerdir. Bu olay, İspanya'nın bazı bölgelerinde yaşayan Faslılara karşı, önyargıyla yaklaşılmasına sebep olmuştur.¹⁶⁷

1.5.5. İspanya Eğitim Sistemi

İspanyol eğitim sistemi, eğitim yetkilerini 1978 Anayasasından almakta ve İspanya Anayasası, eğitimin amaçlarını belirtmektedir. İspanya eğitim sisteminin genel amaçları; kültürel bütünleşme ve milletin bir bütün olmasını, toplumsal devinime hazırlamayı, fırsat eşitliği ve demokrasiye sahip çıkmalarını amaçlamıştır¹⁶⁸. İspanyol eğitim sisteminin belirli kalıplara oturması son 25 yıllık bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Eğitim sisteminin oluşmasında İspanya Eğitim, Kültür ve Spor Bakanlığı genel olarak yetki sahibi olmakla beraber İspanya'da özerk bölge yönetimlerinin eğitim sistemi üzerinde etkisi olmuştur. Eğitim Temel Yasası'na (Ley Orgánica de Educación) bağlı olarak, eğitim 6-16 yaş arasındaki çocuklar için zorunlu tutulmuştur.

Eğitim yetkileri, merkezi yönetim ve özerk yönetimler arasında bölünmüştür. Merkezi eğitim yönetimi, devletin genel eğitim sistemini yönetir ve düzenler. Bölgesel eğitim yönetimleri ise merkezi düzenlemeleri geliştirmek, kendi bölgelerinde eğitimi yönetmek ve yürütmek için idari yetkilere sahip olmuştur¹⁶⁹. İspanya Anayasasına göre; eğitim herkesin hakkıdır. Bireyin her türlü demokratik ve temel haklarının bireysel kişiliklerinin gelişmesini sağlar. Devlet, din ve ahlak eğitiminin verilmesinde yardımcı rol oynar. Eğitimin belli bir bölümü zorunlu ve ücretsiz olarak verilmektedir. Devlet eğitim hakkını güvence altına alır ve bunun için faaliyetlerde bulunur. Devletin ödeneği ile faaliyet gösteren tüm eğitim kurumları, yasaların izin verdiği ölçüde, öğretmenler, veliler ve öğrenciler tarafından yönetilir. Devletin eğitimi denetlemesi ve bütünselliği

¹⁶⁶ Özcan Ögüt, *Yakın Dönem Türkiye-İspanya İlişkileri ve İspanya Siyaseti*, İstanbul 2017, s. 33.

¹⁶⁷ Ögüt, *aynı eser*, s. 97.

¹⁶⁸ Aysun Erginer, *Avrupa Birliği Eğitim Sistemleri Türkiye Eğitim Sistemiyle Karşılaştırmalar*, Ankara 2006, s. 181.

¹⁶⁹Eurydice, https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/spain_en, (Erişim Tarihi: 13.07.2019).

sağlaması görevi vardır. Ayrıca yasada belirtilen şekillerde üniversitelere özerklik verilmiştir¹⁷⁰.

İspanyol yasalarına göre eğitim 6-16 yaş arası çocuklara verilmesi gereken zorunlu bir kamu hizmetidir. Öğrencinin 16 yaşına kadar çalışması yasaklanmıştır¹⁷¹. Eğitim politikaları, dil, kültür ve sosyal yaşamlarına uygun şekilde düzenlenmiştir. Göçmenlerin eğitim politikasına yönelik bazı özellikleri ile İspanya eğitim sistemi, çok kültürlü ve çok dilli yapısıyla dikkat çekmiştir. Bu politikanın temelinde 1978'teki anayasanın katkısı olmuştur¹⁷². 18 yaşından küçük göçmen çocukları, İspanyol vatandaşlarına uygulandığı gibi eğitim sistemine dahil edilmiştir¹⁷³. İspanya eğitim sistemi yasal dayanaklarla birlikte insan haklarına önem vermekte ve bu önem eğitim kurumlarında açık bir şekilde görülmüştür. Müslüman ve Yahudi öğrenci bulunan eğitim kurumların kantinlerinde, inançlarına uygun "helal" ürünlerin satışının yapılması bu örneklerden biri olmuştur¹⁷⁴.

1.5.5.1. Okulöncesi Eğitim

İspanya eğitimim sisteminde eğitimin ilk basamağı Okul Öncesi (Educación Infantil) eğitimidir. İspanya'da okul öncesi eğitim kapsam olarak çocuğun zihinsel, ahlaki, fiziksel ve duygusal olarak gelişmesini amaçlamıştır¹⁷⁵.

0-6 yaş arasına çocuklara eğitim verilmekte ve eğitimin bu aşaması zorunlu değildir. Çocukların bu okula kayıt olması için herhangi bir şart olmayıp yaş bazında alım yapılmaktadır. Okul öncesi eğitimi kamu ve özel sektör sağlamakta, devlet okullarında okul öncesi eğitim 3-6 yaş aralığına ücretsiz vermektedir¹⁷⁶. Eğitim süresi, 0-3 yaş aralığı için Eylül'de ve Temmuz'da biter. 3-6 yaş aralığındaki çocukların eğitimi ise, Eylül'de başlar ve Haziran'da sona erer. 180 gün ve 36 hafta eğitim verilir. Gün içinde eğitim sabah ve öğleden sonra olacak şekilde ayarlanmıştır. Sabah 3 saat, öğleden sonra 2 saat eğitim verilmektedir¹⁷⁷.

¹⁷⁰ Erginer, *aynı eser*, s. 181.

¹⁷¹ Hasan Aydın, *Dünyada ve Türkiye'de Çokkültürlü Eğitim Çalışmaları ve Uygulamaları*, Ankara 2013, s. 100.

¹⁷² Aydın, *aynı eser*, s. 101.

¹⁷³ Aydın, *aynı eser*, s. 102.

¹⁷⁴ Aydın, *aynı eser*, s. 103.

¹⁷⁵ Erginer, *aynı eser*, s. 182.

¹⁷⁶ Erginer, *aynı eser*, s. 184.

¹⁷⁷ Erginer, *aynı eser*, s. 182.

1.5.5.2. İlköğretim Eğitimi

Zorunlu eğitim, ilköğretimle başlamaktadır. İlköğretim (Educación Primaria) 6 yıldır ve 6-12 yaş aralığındaki çocuklar içindir. Özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar bir yıl fazladan eğitim alabilmektedir¹⁷⁸. Devlet ve özel okullarda ilköğretim eğitimi verilmektedir. Okulların ihtiyaçları yerel yönetim tarafından karşılanıp, okullar eğitim bakanlığının talimatlarını yerine getirmekle mükelleftir. Sınıflarda en fazla 25 öğrenci ile eğitim verilmektedir¹⁷⁹.

İlkokula kayıtlar ücretsiz olmakla birlikte, bazen talep fazlalığı olunca kayıtlar için ücret talep edilmekte ve ücret talebinde, velinin maddi durumu, okulun evden uzaklığı, başka bir kardeşin okuyor olması gibi faktörler etkili olmuştur. Eğitim sistemi genel itibariyle karmadır. Kurumlar kendi eğitim öğretim malzemelerini seçmede serbest bırakılmıştır¹⁸⁰.

1.5.5.3. Ortaöğretim Eğitimi

İspanyol eğitim sisteminde Ortaöğretim (Educación Secundaria Obligatoria) süresi 4 yıldır. Zorunlu Ortaöğretimde 1. ve 2. sınıflar birinci devreyi, 3. ve 4. sınıflar ikinci devreyi oluşturmuştur. Ana müfredat genellikle; İspanyol dili ve edebiyatı, matematik, coğrafya, tarih, yabancı dil, beden eğitimi derslerini kapsamaktadır. Müzik, teknoloji ve ikinci yabancı dil seçmeli dersler olarak verilmiştir. Öğrencilerin dört yıllık eğitimi tamamladıkları ve beklenen sınavları geçtikleri takdirde Ortaöğretim mezuniyet diploması (Graduado en educación secundaria) almaya hak kazanırlar. Ortaokulun dört yılının bitirilmesinin ardından zorunlu eğitim sona erer. Bu aşamadan sonra öğrenciler Bachillerato eğitimi ya da orta düzey mesleki eğitim almaya hak kazanabilirler¹⁸¹. 12-16 yaş arası öğrencileri kapsamakta ve her sınıfta en fazla 30 öğrenci olacak şekilde düzenlenmiştir.

İspanya eğitim sisteminde Ortaöğretimin amaçları¹⁸²;

¹⁷⁸MEFP, *Educación Primaria*, <http://www.educacionyfp.gob.es/contenidos/estudiantes/educacion-primaria.html>, (Erişim tarihi: 10.05.2019).

¹⁷⁹ Erginer, *aynı eser*, s. 185.

¹⁸⁰ *Aynı yer*.

¹⁸¹Expatica, <https://www.expatica.com/es/education/children-education/education-system-103110/>, (Erişim tarihi: 13.07.2019).

¹⁸²MEFP, <http://www.educacionyfp.gob.es/educacion-mecd/areas-educacion/estudiantes/educacion-secundaria.html>, (Erişim Tarihi: 12.05.2019).

- Kültürün temel yapı taşlarını bilip, hümanist, sanat sever, bilim ve teknolojiye açık olması,
- İlgilerini geliştirmek ve pekiştirmek,
- İleride  alışma yaşamına hazırlama ve istihdama hazırlamak,
- Vatandaş olarak haklarını bilmek ve yükümlülüklerini yerine getirmek.

Özel ve devlet okulları tarafından karma şekilde eēitim verilirken, bazı özel okullarda tek cinsiyete göre eēitim verilmiştir. Okulların eēitim-  ğretim yılı süresi bölgesel yönetimlere göre farklılık oluşturabilmektedir. Ortaöğretim için bir eēitim yılı 175 g nd r¹⁸³.

İspanya’da ortaöğretim geçme şekli d nemliktir. İlk dönem dersini geçememesi durumunda  ğrenci, bir sonraki eēitim- ğretim yılında sınıf tekrarı yapar. Rehberlik konseyi ve  ğretmen birlikte hareket ederek, öğrencinin sorunlarının üstesinden gelmesini amaçlamıştır. Ortaöğretim ilk kademeyi bitiren  ğrenci “Graduado en Educacion Secundaria” sertifikası alır. Öğrenci bu sertifika ile zorunlu eēitimin dışında kalan genel lise olarak ifade edilen ‘‘Bachillerato’’ okullarına kayıt yaptırmasını saēlar. 1990 yılında  ıkarılan ‘‘LOSGE Yasası’’ uzmanlık adında mesleki eēitime aēırlık vermiş. Bundan dolayı İspanya’da geniş bir sanat eēitim sistemi meydana gelmiřtir¹⁸⁴. Buradan mezun olanlar zorunlu eēitimin dışına çıkmış olmaktadır. Buradan sonra  niversite eēitimi almak isteyen öğrenciler lise eēitimine denk gelen bir eēitim almak zorundadır¹⁸⁵.

1.5.5.4. Lise Eēitimi (Bachillerato)

İspanyol lise eēitimi, 10 yıllık zorunlu eēitimin başarılı bir şekilde bitirilmesi sonrasında alınabilen ve zorunlu olmayan bir eēitim kademesi olmuştur. İki yıl süreli akademik eēitim içerip öğrencileri yükseköğretime veya meslek hayatına hazırlama amacıyla yerine getirilir¹⁸⁶. 1990 yılında y r rl ēe giren LOSGE yasasıyla, Genel ve Meslek Lisesi olarak ikiye ayrılmıřtır¹⁸⁷. Lise eēitimi öğrencinin  niversiteye geçiş için, almak zorunda olduēu bir eēitimidir. Lise eēitiminin hedefi; öğrencinin sorumluluk

¹⁸³ Erginer, *aynı eser*, s. 186.

¹⁸⁴ *Aynı yer*.

¹⁸⁵ Tufan Turan, ‘‘İspanya Lise Tarih Kitaplarında Türk İmajı’’, *Dünyada Türk İmajı Tarih Ders kitaplarındaki Durum*, Ed. Ahmet şimşek, Ankara 2018, s. 187.

¹⁸⁶MEFP, www.educacionyfp.gob.es/contenidos/estudiantes/bachillerato.html, (Erişim Tarihi: 12.05.2019).

¹⁸⁷ Erginer, *aynı eser*, s. 186.

alabilecek, aydın bir kişiliğe sahip sorumluluk almasını bilen bir birey olarak yetişmesini sağlamaktır. Bununla birlikte üniversite eğitimi için hazırlayıcı bir rolü olmuştur¹⁸⁸.

Lise eğitimi 16-18 yaş öğrencilere verilmekte olup, iki eğitim yılı sürmektedir. Sınıflar öğrencilerin yaşına göre oluşturulmakta ve bir sınıfa en fazla 35 öğrenci düşecek şekilde tasarlanmıştır¹⁸⁹. İspanya lise eğitiminde, üç farklı bölüm bulunmaktadır. Bu bölümler; Bilim ve Teknoloji Bölümü, Sanat Bölümü, Beşerî-Sosyal Bilimler bölümlerinden oluşmuştur¹⁹⁰.

Genel lisenin ve meslek liselerinin amaçları¹⁹¹;

- Öğrencilerin üniversiteye hazırlamak,
- Meslek eğitiminde gelişmelerini sağlamak,
- İş hayatına katılımlarına yardımcı olmak,
- Yasaları temel anlamda bilmeleri,
- Meslek bilgisini sağlamak,
- Kendine güvenen ve becerilerini ortaya çıkarmaktır.

Özerk bölgeler kendi eğitim programlarını uygulayabilmekte fakat öğrencilerin genel değerlendirilmesi ülke çapında yapılmaktadır. Dersler için sınav yapıp, öğrenci 1-10 arasında değerlendirme notuna tabi tutulur. Öğrencinin dersi geçebilmesi için en az 5 alması gerekmektedir. 2. sınıfta öğrencinin üç veya daha fazla dersi geçmemesi durumunda sınıf tekrarı yapmak zorunda kalmaktadır. Eğer bu sayı üç ders altı ise, başarısız olan dersler tekrara tabi olur. Öğrenci lise eğitimini 4 yıl içinde bitirmek zorundadır¹⁹².

1.5.5.5. Meslek Liseleri ve Uzmanlık Eğitimi

Meslek liseleri orta ve üst olmak üzere iki kısımdan oluşmuştur. Ortaöğretimin zorunlu kısmından mezun olanlar bu kurumlara kayıt yaptırabilmektedir. Özel okullardan, karma eğitim vermeyen kurumlar da mevcuttur. Sınıflar 30 kişiliktir. Orta

¹⁸⁸ Turan, "İspanya Lise", s. 268.

¹⁸⁹ Erginer, *aynı eser*, s. 186.

¹⁹⁰MEFP, http://www.educacionyfp.gob.es/educacion-mecd/dms/mecd/educacion-mecd/areas-educacion/sistema-educativo/enseanzas/bachillerato/02_Tabla_Organizaci-n-Bachillerato.pdf, (Erişim Tarihi: 12.05.2019).

¹⁹¹ Erginer, *aynı eser*, s. 182.

¹⁹² Erginer, *aynı eser*, s. 187.

düzy meslek eğitiminde hem zorunlu ortaöğretimde hem meslek lisesi kısmında verilebilmektedir. Ayrıca uzmanlık gerektiren özel alanlarda (müzik, dans, sanat, yabancı dil gibi) orta düzey uzmanlık eğitimini oluşturmuştur¹⁹³.

---

¹⁹³ Erginer, *aym eser*, s.187- 188.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Çalışmanın bu bölümünde, araştırmanın modeli, veri toplama araçları ve veri toplama ve verilerin analizi kısmına yer verilmektedir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada İspanya’da okutulan tarih ders kitapları incelemeye tabi tutulduğundan “nitel araştırma” yöntemlerinden olan “doküman incelemesi” kullanılmıştır. Öncelikle konu ile ilgili alan yazın taraması yapılarak kavramsal çerçeve hazırlandı. Nitel araştırma, insan davranış ve deneyimlerini ortaya koymak için sözcükler veri olarak kullanabilmektedir. Gözlemler sayısal olmayan bir şekilde incelenir ve yorumlanır¹⁹⁴. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Doküman incelemesi çalışmaları, bir araştırma problemi hakkında belirli zaman dilimi içerisinde ortaya konulan dokümanlar ya da ilgili konuda birden fazla kaynak tarafından ve değişik aralıklarla üretilmiş dokümanların geniş bir zaman dilimine dayalı analizini olanaklı kılmaktadır¹⁹⁵.

Kavramsal çerçeve oluşturulduktan sonra konu ile ilgili olarak İspanya’da okutulmakta olan tarih ders kitaplarına ulaşılmaya çalışıldı. İlk aşamada İspanya’da okutulan lise tarih ders kitaplarının neler olduğu araştırıldı ve tespit edildi. Daha sonra tespit edilen dört adet tarih ders kitabı tercüme edilip bu çalışmada incelenmiştir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Çalışmanın verileri, İspanya’da lise (bachillerato) seviyesinde eğitim veren okulların, 2017- 2018 eğitim- öğretim yılında okutulan, Historia de España, Historia del Mundo Contemporáneo, Historia de La Filosofía ve Historia del Arte tarih ders kitaplarıdır¹⁹⁶. Bu ders kitapları temin edildikten sonra ilgili konular tercüme edilip, doküman incelemesine tabi tutulmuştur. Bu şekilde araştırmanın ana temasını oluşturan

¹⁹⁴ Necmi Gürsakal, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Bursa 2001, s. 119.

¹⁹⁵ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara 2005, s. 140.

¹⁹⁶ MEDC, *Libros de Texto Curso 2017-18*,

www.mecd.gob.es/exterior/centros/cervantes/es/ofertaeducativa/librotexto/librossecundaria.pdf, (Erişim tarihi: 05.02.2018).

veri ve bilgiler, gözlemi yapan araştırmacı tarafından toplanır¹⁹⁷. Araştırmaya tabi konular, her ders kitabı için ayrı ayrı incelenmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Çalışmanın analizinde nitel araştırma yöntemlerinden “betimsel analiz” kullanıldı. Farklı disiplinlere bütüncül bir bakışla, problemin yorumlamasına dayalı yöntemler, nitel araştırmaların ürünüdür¹⁹⁸. Bu araştırmada, veriler elde edilecek bilgilere göre yorumlanacaktır. Derinlemesine detay gerektirmeyen ve analiz içermeyen bir çalışma olduğundan dolayı bu çalışmada betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analizde amaç verinin doğrudan ve yorumlanmış halde sunulmasıdır¹⁹⁹. Nitel araştırma yapanlar, çalışmaya ilişkin tecrübe edindiklerinden, verilerin anlamlandırılmasında görüş ve yorumları önemli yer tutmuřtur²⁰⁰.

Araştırmanın ders kitapları, alt problemlerle ilintili olarak incelenip kitaplardan araştırma için gerekli bulgular ortaya çıkarılacaktır. Verilerin toplanmasından sonra, her kitap için Müslüman imajı tespit edilmiştir. Müslüman imajı, İşpanya tarihi ile ilişkilendirilerek yorumlanacak ardından günümüz konularında İşlam ifadeleri incelenen tarih ders kitaplarında objektif şekilde ortaya çıkartılıp, değerlendirilmiştir.

¹⁹⁷ Gürsakał, *aynı eser*, s. 121.

¹⁹⁸ Zeki Karataş, “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.2, Ocak 2015, s. 63.

¹⁹⁹ Murat Özdemir, “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yönetimbilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.11, S.1, Haziran 2010, s. 336.

²⁰⁰ Karataş, aynı makale, s. 76.

III. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, İspanya’da bachillerato (lise) eğitimi veren okulların tarih ders kitapları incelemeye alındı. İncelemeye tabi tutulan dört adet ders kitabının her biri ayrı ayrı değerlendirmeye tabi tutuldu. Yapılan değerlendirmeler “betimsel analiz” tekniğine uygun şekilde ve elde edilen verilerin aktarımı olacaktır. Müslümanlarla ilgili yapılan değerlendirmeler İspanya’nın tarihsel geçmişine ve bugününe dayandırılarak, modern tarih eğitimi anlayışına uygun olarak ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

3.1. Birinci Alt Probleme İlgili Bulgular ve Yorumlar

Bu alt problem “*İspanya lise eğitim kurumlarında okutulan tarih ders kitaplarının müfredattaki durumu nedir?*” şeklinde belirlendi. Probleme ilişkin bulgu ve yorumlar şu şekildedir.

3.1.1. İspanya’da Lise Tarih Eğitimi

İspanya zorunlu eğitimin dışında kalan ve üniversiteye geçiş aşamasını oluşturan bachillerato eğitim kurumlarında sadece Historia de España (İspanya Tarihi) zorunlu tarih dersi olarak okutulmaktadır. İncelemeye konu olan diğer tarih dersleri seçmeli dersler kısmına girmektedir. Ayrıca özerk bölgelerde, bölge tarihi ile ilgili seçmeli tarih dersi verilebilmektedir.

Tablo 1: İspanya’da Bachillerato Tarih Dersleri²⁰¹.

Tarih Dersleri	Bachillerato Sınıfı	Bölüm	Haftalık Ders Saati	Seçmeli/ Zorunlu
Historia de España (İspanya Tarihi)	2. Sınıf	Beşerî ve Sosyal Bilimler Bölümü, Bilim-Teknoloji Bölümü, Sanat Bölümü	3	Zorunlu Ortak Ders
Historia del Mundo Contemporáneo (Yakın Çağ Dünya Tarihi)	1. Sınıf	Beşerî ve Sosyal Bilimler Bölümü, Sanat Bölümü	4	Seçmeli Ders

²⁰¹ Gobierno Castilla- La Mancha, <http://www.educa.jccm.es/es/edubachiller>, (Erişim Tarihi: 07.09.2019).

Historia de La Filosofía (Felsefe Tarihi)	2 sınıf	Beşerî ve Sosyal Bilimler Bölümü, Bilim-Teknoloji Bölümü, Sanat Bölümü	4	Seçmeli Ders
Historia Del Arte (Sanat Tarihi)	2. sınıf	Beşerî ve Sosyal Bilimler Bölümü	4	Seçmeli Ders
Historia de La Música y de La Danza (Dansın ve Müziğin Tarihi)	2. Sınıf	Beşerî ve Sosyal Bilimler Bölümü, Sanat Bölümü	4	Seçmeli ders

3.1.1.1. Historia de España Dersi (İspanya Tarihi)

Historia de España dersi, İspanya'da okutulan bachillerato seviyesinde iki yıllık eğitim veren kurumların, 2. sınıfında, Beşerî ve Sosyal Bilimler Bölümü, Bilim-Teknoloji Bölümü, Sanat Bölümlerinde ortak ve zorunlu ders olarak okutulmaktadır. Haftalık 3 ders saati işlenmektedir²⁰².

3.1.1.2. Historia del Mundo Contemporáneo Dersi (Yakınçağ Dünya Tarihi)

Historia del Mundo Contemporáneo dersi, İspanya'da okutulan bachillerato seviyesinde iki yıllık eğitim veren kurumların, 1. sınıfında, Beşerî ve Sosyal Bilimler Bölümü ve Sanat Bölümü seçmeli dersi olarak okutulmaktadır. Haftalık 4 ders saati işlenmektedir²⁰³.

3.1.1.3. Historia de La Filosofía Dersi (Felsefe Tarihi)

Historia de La Filosofía dersi, İspanya'da bachillerato seviyesinde iki yıllık eğitim veren kurumların, 2. sınıfında, Beşerî ve Sosyal Bilimler Bölümünde alan seçmeli dersi,

²⁰² MEFP, *1. de Bacillerato y 2. de Bacillerato*, http://www.educacionyfp.gob.es/educacion-mecd/dms/mecd/educacion-mecd/areas-educacion/sistema-educativo/enseanzas/bacillerato/02_Tabla_Organizaci-n-Bacillerato.pdf, (Erişim tarihi: 27.06.2019).

²⁰³ MEFP, *1. de Bacillerato y 2. de Bacillerato*, http://www.educacionyfp.gob.es/educacion-mecd/dms/mecd/educacion-mecd/areas-educacion/sistema-educativo/enseanzas/bacillerato/02_Tabla_Organizaci-n-Bacillerato.pdf, (Erişim tarihi: 27.06.2019).

Bilim- Teknoloji Bölümü ve Sanat Bölümünde ise seçmeli ders olarak okutulmaktadır. Haftalık 4 ders saati işlenmektedir²⁰⁴.

3.1.1.4. Historia Del Arte Dersi (Sanat Tarihi)

Historia Del Arte dersi, İspanya'da okutulan bachillerato seviyesinde iki yıllık eğitim veren kurumların, 2. sınıfında, Beşerî ve Sosyal Bilimler Bölümünde seçmeli ders olarak okutulmaktadır. Haftalık 4 ders saati işlenmektedir²⁰⁵.

3.1.1.5. Historia de La Música y de La Danza (Müziğin ve Dansın Tarihi)

Historia de La Música y de La Danza dersi, İspanya'da okutulan bachillerato seviyesinde iki yıllık eğitim veren kurumların, 2. sınıfında, Beşerî ve Sosyal Bilimler Bölümü, Bilim- Teknoloji Bölümü, Sanat Bölümlerinde seçmeli ders olarak okutulmaktadır. Haftalık 4 ders saati işlenmektedir²⁰⁶.

3.2. İkinci Alt problemle İlgili Bulgular ve Yorumlar

Bu alt problem “İspanya eğitim sisteminde lise tarih kitaplarının içeriği nelerdir?” şeklinde belirlendi. Probleme ilişkin bulgu ve yorumlar şu şekildedir.

3.2.1. Historia de España (İspanya Tarihi) Ders Kitabına Ait Bulgu ve Değerlendirmeler

İspanya Tarihinin anlatıldığı bu kitap toplam 16 ünite ve ünitelerin bağlı olduğu 4 blok vardır. Ünitelerin içlerinde “Tarihsel Çalışma Yöntemleri” ve bazı ünitelerde ilave olarak “Düşünce ve Kültür” kısmı bulunmaktadır. Kitap, İber Yarımadası'nın tarih öncesi döneminden başlayıp, 2008 yılı İspanyasına kadar İspanya tarihini işlenmektedir. Kitabın ön ve arka yüzünde, 1812 yılında yürürlüğe giren Cádiz Anayasa'nın ilanını gösteren çizimin kullanıldığı görülmektedir²⁰⁷. Kitabın içindekiler bölümü şu şekildedir;

²⁰⁴ MEFP, *1. de Bacillerato y 2. de Bacillerato*, http://www.educacionyfp.gob.es/educacion-mecd/dms/mecd/educacion-mecd/areas-educacion/sistema-educativo/enseanzas/bachillerato/02_Tabla_Organizaci-n-Bachillerato.pdf, (Erişim tarihi: 27.06.2019).

²⁰⁵ MEFP, *1. de Bacillerato y 2. de Bacillerato*, http://www.educacionyfp.gob.es/educacion-mecd/dms/mecd/educacion-mecd/areas-educacion/sistema-educativo/enseanzas/bachillerato/02_Tabla_Organizaci-n-Bachillerato.pdf, (Erişim tarihi: 27.06.2019).

²⁰⁶ MEFP, *1. de Bacillerato y 2. de Bacillerato*, http://www.educacionyfp.gob.es/educacion-mecd/dms/mecd/educacion-mecd/areas-educacion/sistema-educativo/enseanzas/bachillerato/02_Tabla_Organizaci-n-Bachillerato.pdf, (Erişim tarihi: 27.06.2019).

²⁰⁷ Bkz: Ek-5.

Tablo 2: Historia de España Kitabı İçindekiler Kısmı

I. BLOK	ÇAĞDAŞ İSPANYANIN TARİHİ KÖKLERİ
1. Ünite	İspanya'nın Tarihi Kökleri
2. Ünite	Katolik Krallardan Habsburglara (XV.- XVII. Yüzyıllar)
3. Ünite	XVIII. Yüzyılda İspanya
II. BLOK	XIX.YÜZYILDA LİBERALİZM ENDÜSTRİYELLEŞME
4. Ünite	Eski Yönetim Krizi
5. Ünite	Liberal Devletin İnşası
6. Ünite	Demokratik Altı Yıl (1868-1874)
7. Ünite	XIX. Yüzyıl'da Tarımsal Dönüşüm ve Endüstriyel Gelişmeler
8. Ünite	XIX. Yüzyıl'da Tolum ve Toplumsal Hareketler
9. Ünite	Monarşinin Restorasyonu
III. BLOK	XX. YÜZYILIN İLK 30 YILINDA GÜÇ VE ÇATIŞMA
10. Ünite	XX. Yüzyıl'ın İlk Otuz Yılında Ekonomik ve Sosyal Dönüşüm
11. Ünite	Restorasyon Sisteminin Krizi (1898-1931)
12. Ünite	İkinci İspanyol Cumhuriyeti (1931-1936)
13. Ünite	İç Savaş (1936-1939)
IV. BLOK	FRANKOCULUK VE DEMOKRASİ
14. Ünite	Frankoculuk: Bir Diktatörlüğün İnşası (1939-1959)
15. Ünite	Frankoculuk: Hareketsiz Kalkınma (1959-1975)
16. Ünite	Geçiş ve Demokrasi

İspanya, tarih eğitiminde kullanılan, Historia de España ders kitabının üniteler kısmı incelemesi şu şekildedir;

1.Ünite: Historia de España ders kitabı ünite incelemesinde en dikkat çeken kısım şüphesiz 1. Ünite olmaktadır. İber Yarımadası'nın tarihini, tarih öncesi dönemden XV. yy. sonuna kadar olan uzun bir tarih aralığında işlemesi 1. Üniteyi diğer ünitelerden ayırmaktadır. Ünite aynı zamanda bu araştırmanın önemli bir kısmı olan

İspanya Müslümanları ve Endülüs konusunu da içermektedir. Ünitenin konuları şu şekildedir;

Tablo 3: 1. Ünite Konuları

1- Yarımada da Tarih öncesi Dönem
2- Romalıların Gelişi
3- Vizigot Krallığı (507-711)
4- Endülüs (VIII.- XV. yy.)
5- İlk Hristiyan Krallıklarının Yapısı (VIII.- XII. yy.)
6- Hristiyan Krallıklarının Krizi ve Genişlemesi (XIII.- XV. yy.)

Ünitenin konularında, XVI. yy. öncesi İber Yarımadası tarihini kısaca şekilde işlendiğini, 401 sayfalık kitabın, 26 sayfasının bu üniteye ayrıldığını görülmektedir. Tarih eğitimi açısından, 1. ünite dar bir kalıpla anlatılıp, konu içeriklerine detaylı şekilde yer verilmemektedir.

2. Ünite: İspanya'da birlik oluşturan Katolik Krallar konusu ile başlanıp, İspanya İmparatorluğu'nun oluşum süreci anlatılmaktadır. Ünitenin içerisinde “*Amerika'nın Fethi, Kolonizasyonu ve Sömürülmesi*” adlı konuda, İspanyolların fetih ve sömürge terimini bir arada kullandığını göstermektedir. Aynı başlığın altında anahtar soru kısmında; “*Fetih yerli halk için ne anlama geliyordu?*” sorusu sorulmaktadır. Son başlıkta, XVII. yy.'da İmparatorluğun çöküşü konusu açıklanmaktadır. Bu yüzyılda İspanya İmparatorluğu sömürgelerini kaybetmeye başlamıştı. Kitapta bu tarihe kadar İspanya tahtında oturanlara imparator denirken, bundan sonra ki ünitelerde kral olarak ifade edilmektedir.

3. Ünite: XVIII. yy. İspanya açısından önemli olaylar içermektedir. İmparatorluk eski gücünü kaybetmiş, II. Carlos tahta varis bırakmayınca Habsburg hanedanlığının İspanya'da sonu oldu. XVIII. yy. ile Bourbon Hanedanlığı İspanya'yı yönetmeye başlayacaktı. Bu yüzyıl İspanya açısından yenileşme hareketlerinin zorunluluğunun anlaşıldığı dönemdi. Bourbon Hanedanından III. Carlos ülkede bir dizi yenilik hareketleri başlatacaktı. Ünite, yapılan reform hareketlerini ve etkilerini açıklamaktadır.

4. Ünite: IV. Carlos (1788-1808) dönemi ile başlamaktadır. Napolyon'un İspanya'yı işgali, İspanya Kralının ülkeyi terk etmesi, İspanyol halkının Napolyon istilasına karşı mücadele başlatması ve bu mücadeleden sonra Napolyon ordularının İspanya'yı terk etmesiyle İspanya'da ilan edilen anayasa süreci anlatılmıştır. Bu anayasanın ilanını resmeden çizim, Historia de España kitabının ön ve arka kapaklarında bulunmaktadır. Ünitenin son konusu, Latin Amerika'daki bağımsızlık mücadeleleridir.

5. Ünite: İspanya tahtında yaşanan problemlerle başlayan ünite, I. Karlist Savaşı (1833-1840), ülkedeki liberalizm sürecini, siyaset ordu ilişkisini ve son olarak II. Isabella dönemi işlenmektedir.

6. Ünite: Kasım 1868 Devrimi, kraliçenin tahtı bırakıp ülkeyi terk etmesi, cumhuriyet denemeleri, Saboya hanedanının tahta çıkışı ve ilk İspanyol Cumhuriyeti (1873-1874) ünitenin ana konularıdır.

7. Ünite: Genel olarak XIX. yy.'da İspanya tarım politikaları işlenip, yapılan reformlar konuları oluşturmaktadır.

8. Ünite: Ülkede oluşan sınıf kavramı ve halk hareketleri incelenip, Ulusalcılık, Anarşizm ve Sosyalizmin sosyal etkilerine değinilmektedir.

9. Ünite: Siyasi sistem restorasyonları, iktidardaki siyasi değişimler, milliyetçilik ve bölgelerde ortaya çıkışı, denizaşırı savaşlar, 98 felaketinin sonuçları ve XX. yy.'a doğru İspanya siyaseti ünitenin konuları olmaktadır.

10. Ünite: Demografik yapı, endüstri programları, ekonomik gelişmeler, sosyal yaşam konuları üniteye açıklanmaktadır.

11. Ünite: Hanedan reformu, devrimci grevler, restorasyon döneminde yaşanan sıkıntılar, Primo de Rivera'nın diktatörlüğüne kadar olan dönem işlenmektedir. İspanya'nın Fas sömürgeciliği bu üniteye geçmektedir²⁰⁸.

12. Ünite: Cumhuriyetin ilanı, solcuların reformları, Cumhuriyetçi Sosyalist Koalisyon sorunları, Halkçı cephenin zaferi konuları işlenip, İspanya'da Franco rejimi öncesi cumhuriyet ayrıntıları ile anlatılmaktadır.

---

²⁰⁸ Bkz: Ek- 7.

13. Ünite: İspanyol iç savaşı anlatmakta, savaşın oluşumuna giden yol, başlangıcı, Milliyetçi ve Cumhuriyetçi güçlerin savaş boyunca durumu, uluslararası destekler anlatmaktadır. Milliyetçilerin yönetime gelmesi ve Franco rejiminin başlamasıyla ünite son bulmaktadır.

14. Ünite: Franco rejiminin ilk dönemleri, ülkenin uluslararası politikası ve muhalefetin durumu gibi konular işlenmektedir.

15. Ünite: Ekonomik kalkınma hareketleri, demografik büyüme, sosyal değişimler, sosyal çatışma ve siyasi muhalefet ele alınmıştır. Franco yönetiminin son dönemine değinilmektedir.

16. Ünite: Bu ünite Franco'nun ölümünün ardından Kral I. Juan Carlos'un anayasayı tekrar yürürlüğe koymasıyla başlamaktadır. Tüm partilerin seçim yasağının kaldırılması, yeni yönetim yasasının ilan edilmesi süreci ünitenin başlıca konularıdır. İspanya'da 1975- 2008 yılına kadar yaşanmış gelişmelere değinilmektedir.

Historia de España kitabında ünitelere giriş yapmadan önce “*Blok*” konusunun işlendiği ve ünite girişlerinde kısa bilgiler verildiği görülmektedir. Ünite girişlerinde kronoloji kullanılmaktadır. Anlatımlarda tablo, grafik, harita, fotoğraf, çizim, poster, biyografi ve küçük bilgi notları gibi araçların yanı sıra, konu ile alakalı olacak şekilde döneme ait yazı, düşünce veya haber dokümanları kullanılmaktadır. Ünite sonralarında anahtar soru, şema- özet ve etkinlikler, düşünce ve kültür kısımları mevcuttur.

Kitap genel olarak değerlendirildiğinde, son yedi ünitenin XIX. yy. ve sonrasını işlediği görülmektedir. Bu durum mevcut ünite sayısının yarısına denktir. Bu bulgular neticesinde İspanya tarih eğitiminde, son yüzyıl konularına ağırlık verildiği anlaşılmaktadır. İspanyol toplumu feodal yapının etkisiyle, bölgesel topluluklar ve krallıklar şeklinde varlığını sürdürmekteydi. Özellikle Katolik Krallar döneminde İber Yarımadası'nda birlik sağlanınca modern İspanya'nın temeli atıldı. Bu görüş, 2. ünitenin XV. yy. konusu olan “*La Creación del Estado Moderno. Los Reyes Católicos (Modern Devletin Oluşumu, Katolik Krallar)*” konu başlığı ile daha anlaşılır hale gelmektedir. Kitabın konu işlenişi ve dağılımı Yakın Çağ ağırlıklıdır. Tarih eğitimi açısından kitap, öğretim materyali olarak bol resimli, tarihi anekdot ve bilgilendirmeler içeren bir eğitim malzemesi olmaktadır. Toplam 401 sayfa olan Historia de España kitabının içeriği bu şekildedir.

3.2.2. Historia del Mundo Contemporáneo (Yakın Çağ Dünya Tarihi) Ders Kitabına Ait Bulgu ve Değerlendirmeler

Historia del Mundo Contemporáneo kitabı toplamda 13 ünite ve 4 ara üniteden oluşmaktadır. XVIII. yy. sonundan, 2008 yılına kadar olan tarihsel süreçler işlenmektedir. Her ünitenin sonunda kavram haritası ve resimli kronoloji bulunmakta, “*Tarih Atölyesi*” adlı bölümde çeşitli araştırma yöntemlerinin eklendiği görülmektedir. Sorular, dokümanlar, dönemi anlatan resimler, sanat etkinlikleri bu bölümde anlatılmaktadır. Kitapla birlikte konularla ilintili bir çalışma CD’si mevcuttur. Ünite içerisinde konu anlatılırken sayfaların kenarına sorular yerleştirilmekte aynı zamanda bir konu anlatılırken CD’den yararlanılması istenilmektedir. Kitabın sonunda genel kronoloji bilgisi ekli. Bu kronoloji; olaylar, bilim ve günlük yaşam, sanat ve kültür, İspanya şeklinde ayrılmıştır. Kronoloji sayfalarının hemen ardından, kısaltılmış tarihsel sözlük mevcut olup, bu kısımda kişilerin kısa biyografisi ve olayların kısa açıklaması yapılmaktadır. Çalışmanın büyük kısmını oluşturan Müslümanlar konusu, Historia del Mundo Contemporáneo kitabında ara ünitelerde yoğun bir şekilde işlendiği görüldü. 4 ara ünitenin başlığı “*Avrupa'nın Dışında*” ile isimlendirilip, ağırlıklı olarak Ortadoğu, Asya, Afrika, İslam Dünyası ve Latin Amerika konularını içermektedir. Kitabın içindekiler kısmı şu şekildedir:

Tablo 4: Historia del Mundo Contemporáneo Kitabı İçindekiler Kısmı

1. Ünite	Eski Rejim Krizi
2. Ünite	Endüstri Devrimi
3. Ünite	Burjuva Devrimleri ve Yeni Milletler
4. Ünite	XIX. Yüzyılda Sosyal Değişiklikler
I. Ara Ünite	Avrupa'nın Dışında: 1789-1870
5. Ünite	İkinci Endüstri Devrimi ve Emperyalizm
II. Ara Ünite	Avrupa'nın Dışında: 1870- 1914
6. Ünite	Birinci Dünya Savaşı
7. Ünite	Rus Devrimi. SSCB
8. Ünite	Otuzlu Yılların Krizi
9. Ünite	Demokrasiler ve Totaliter Rejimler

10. Ünite	İkinci Dünya Savaşı
III. Ara Ünite	Avrupa'nın Dışında: 1914- 1945
11. Ünite	Soğuk Savaşta Yeni Uluslararası düzen
12. Ünite	Kolonisizleşmenin Süreçleri. Sonuçları
13. Ünite	XXI. Yüzyılın Başlangıcında Dünya
IV. Ara Ünite	Avrupa'nın Dışında: 1945-2008

Historia del Mundo Contemporáneo ders kitabı ünitelerinin kısa incelemesi şu şekildedir:

1. Ünite: Avrupa monarşi sisteminin anlatımıyla başlayıp, Avrupa'nın Fransız Devrimine giden yolda, ekonomik ve sosyal yapısı, ABD'nin ilanı, Fransız Devriminden sonra Napolyon Avrupa'sı anlatılıp ünite Waterloo Savaşıyla son bulmaktadır.

2. Ünite: Endüstri devrimine ana hatlarıyla giriş yapıp, Britanya endüstri devrimi, fabrikalaşma, dokumacılık, makinalar, diğer Avrupa ülkelerinde sanayileşme süreçleri anlatılmaktadır.

3. Ünite: Bu ünite, Waterloo Savaşından sonra Avrupa'nın yeni şekli, Fransız Devriminin etkileri, 1815 Viyana Kongresi ele alınıp, XIX. yy. Avrupa'da meydana gelen değişimler açıklanmıştır. Latin Amerika'da bağımsızlık hareketleri, köylü hareketleri, milliyetçilik akımlarından, Avrupa'da ortaya çıkan yeni siyasi oluşumlar ve güçler ünitenin konuları olmaktadır.

4. Ünite: Avrupa'da şehir yapıları, sosyal hayat, işçi sınıfı, Sosyalizm, Marksizm, Anarşizm hareketleri ünitenin temel konularını oluşturmaktadır.

I. Ara Ünite: 1789- 1870 yılları arasında, Avrupa dışında kalan bölgelerde yaşanan gelişmelere kısaca değinilmektedir.

5. Ünite: Sanayi devriminin ortaya çıkardığı yoğun ham madde ve pazarlama ihtiyacı ve bu ihtiyaca yönelik emperyalist hareketler, ünitenin temel konusu olmaktadır. Avrupa devletlerinin demokrasi durumları anlatılmaktadır.

II. Ara Ünite: 1870- 1914 yılları arasında, Avrupa dışında kalan bölgelerde yaşanan gelişmelere kısaca değinilmektedir.

6. Ünite; I. Dünya Savaşı'nın öncesi durum, savaşa giden yol, savaşın durumu, savaştan sonra yapılan anlaşmalar ve manda hareketleri ünitenin temel konusu olmaktadır

7. Ünite: Sovyet devriminden önce ve sonra Rusya anlatılmaktadır.

8. Ünite: XX. yy. ilk yıllarında Dünya ekonomisi açıklanıp, 1929 Ekonomik Buhranı ile durumun Avrupa'da etkileri ve ekonomik bunalımları ünitenin ana hatlarını oluşturmaktadır.

9. Ünite: 1919- 1939 yılları arasında Avrupa yönetimlerini analiz edilmektedir. Türkiye bu ünite içerisinde bulunan haritada otoriter rejim olarak gösterilmektedir²⁰⁹. Ünite daha çok, II. Dünya Savaşı'nın oluşumuna giden süreçleri açıklamakta ve savaş öncesi siyasal dengelerden söz etmektedir.

10. Ünite: II. Dünya Savaşının tüm ayrıntıları ile anlatıldığı ünedir.

III. Ara ünite: 1914- 1945 yılları arasında, Avrupa dışında kalan bölgelerde yaşanan gelişmelere kısaca değinilmektedir.

11. Ünite: Tahran (1943), Yalta (1945), Potsdam (1945) görüşmeleri, savaş sonrasında bloklaşma süreçleri ünitenin temel konusudur. Marshall yardımları, Kore ve Vietnam Savaşı, Avrupa ülkelerinin soğuk savaş döneminde durumu, ABD ve SSCB politikaları, soğuk savaş sonrası döneme dair açıklamalar bulunmaktadır.

12. Ünite: Üçüncü Dünya ülkelerinin sömürgecilik faaliyetlerine karşı bağımsızlık mücadeleleri, Asya, Afrika, Ortadoğu, Latin Amerika, İsrail anlatılmaktadır.

13. Ünite: Bu ünite de şehir yaşamı, bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler, modern dünya hayatı, spor, sanat, sinema, iletişim, ulaşım ve insan hakları gibi konular ele alınıp, Dünya'da yaşanan son yaşanan çatışmalara dair bilgiler verilmektedir.

IV. Ara ünite: 1945- 2008 yılları arasında, Avrupa dışında kalan bölgelerde yaşanan gelişmelere kısaca değinilmektedir.

---

²⁰⁹ Bkz: Ek-12.

Historia del Mundo Contemporáneo ders kitabı, Yakın Çağ dünya tarihini işlese de konuların büyük çoğunluğu Avrupa tarihi olarak anlatılmaktadır. Ara üniteler, dünyada meydana gelen diğer gelişmeleri içerse de 444 sayfalık bu ders kitabının yaklaşık 25 sayfasının ara ünitelere ayrıldığı tespit edildi. Ana ünitelerde Avrupa dışında gelişmeler anlatılmış fakat bunların ünite içerisinde tali kısımlar olmaktan öteye gidemediği görülmektedir. Bununla birlikte 11. üniteden itibaren kitap konularının global şekilde daha dengeli bilgiler içerdiği görülmektedir. Bu araştırma için kitabın içeriğindeki Müslüman figürünün önemli bir kısmı ara ünitelerden alındı.

3.2.3. Historia de La Filosofía Ders (Felsefe Tarihi) Kitabına Ait Bulgu ve Değerlendirmeler

Kitap toplam 14 ünite ve bu ünitelerinde bağlı olduğu dört bloktan oluşmaktadır. Kitabın sonuna detaylı bir kronoloji indeksi yerleştirilmiştir. Bu kronoloji felsefe tarihi, genel tarih ve sanat- bilim- günlük yaşam bölümlerinden oluşmaktadır.

Historia de La Filosofía ders kitabının ana bölümlerinde düşünceler, felsefi akımlar ve filozoflar hakkında temel açıklamalara yer verilmekte ve her ünitenin sonunda “*metinlerle diyalog*” kısmı bulunmaktadır. Bu kısımlarda yazarların düşüncesi ve her bir akımın düşünürü incelenip, filozofların ortaya koyduğu düşüncelere ilişkin bilgilere yer verilmektedir. Ünite sonlarında bulunan, “*üniversite kapısına doğru*” bölümü, üniversite sınavına giriş için gerekli örnekler ve yöntemleri içermektedir. Ünite sonlarında sorular kısmı bulunmaktadır. Kitabın içindekiler bölümü şu şekildedir;

Tablo 5: Historia de La Filosofía İçindekiler Kısmı

I. BLOK	ANTİK FELSEFE
1. Ünite	İnsan Kozmosundan: İlk Filozoflar ve Sokrates
2. Ünite	Platon, Fikirlerin Filozofu
3. Ünite	Aristoteles ve Helenistik Felsefe
II. BLOK	ORTA ÇAĞ FELSEFESİ
4. Ünite	Hristiyanlık ve Felsefe: Agustín de Hipona
5. Ünite	Orta Çağ Skolastiği: Tomás de Aquino
III. BLOK	MODERN FELSEFE
6. Ünite	Rönesans ve Bilimsel Devrim

7. Ünite	Modernitenin Zaferi: Deskartes ve Akılcılık
8. Ünite	İngiliz Deneyciliği: Locke'den Hume'e
9. Ünite	Kant'ın Düşüncesi ve Aydınlanma
IV. BLOK	ÇAĞDAŞ FELSEFE
10. Ünite	Marx ve Endüstriyel Kapitalizmin Eleştirisi
11. Ünite	Nietzsche ve Aydınlanmış Aklın Krizi
12. Ünite	Analitik Felsefe ve Wittgenstein'in Düşüncesi
13. Ünite	20. Yüzyılda Kıta Felsefesi
14. Ünite	İspanya'da Felsefe ve Ortega y Gasset'in Düşüncesi

İspanya, tarih eğitiminde kullanılan, Historia de La Filosofia ders kitabının ünite bazlı kısa incelemesi şu şekildedir:

1. Ünite: Felsefenin ortaya çıkış süreci, felsefenin doğduğu yer Yunanistan, antik dönem felsefecileri detaylı olarak anlatılıp, dönemin felsefi düşüncelerine detaylı olarak yer verilmektedir. Sokrates, Platon, Aristoteles ve Helen felsefesi ünitenin ana konularını oluşturmaktadır.

2. Ünite: Atina şehir devletinde kültür ve politikaya dair giriş yapıлып, Platon'un hayatı, ideası ve diyalektiği detaylı biçimde anlatılmaktadır.

3. Ünite: Helen felsefesi, Büyük İskender dönemi, Aristoteles'in fikirleri, etik, olmak, metafizik, gerçeklik ve politika konuları ünite de anlatılmaktadır.

4. Ünite: Hıristiyanlık felsefesinin ilk düşünceleri ve din filozofu Aurelio Agustín'in düşüncelerine değinilmektedir. İnanç bilgisi, tanrının var oluşu ile ilgili düşünce akımlarından söz edilmiştir. Kötülüğün olmadığını ama iyilikten yoksun kaldığı düşüncesi din eksenli Hıristiyan felsefesinin temel argümanı olarak gösterilmektedir.

5. Ünite: Hıristiyanlık felsefesinin temel kalıplarının incelendiği bu ünite de Tomás de Aquino teolojisi ağırlıklı olarak işlenmiştir. Din ağırlıklı felsefi düşüncelerin

işlendiği bu ünite de ayrıca araştırmamız açısından önemli olan İbn Rüşd ve İbn Sina hakkında bilgiler verildiği görülmektedir.

6. Ünite: Orta Çağ skolastiğinin sonunu anlatan ünite Erasmus, Maquiavelo, Tomás Moro gibi düşünce adamlarının fikirleri ile modern felsefeye giriş anlatılmakta, Copernic, Galileo, Newton gibi bilim adamlarının fikirleri ünite içerisinde geçmektedir.

7. Ünite: Rasyonalizm, sonsuzluk kavramı, Dualizm, Spinoza ve Deskartes konularını içermektedir.

8. Ünite: Deneycilik, Rasyonalizm düşüncesi ve Francis Bacon, Hobbes, Locke'nin liberalizmi, Berkeley, William Holl, David Hume gibi modern İngiliz düşünürleri anlatılmaktadır.

9. Ünite: Kant, aklın ışığı, saf akıl, bilmenin zaferi, din ve toplum, Becker konularını içermektedir.

10. Ünite: Engels, Karl Marx, Joan Planella, antropolojik kaygılar, materyalizmin tarihçesi, kapitalizmin işleyişi, etik ve politika konularını içermektedir.

11. Ünite: Nietzsche ve Nihilizm ünitenin başlıca konularıdır.

12. Ünite: Russell, Karl Popper gibi düşünürler incelenip, XX. yy. felsefesine değinilmektedir.

13. Ünite: Bu ünite de felsefenin önemli temsilcileri, Nietzsche, Marx ve Freud'un düşünceleri hakkında bilgiler verilip, Husserl'in fenomenolojisi, Heidegger'in var olmak kavramı ve batı sisteminin sorunlara bakışı konularını içermektedir. Sartre'nin çalışmaları, insan olmak, özgürlük ve sıkıntı kavramı ile felsefe bilimi açısından önemli olan Frankfurt Okulu ünite de işlenmektedir. Heidegger'in öğrencilerinden Hannah Arendt hakkında bilgilerde ve feniminist düşünceden de söz edilmektedir.

14. Ünite: XX. yy. İspanyasının önemli düşünürlerine odaklanıp İspanyol felsefesi incelenmektedir. İber Yarımadası'nda yetişmiş antik dönem felsefecisi Séneca, Orta Çağ etimoloji düşünürü San Isidoro de Sevilla ve Endülüslü bilginlerinden İbn Rüşd, İbn Meymun düşüncelerine kısa bir giriş yapıp, XVI. yy. İspanyol kültürünün ihtişam dönemi bilginleri Francisco de Vitoria, Francisco Suárez ve Salamanca Üniversitesine dair açıklamalar yapılmaktadır. İspanya düşünce tarihi açısından önemli olan 98 Kuşağı, Miguel de Unamuno, José Ortega y Gasset ayrıntılı bir şekilde ünite de

işlenmektedir. Ayrıca İspanya felsefesine son 50 yılına damga vuran Xavier Zubiri, María Zambrano ünitenin sonunda detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

Historia de La Filosofía ders kitabı incelemesinde, İslam Felsefesi ile ilgili bir ünite veya konu başlığının açılmadığı tespit edildi. İber Yarımada'sında yetişmiş ve eğitim almış birçok Endülüslü Müslüman ilim adamının bu kitapta geçmediği görülmektedir. İbn Rüşd'e yüzeysel şekilde değinilmektedir. İspanyol Francisco Ferrer ve agnostik felsefenin önemli isimlerinden İspanyol Fernando Savater'e bu kitapta yer verilmemiştir. Ancak Ferrer'in idamını gösteren temsili resim Historia de España kitabından gösterilmektedir²¹⁰. Aynı şekilde doğu felsefesi ve Amerikalı düşünürler kitapta işlenmeyip, kitap Avrupa felsefe tarihi konularında kısıtlı kalmaktadır.

3.2.4. Historia Del Arte Ders (Sanat Tarihi) Kitabına Ait Bulgu ve Değerlendirmeler

Historia Del Arte ders kitabı toplamda 24 üniteden oluşmaktadır. Kitap, ünite açıklaması ve kronoloji ile başlayıp, konularla devam emektedir. Sanat eserlerinin analizleri adlı kısım her ünitenin sonunda yer almaktadır. Ünite içlerinde sorular bulunmakta, fakat asıl soru bölümlerinin ünite sonlarına yerleştirildiği görülmektedir. Kitabın içindekiler bölümü şu şekildedir;

Tablo 6: Historia Del Arte Ders Kitabı İçindekiler Kısmı

1. Ünite	Sanat Tarihi ve Sanatsal Dillere Yaklaşım
2. Ünite	Tarih Öncesi ve İlk Uygarlıkların Sanatı
3. Ünite	Antik Yunan Sanatı
4. Ünite	Roma Sanatı
5. Ünite	Eski Hristiyan Sanatı
6. Ünite	Bizans Sanatı
7. Ünite	Romanesk Sanatı
8. Ünite	İslam Sanatı ve Hispano-Müslüman Sanatı
9. Ünite	Romaneks Sanatı
10. Ünite	İspanya'da Romanesk Sanatı

²¹⁰ Bkz: Ek-6.

11. Ünite	Gotik Sanatı
12. Ünite	İspanya'da Gotik Sanatı
13. Ünite	İtalyan Dörtüyz Sanatı
14. Ünite	İtalyan Beşyüz Sanatı
15. Ünite	Rönesansın Avrupa'da Yayılması. İspanya'da Yeniden Doğuş
16. Ünite	Barokta Mimarlık ve Heykel
17. Ünite	Barok Ressamlığı
18. Ünite	Moderniteye Geçiş: Neoklasizmden Romantizme
19. Ünite	XIX. Yüzyıl'ın İkinci Yarısında Figüratif Sanatlar
20. Ünite	XIX. Yüzyıl'ın İkinci Yarısında Şehircilik ve Mimarlık
21. Ünite	Tarihsel Avangardlar
22. Ünite	XX. Yüzyıl'da Mimarlık ve Şehircilik
23. Ünite	Soyutlamadan En Son Trendlere
24. Ünite	Görsel Kitleden Sanat ve Kültür

1. Ünite: Temel sanat terimlerinin açıklandığı ünitedir.

2. Ünite: Tarih öncesi dönem tarihi, İber Yarımadası'nın kültürel gelişimi, Mısır medeniyeti, Mezopotamya kültürü ve Pers sanatı ünitenin başlıca konusu olmaktadır.

3. Ünite: Yunan Kültürü, Helen sanatı, Yunan mimarisinin gelişimi, Yunan heykel sanatı, İber Yarımadası'ndaki sanat gelişimi incelenmektedir.

4. Ünite: Etrüks kültürü, Roma mimarisinin karakteri, Roma şehirleri ve ana yapıları, mozaik ve resim sanatı, Hispanya sanatı açıklanmaktadır.

5. Ünite: Hristiyanlığın gelişmesi, erken Hristiyan sanatı kavramını, baskı altındaki kilise sanatı, figüratif kilise sanatları, erken Hristiyan mimarisi ünitenin başlıca konularını oluşturmaktadır.

6. Ünite: Bizans İmparatorluğu, Bizans sanatının aşamaları açıklanmaktadır.

7. Ünite: Batının erken Orta Çağ dönemi, Romanesk sanatının ilk ürünleri, Avrupa'da Romanesk sanatı, İber Yarımadası'nda ilk Romanesk sanatı incelenmektedir.

Ayrıca bu çalışma açısında önemli olan “Mozarab” sanatına ünite içerisinde değinilmektedir.

8. Ünite: İslam sanatının anlatıldığı bu ünitenin konu başlıkları şu şekildedir;

- Orta Çağ İslam Dünyası'nın Tarihsel Gelişimi
- İslam Kültürü ve Yeni Bir Sanatın Kökeni
- İslam Sanatının Ana Yapıları
- Doğuda ve Kuzey Afrika'da Büyük İslam Eserleri
- Hispano- Müslüman Sanatı. Kurtuba Halifeliği ve Emirlikler
- Hispano- Müslüman Sanatı. Afrika Hanedanları ve Gırnata Emirliği

Ünite girişinde İslami olaylarla ilgili kronoloji bulunmakta ve bu kronolojinin son olayı 1492'de Katolik kralların Gırnata'yı aldığı tarihi göstermektedir. Ünite girişinde İslam tarihine kısaca değinilip, İslam dini anlatılmaktadır. Halifelik dönemi, İslam kültürü, İslam şehirleri, İslam sanatının şekli, İslam sanatının karakteristik özellikleri, cami, pazar, saray, banyolar, Kubbet'üs Sahra ve Şam Emevi Cami gibi konulara detaylı şekilde değinilmektedir. Ünite, İslam tarihi ve İslam devletlerini kısaca açıklayıp, eserlere ayrıntılı şekilde yer vermektedir.

9. Ünite: XI. yy.'da Avrupa toplum yapısı anlatılıp, kilise oluşum süreçleri, Romanesk manastır, kale yapıları incelenip ve bu yapıların Avrupa'da örnekleri gösterilmektedir.

10. Ünite: İspanya'da krallıklar dönemi ve Hristiyan krallıkların sosyal ve kültürel yapılarına değinilmektedir. Romanesk sanatının İspanya'daki örnekleri gösterilmektedir.

11. Ünite; Gotik tarzda lonca, manastır, hastane, katedral incelemesi yapılıp, Avrupa ülkelerinde gotik sanata dair açıklamalar yapılmaktadır.

12. Ünite: İspanya krallıklar dönemine değinilmiş, İspanya Gotik sanatı, İspanya Gotik eserleri, Mudejar sanatı ve Gotik sanatının ürünleri açıklanmaktadır. İspanya gotik sanatının din eksenli olduğu vurgulanmaktadır.

13. Ünite: Orta Çağ sosyal hayatı, İtalyan hümanizmi, Orta Çağ Avrupa politikalar, mekân algısı, dönemin ünlü İtalyan sanatçıları gibi konular anlatılmaktadır.

14. Ünite: 1500 yıllarda Avrupa düşünce ve sanatı ünitenin ana teması olmuştur. Leonardo da Vinci, Erasmus, Miguel Ángel Buonarroti, Venedik sanatı ve daha çok resim sanatına dair konular işlenmektedir.

15. Ünite: Avrupa'da reform ve rönesans hareketleri, XVI. yy. sanat üslubu, Greco'nun İspanya'da yaptığı eserlere anlatılmaktadır.

16. Ünite: Barok yapılarının Avrupa şehirlerinde kullanımı, barok mimarisinin karakteristik özellikleri incelenmektedir.

17. Ünite: Klasik barok resim sanatı, önemli temsilcileri incelenmektedir.

18. Ünite: Liberal ve ulusal ayaklanmaların sanata etkisi, Neoklasik yapılar hakkında bilgi verilip bu alanda önemli eserlere değinilmektedir. İspanyol resim sanatının önemli temsilcilerinden Goya bu üniteye işlenmektedir.

19. Ünite: Endüstri devrimi, Realist resimler, önemli resim ve heykel sanatçıları anlatılmaktadır.

20. Ünite: XIX. yy.'ın ikinci yarısında şehirleşme, yapılar, fabrikalar, yüksek katlı yapıların oluşumu gibi mimari öğelerin ağırlıklı olduğu üniteye girer. Ünite sonunda bir sanat eseri incelemesi kısmında, La Sagrada Familia'nın incelemesi yapılmıştır.

21. Ünite: XX. yy.'ın önemli sanatsal ve sosyal akımlarının incelendiği bu üniteye, demokrasi, Fovizm, Dışavurumculuk, Kübizm, Sürrealizm, Dadaizm gibi konular açıklanmaktadır. Özellikle resim alanında Picasso, Salvador Dali, Joan Miró gibi İspanyol sanatçılar anlatılmaktadır.

22. Ünite: II. Dünya Savaşı, soğuk savaş gibi konular işlendikten sonra, XX. yy. sanat akımları açıklanmaktadır. Dünyanın çeşitli noktalarından modern yapılar gösterilmektedir.

23. Ünite: II. Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanan dünya ile üniteye giriş yapıp, ABD'nin Ekspresyonist eserleri incelenmektedir. Enformalizm, Pop art sanatı, Povera sanatı gibi modern kültür akımları bu ünite başlığında açıklanmaktadır.

24. Ünite: Fotoğrafçılık, afiş ve poster, grafik, karikatür, çizgi film, sinema, video klip ve televizyonun gelişim süreçleri ele alındığı üniteye girer.

Historia del Arte ders kitabı incelemesinde önemli bulgulara rastlandı. İncelenen İspanya lise tarih ders kitapları arasında konu genişliği, ayrıntıya inme, olaylar örgüsü

ve bağlantısı en çok olan kitabın Historia Del Arte ders kitabı olduğu görülmektedir. Konular geniş ve kapsamlı şekilde incelenip, sanatsal akımlar detaylıca anlatılmaktadır. Anlatımlarda görsel öğelerden de sık sık yararlanılmaktadır. Kitap ünite bakımında da diğer İspanya lise tarih ders kitapları arasında en çok ünite ihtiva eden ders kitabıdır. 8. ünite de diğer İspanya tarih ders kitaplarında bulunmayan, bu araştırma açısından önemli olan Müslümanlar ifadesi, Historia del Arte kitabında ünite halinde işlenmektedir. Diğer ders kitabı incelemelerinde olduğu gibi bu kitapta, Avrupa sanat tarihi şeklinde, dar bir kalıpta kalmış, ilk ünitelerde eski uygarlıklar sanatına giriş yapılmış olsa da dünyanın diğer kısmına ait sanat anlayışları ve eserlerine çok az değinilmektedir.

3.3. Üçüncü Alt Problemlerle İlgili Bulgular ve Yorumlar

Bu alt problem “İspanya’da okutulan tarih ders kitaplarında Müslüman figürü nasıl tanımlanmaktadır?” şeklinde belirlendi. Probleme ilişkin bulgu ve yorumlar şu şekildedir.

3.3.1. Historia de España (İspanya Tarihi) Ders Kitabında Müslümanlar

Kitapta İslam ve Müslümanları anlatan konular ve ifadeler şu şekildedir;

a. I. Blok: Historia de España ders kitabı incelemesinde, Müslüman ifadesine ilk olarak I. blok kısmının açıklamasında rastlanılmaktadır. İlgili ifade şu şekilde geçmektedir; “Orta Çağ’da uzun süren Müslüman (Endülüs) varlığı bazı krallıkların yapısını değiştirmekle birlikte, mülkiyet ve ekonomik faaliyetlerini de biçimlendirmiştir”²¹¹. Bu ifade, Müslüman kavramını Endülüs olarak gördüklerini göstermektedir. Bu ifade açısından, Müslüman ifadesinden sonra Endülüs kelimesinin parantez içinde belirtilmiş olması Endülüs’ün sadece bir kültür olarak değil, Müslüman olgusu ile ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. Kitabın bazı noktalarda Endülüslük kavramının, İslam üstü bir medeniyet ve ortak payda olarak kullanıldığı da tespit edildi. Bu konu içerisinde Endülüs’ün, İspanya topraklarına sosyal ve siyasal açıdan etkileri de açıklanmaktadır.

Blok açıklamasının hemen ardından tarih şeridi gösterilmektedir²¹². Orta Çağ başlangıç tarihi olarak 711 yılı, yani Vizigot Krallığının yıkılıp Müslümanların İber

²¹¹ Historia de España, s. 4.

²¹² Bkz: Ek- 21.

Yarımadasına ayak bastıkları seneyi dikkate aldıkları görülmektedir²¹³. Historia de España ders kitabında 711 yılı Eski Çağ'ın sonu olarak görülmesi, Müslümanların İspanya'ya gelişinin yarımada tarihi açısından önemli olduğu anlaşılmaktadır. Buradan İspanyolların tarih bakış açılarında İslam'ın etkisi görülmektedir. Aynı tarih şeridinde Orta Çağ'ın sonu olarak 1479 yılı gösterilmektedir. Ayrıca 1479 yılından hemen önce bitiş tarihi olarak bir çizgi daha çekildiği görülmektedir. Bu tarih, İstanbul'un fethi ile ilişkilendirilebilir²¹⁴.

Castilla Kraliçe'si I. Isabella ve Aragón Kral'ı II. Fernando'nun evlenip krallıklarını birleştirmeleri, modern anlamda İspanya'nın ortaya çıkışının ilk adımlarından biri olmaktadır²¹⁵. Orta Çağ'ın sonu olarak 1479 yılını göstermeleri İspanya açısından önemlidir. Katolik Krallar dönemini bu tarih itibarıyla başlatmaktadır.

b. Endülüs: 711 yılında Müslümanların İspanya'ya girişi istila olarak nitelendirilmiştir. Bunun için “la invasión” ifadesini kullandıkları görülmektedir²¹⁶. Bu kelimenin anlamı sözlükte “istila” şeklinde geçmektedir²¹⁷.

“Müslümanlar İberya'ya gelince iki yapı ortaya çıkmıştır. İlki Endülüs, ikincisi kuzeyde kalan Hristiyan krallıklardır”²¹⁸. Açıklamaya bakarak, Orta Çağ İber Yarımadası'na din eksenli bir anlayışla baktıkları görülmektedir. Müslümanların idaresi altında bulunan kısım ve Hristiyan idaresi altında bulunan kısım şeklinde ayrıma tabi tutmaktadırlar.

c. Endülüs Devlet Yapısı: 711 yılında Müslümanların yarımadaya gelişi için “conquista” ifadesi kullanılmaktadır²¹⁹. Müslümanların yarımadaya gelişi için fetih²²⁰ ve istila²²¹ kelimelerinin aynı konu içerisinde geçtiği ve bu iki zıt ifadenin kullanıldığı görülmektedir. “Müslümanlara vergi vermek kaydıyla, onlardan koruma talep eden yerli asiller, Müslümanların yarımadaya gelmesine karşı çıkmamışlardır”²²². Kitapta

²¹³ Historia de España, s. 5.

²¹⁴ Bkz: Ek- 21.

²¹⁵ Kılıç, *aynı eser*, s. 43.

²¹⁶ Historia de España, s. 15.

²¹⁷ Invasión: İstila, saldırı, *Fono İspanyolca Standart Sözlük*, Yay. Haz: Ali Bayram. İstanbul 2013, s. 190.

²¹⁸ Historia de España, s. 16.

²¹⁹ Conquista: Fetih, *Fono İspanyolca Standart Sözlük*, Yay. Haz: Ali Bayram, İstanbul 2013, s. 93.

²²⁰ Fetih: Bir şehir veya ülkeyi savaşarak alma. TDK, <http://sozluk.gov.tr>, (Erişim tarihi: 23.05.2019).

²²¹ İstila: Bir ülkeyi silah gücüyle ele geçirme. TDK, <http://sozluk.gov.tr>, (Erişim tarihi: 23.05.2019).

²²² Historia de España, s. 16.

geçen bu ifade de Müslümanların, yarımada gelişlerinin yerli halk tarafından kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Müslümanlar yarımada asillerin yardım istemesi ve yönetim krizinin olması sebebiyle İber Yarımadası'na çıkmışlardı²²³.

Endülüs'ün dağılması ve kendi içerisinde siyasal bütünlüğü kaybetmesi Hristiyan krallıklara olumlu yansımaktaydı. Bu durum ders kitabında şu şekilde anlatılmaktadır; “*Endülüs devletinde şehirlerin ticaretle zenginleşmeye başlaması, devlet bütünlüğü üzerinde etkisi oldu. Artık şehir merkezli yönetimler oluşmaya başlayacaktı. Bu durum kuzeyde ki Hristiyan krallıklara olumlu yansıdı. XIII. yy.'dan 1492'ye kadar İslam yalnızca Gırnata Krallığında varlığını sürdürmekteydi*”²²⁴. İslam'ın yalnızca Gırnata'da olduğu bilgisi geçmektedir. Fakat o dönem yarımadanın çeşitli yerlerinde İslam izlerine ve Müslüman topluma rastlamak mümkündür. İslam ifadesinden bir İslam devleti anlaşılması mümkündür. Döneme din endeksli bakan tarih eğitimi anlayışları olduğundan bu ifadelerle rastlamaktayız.

d. Şehir ve Tarım Gelişmeleri: Tarım ve ticaret anlamında Müslümanların himayesindeki şehirlerde önemli gelişmeler olduğu anlaşılmaktadır. “*Yeni Müslüman devlet, tarım ve ticarete gelişmeler sağladı. Endülüs'ün en önemli kültür ve ekonomi merkezi olan Kurtuba, 100000 kişilik nüfusuyla Batı Avrupa'nın en kalabalık şehri konumundaydı*”²²⁵. Müslüman devlet ifadesi ile Endülüs belirtilmektedir.

e. Etnik Çoğunluk ve Kültürel Görkem: Bu konu Endülüs'ün çok renkli bir toplum yapısı olduğunu, toplumsal çeşitlilik getirdikleri, belli bir sınıfın ayrıcalık sahibi olduğunu açıklamaktadır. Bilimsel gelişmelerde de Endülüs'ün önemli bir yer olduğunu ve Endülüs'ün dönemin İspanya'sına her anlamda etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. “*Endülüs toplumu dikkate değer bir etnik ve dini çoğunluğa sahipti. Ayrıcalıklı gurup, toprak mülkleri olan baladilerdi. Müslüman İspanya, yüksek bir kültürel gelişime, birçok üniversite ve okul ağının oluşmasını sağladı. Birçok bilim dalında gelişme sağlandı ve önemli kişiler yetiştirdiler, İbn Rüşd²²⁶, El İdrisi²²⁷ gibi. Bilim kökenli çok*

²²³ Kılıç, *aynı eser*, s. 24.

²²⁴ Historia de España s. 16.

²²⁵ Historia de España, s. 17.

²²⁶ İbn Rüşd: 1126 -1198 yılları arasında yaşamış, dedesi ve babası gibi kendisi de bir kadı olan Endülüslü İslam filozofudur. Bir yandan Aristoteles ve İskender el-Afrodisi gibi filozofların oluşturduğu Antik ve Helenistik felsefe mirasına bir yandan da Fârâbî gibi Müslüman Meşşâî filozofların kurduğu düşünce sistemlerine katkılarda bulunmuştur. Metafizik, doğa, bilgi, ahlak ve siyaset, din felsefesi gibi felsefenin en temel alanlarında bir bütünlük oluşturacak tarzda derinlikli düşünceler serdettiği eserler vücuda

sayıda kelime İspanyol diline yerleşti. Sanatta ve mimaride önemli eserler bıraktılar. Kurtuba Cami ve El Hamra Sarayı bunlardan bazılarıdır. Hispano- Arap sanatı oluştu. At nalı kemeri, çok renkli kemerler, mozaikler, kabartmalar gibi”²²⁸. Konu içerisinde Endülüs’ün detaylı şekilde anlatıldığı görülmektedir. Kitap İspanya tarihini konu alsa da Endülüs konusunun genel hatları, medeniyet ve sanat anlayışı olarak anlatılmaktadır.

f. Asturleon Krallığının Oluşumu: Reconquista’nın tanımının yapıldığı bu başlıkta; “*Reconquista terimi; Hristiyan krallıklarının Endülüs’ün sahip olduğu toprakları fethetme sürecini ifade eder*”²²⁹ şeklinde açıklanmaktadır. Aynı açıklamanın altında, birçok tarihçinin İslam işgaline karşı yeniden fetih anlamında kullanılan reconquista’ın kullanılması hususunda gayretlerinin olduğunu, o bölgenin zaten kendilerine ait olduğu için conquista (fetih) yerine reconquista (yeniden fetih) ifadesinin kullanılmasının, bölgenin kendi mirasları olduğunu meşrulaştırmaya yönelik bir girişim olduğunu ifade etmektedir. Yarımada’nın kuzey kısmı İslam egemenliği dışında kaldığından ilk ayaklanma hareketlerinin kuzeyde bulunan iki krallıktan geldiği bilgisi verilmektedir.

g. XIII. Yüzyıl Fetihleri: XIII yy.’da artan Reconquista hareketleri şu şekilde açıklanmaktadır; “*Hristiyanlar, Endülüs bölgesinde ki askeri fetihlerinin kontrol altına almak için işgal altında ki topraklara yerleşimci getirmeyi planladılar. Yeni yerleşim yerleriyle birlikte yeni savunmalar kuruldu*”²³⁰. Reconquista hareketlerinin nihayete ulaşması için birtakım hamleler yapıldığını görmektedir. Ayrıca aynı ifadeden sonra Reconquista hareketlerinin XIV. yy. sonunda kara veba salgını yüzünden yavaşladığı belirtilmiştir. XIII. yy. sonu itibariyle yalnızca Gırnata Emirliği, İber Yarımadası’nda Müslüman varlığını ifade ediyordu²³¹.

“*Ebro Vadisi ve Valencia’da Müslümanların bölgede kalmasına, dinlerini ve geleneklerini yaşamalarına izin verildi(müdeccen). Diğer Müslümanlar Hristiyanlığa geçmeyi tercih etti(morisko). Birçoğu soyluların toprağında çalışmaya devam etti.*”

---

getirmiştir; Fatih Kılıç, “İbn Rüşd”, *İslam Düşünce Atlası*, <https://www.islamdusunceatlası.org/detail/person423>, (Erişim tarihi: 17.08.2019).

²²⁷ El İdrisi: Sebte doğumlu, coğrafya ve botanik bilimci. Kurtuba’da eğitim almıştır. Sicilya kralı II. Roger’in hizmetinde çalışmış ve Palermo şehrinde ölmüştür; Ramazan Şeşen, “İdrisi Şerif”, *İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/idrisi-serif>, (Erişim tarihi: 17.08.2019).

²²⁸ Historia de España, s. 17.

²²⁹ Historia de España, s. 18.

²³⁰ Historia de España, s. 22.

²³¹ Bkz: Ek- 1.

ifadesi geçmektedir. Müslümanların dinlerini ve geleneklerini yaşamalarına izin verildi ifadesi metodolojik açıdan doğru değildir. “*Din değiştirmeyi tercih ettiler*” ifadesini kullandıkları görülmektedir. Dönemin İspanya’sında din baskısı ve Engizisyon kurumundan dolayı durum net olarak anlaşılabilir. Katolik Krallar döneminde Gırnata Emirliği ile yapılan anlaşmalara dahi uyulmayıp, Müslümanlar inançlarından dolayı mağdur edildiler²³². Engizisyon baskısı Müslümanları din değiştirmek zorunda bıraktı. Ders kitabının, 25. sayfasında Yahudilere yapılan toplumsal saldırılara değinilip, bununla ilgili bir konu başlığı açıldığı görülmektedir.

Ünite içerisinde ki “*Düşünce ve Kültür*” kısmında Endülüs ile ilgili şu ifadeler geçmektedir; “*Yarımada da yaklaşık 800 yıl boyunca Hristiyan, Yahudi ve Müslümanların bir arada yaşaması kültürel mirasın zenginleşmesini sağladı. Toledo, XII. yy. ’da bilgi ve fikir alışverişinin yapıldığı bir yer olmuştu*”²³³. Bu bilgilere bakarak, kültürel zenginliği Endülüs üzerinden betimlenmediği görülmektedir. Yarımadanın kültürel zenginliklerine değiniliyor fakat bu zenginliğin Müslümanlarca sağlandığı belirtilmemektedir. “*Endülüs’ün güçlü fikir merkezleri var. İbn Rüşd ve İbn Hazm*”²³⁴ önemli aydınlarıdır. *Hristiyan Isidoro ve Yahudi İbn Meymun*²³⁵ gibi bilginlerde vardı. *Hindistan’dan gelen Arap rakam sistemi geliştirildi. Gelişmiş, tıp, sanat ve mimarileri vardı*”²³⁶. Müslüman fikir adamlarından bahsederken onların Müslüman olduğu belirtilmemekte fakat Hristiyan ve Yahudilerde ise belirtildiği görülmektedir. Endülüs’e tek başına Müslüman olarak bakmadıklarını, aksine ortak kültür paydası olduğu şeklinde bir algı ile tarih eğitimlerinde işedikleri anlaşılmaktadır.

Sayfa 32’de “*Gırnata’nın 1492’de fethi tamamlandı*” ifadesi kullanılmakta ve fetih kelimesi kitabın birçok konusunda geçmektedir. Aynı durum Amerika kıtasının sömürgeleştirilmesi için kullanılmakta. Kolomb’un Amerika kıtasına yaptığı seferin sonucu için; “*Yeni toprakların fethi, sömürülmesi ve örgütlenmesi süreci başlıyor*”.

²³² Lea, *aynı eser*, s. 27-33.

²³³ Historia de España, s. 30.

²³⁴ İbn Hazm: Kurtubalı muhaddis, şair ve tarihçi. Ailesi Endülüs’ün önemli zenginlerindedir. ; H. Yunus Apaydın, “İbn Hazm”, *İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-hazm>, (Erişim tarihi: 18.08.2019).

²³⁵ İbn Meymun: 1135-1204 yılları arasında yaşamıştır. Yahudi Felsefesi’nin en tanınmış düşünürüdür. Tevrat’taki antropomorfik Tanrı anlayışına karşı negatif teolojiyi savunmuştur. Günümüzde de Yahudi cemaatlerin dua olarak okuduğu Yahudi imanının 13 şartını formüle etmiştir. Halen Yahudiliğin en büyük düşünürü olarak kabul edilir; Kutlu Okan, “İbn Meymun”, *İslam Düşünce Atlası*, <https://www.islamdusunceatlası.org/detail/person159>, (Erişim tarihi: 18.08.2019).

²³⁶ Historia de España, s. 30.

Burada dikkat edilecek husus fetih ve sömürge²³⁷ kelimesinin bir arada kullanılmasıdır. Bu iki kavramın ortak paydada İspanyol tarih eğitimin geçtiği görülmektedir.

h. Gırnata'nın Fethi: Bu başlıkta Gırnata'nın alınmasından sonra, Müslüman ve Katolik Krallar arasında yapılan antlaşmaya değinilmektedir. Müslümanların Kur'an'ın emirlerine göre kültürlerini muhafaza edebileceklerine dair açıklamalar yer almaktadır. Aynı konu başlığı içinde 700 kişinin inançları yüzünden 1480-1488 yıllarında yakılarak idam edildiğini gösteren bir resim mevcuttur²³⁸. Bu resim açıklamasında idam edilenlerin hangi inançtan olduğu belirtilmemektedir. Aynı sayfada “*Gırnata'nın Fethi*” adlı analiz sonunda “*Müslümanlara verilen garantilerin yerine getirilip getirmediğini değerlendirir*” kazanımı eklidir²³⁹. Tarihsel olarak bu sözler yerine getirilmemiş ve antlaşma bozulmuştur. 1492 yılında Gırnata'nın teslim olmasından sonra yapılan antlaşma gereği, Müslümanlara bazı taahhütler verildi. Fakat bu antlaşma 5 sene içinde bozuldu. Müslümanlara baskılar o dönem itibariyle artmaya başlamıştı²⁴⁰.

i. Dini Bütünlük Dayatması: Dini dayatmanın ortaya koyulduğu bu başlıkta çok kültürlü İspanya'ya son verildiği açıklanmaktadır. “*Katolik hükümdarlar döneminde Hristiyan, Müslüman ve Yahudilerden oluşan büyük bir din çeşitliliği oluşmuştu. Katolik Krallar, Katolik inancının dayatılması ve dini birliğin sağlanması için çabalamaya başlamışlardı. Katolikliği koruma ve yayma çabası diğer inançtan olanların peşinden gitmelerine neden olmuştu. Katolik inancının merkezi aracı kutsal engizisyondur. Katolik krallar engizisyonu ideolojik bir kontrol ve dini birlik aracı haline getirmişlerdi. Dini birliğin sağlanması için ilk kararlardan biri, din değiştirmeyen Yahudilerin kovulmasıydı*”²⁴¹. İfadelere bakarak dönemin İspanya'sında baskıcı ve zorlamacı bir din anlayışının hâkim olduğu görülmektedir. Özellikle engizisyon ve engizisyonda yakılan insanların bahsedildiği resim dönemin inançlar açısından zor şartlarını ortaya koymaktadır.

“*Katolik Krallar Gırnata'nın fethi için Müslümanlara mülkiyet ve inanç garantisi verdiler. Fakat 1499 yılında Cisneros zorunlu vaftizleri teşvik etmişti. 1502 yılında Müslümanlara(müdeccenler) vaftiz olma veya sürgün edilme arasında seçim*

²³⁷ Sömürmek: Bir ulus veya devlet, diğer bir ulusun veya devletin doğal kaynaklarından, ekonomik değerlerinden çıkar sağlamak. TDK, <http://sozluk.gov.tr>, (Erişim tarihi: 23.05.2019).

²³⁸ Bkz: Ek- 22.

²³⁹ Historia de España, s. 36.

²⁴⁰ Süleyman Hayri Bolay, *Endülüs'ten İspanya'ya*, Ankara 1996, s. 28-29.

²⁴¹ Historia de España, s. 36.

*yapmalarını istedi. 1518 yılında dilleri ve kültürleri yasaklanmıştı*²⁴². Bu ifade İspanya Müslümanlarının yaşadığı sıkıntı ve baskıları genel olarak ifade belirtmekte ve ortaya koymaktadır. İspanya tarih eğitiminde Müslümanların böyle bir zorlamaya ve baskıya maruz kalmalarını anlatmaları, tarihi gerçeklerle örtüşmektedir. Fakat bu durumu sadece Cisneros'a yüklemeleri algısı tek başına doğru değildir. Yaşanan olaylar görmezden gelinmektedir. Gerek Katolik Kralların yaptığı antlaşmaya uymaması gerekse din kurumlarının baskısı, Katoliklik inancını yayma çabaları için topyekûn bir hareketti. Konu itibariyle Müslümanların yaşadıkları sıkıntılar tamimiyle olmasa da yüzeysel şekilde kitapta açıklanmaktadır.

j. I. Carlos: İmparatorluk Projesi: Türk ifadesinin ilk kez geçtiği konu başlığıdır. Bunun nedeni, I. Carlos döneminin, Kanuni Sultan Süleyman dönemine denk gelmesidir. “*I. Carlos kendisini Katolikliğin koruyucusu ilan etmiş. Evrensel bir Hristiyan monarşisi kurmayı arzulamıştı. Bunun için önünde ki en büyük engeller Protestanlar, Türkler ve Fransızlardı*”²⁴³. İki devlette en güçlü zamanındaydı ve Akdeniz hakimiyeti için mücadeleleri vardı. Osmanlı Devleti'nin cihan hakimiyeti fikri ve ders kitabında yazdığı üzere İspanya'nın evrensel Katolik Krallığı ideası iki devleti karşı karşıya getirmiştir²⁴⁴. Fransa Kralının İspanya'ya karşı Osmanlıdan yardım istemesi İspanyol imparatorluğu fikrinin önüne engel olan durumları açıklamakta yeterli bir sebeptir. Aynı başlıkta I. Carlos dönemi haritasında Osmanlı Devleti “*Türk İmparatorluğu*” ifadesi ile gösterilmektedir²⁴⁵. Bu ifade Osmanlı'nın bir Türk devleti olduğu ve Osmanlıyla birlikte Türklük kavramını birbirinin yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır.

k. Dini Uzlaşmazlık ve Otoriterizm: Müslümanların yasaklara maruz kalması ve sonrasında ülkeden kesin bir şekilde sürülmesi süreci açıklanmaktadır. Kitap içerisinde sürgünü tasvir eden bir resimde mevcuttur²⁴⁶. III. Felipe döneminde Müslümanların İspanya'dan tamamen sürgün edilmelerinin ardından bu durumun sonucunu ekonomik zarar olarak görüldüğü tespiti yapılıyor. “*Kraliyetin getirdiği bazı uygulamalar, Müslümanları sıkıntıya soktu. Valencia'da sayıları 320.000'di. Durumları gittikçe*

²⁴² Historia de España, s. 36.

²⁴³ Historia de España, s. 44.

²⁴⁴ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz: Hüseyin Serdar Tabakoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı-İspanya İlişkileri*, Dergah Yayınları, İstanbul 2011.

²⁴⁵ Bkz: Ek- 23.

²⁴⁶ Bkz: Ek- 2.

zorlaştı. Çünkü dilleri ve gelenekleri hakkında endişe duydular. Bununla birlikte berberi ve Akdeniz kıyılarında yapılan saldırılarda Türklerle birlikte hareket etmekle suçlandılar. Toprakları ellerinden alındı ve ek vergiye tabi tutuldular. 1566 yılında dillerini, kıyafetlerini ve geleneklerini kullanmalarını yasaklayan bir kararname çıkarıldı. Müslüman önderler geleneksel yaşamlarını korumak için krala para ödemeyi teklif ettiler. Fakat bu teklif kabul edilmedi. Müslümanlar sürgün yedikten sonra Aben Humeya liderliğinde 1568 yılında ayaklandılar. İsyân 1570 yılında bastırıldı. 1609 Nisan'ı III. Felipe döneminde Müslümanların sürülmesi kararlaştırıldı. İlk olarak Valencia'da, sonra 1610-1614 yılları arasında krallığın geri kalanında uygulamaya konuldu. Yaklaşık 300.000 kişi, büyük çoğunluğu Kuzey Afrika olmak üzere ülkeden sürüldü. Bu durum özellikle Levante ve Aragón'da tarım ve el sanatları ekonomisine ciddi zararlar verdi²⁴⁷. Bu bilgi doğru olmakla birlikte Müslümanların Gırnata Emirliği düştükten sonra belli baskılarla karşı karşıya gelmesi, bu baskıların XVII. yy. başından itibaren artması ve kesin sürülmesi İspanya açısından ekonomik zararı olmakla birlikte, İspanya'nın çok kültürlü ve dinli yapısına da zarar vermişti²⁴⁸. Olayın sonuçlarına İspanya tarih eğitiminde belli bir bakışla değinilmekte, Müslümanların yaşadıkları sıkıntılar detaylıca anlatılmayıp, olay örgüsünün hızlı bir şekilde işlendiği anlaşılmaktadır.

I. Akdeniz Alanı: Akdeniz'de İspanya ve Osmanlı mücadelesini konu alan bu başlıkta bazı ifadeler dikkate değerdir. “Osmanlı İmparatorluğu, 1452'de Konstantinopolis'i işgal edip başkente (İstanbul) dönüştürdüğünden beri Doğu Akdeniz'de büyük bir güçtü. Osmanlılar, Akdeniz ve Avrupa'da genişlemek istiyordu. Denizde, Türkler korsanlık yaptılar. Her şeyden önce köle ve ganimet elde etmek istiyorlardı. I. Carlos Tunus'a başarılı bir saldırı başlattı (1535), ancak Cezayir'in fethinde başarısız oldu. Türk ihtişamının en parlak dönemi Kanuni Sultan Süleyman dönemine denk gelen II. Felipe döneminde, Osmanlılar tüm Akdeniz'i Kıbrıs'ı ve Tunus'u hakimiyeti altına almak istiyordu. Bu göz önüne alındığında İspanyol Monarşisi, Venedik ve Papalık kutsal ittifakı, harika bir filo oluşturdular. İnebahtı körfezinde yapılan savaşta Hristiyan güçleri büyük bir zafer kazanıp, uzun yıllar sorun

²⁴⁷ Historia de España, s. 47.

²⁴⁸ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz: Feridun Bilgin, “Endüsül'te Kalan Son Müslümanların (Moriskolar) İspanya'dan Sürgünü (1609-1614)”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, S.2, C.13, (2013). S. 37-61.

olan *Batı Akdeniz hakimiyetini çözmüşlerdi*²⁴⁹. İstanbul'un fethi için işgal teriminin kullanıldığı ve Türklerin fetih hareketlerini sadece korsanlık olarak nitelendirdiklerini görmekteyiz. XVI. yy.'da İspanya Akdeniz'de korsanlık faaliyetinde bulunmuş ve korsanları destekledi²⁵⁰. Konstantinopolis'in Osmanlı başkenti olduktan sonra İstanbul olarak ifade etmeleri metodolojik olarak doğru bir ifadedir. Burada geçen "*ocupación*"²⁵¹ ifadesi işgal anlamında kullanılmaktadır. İstanbul'un işgal edildiği belirtilmektedir. Bununla birlikte, kitapta genel olarak "*İstanbul alındı*" ifadesinin kullanıldığı görülmektedir.

m. Bir Toplum Başlığı: Kitapta sık sık Müslümanların ve Yahudilerin uğradığı sıkıntılara değinilmektedir. "*Etnik veya dini kökenlerine göre farklılaşmış guruplar vardı. Bunlar; Moriskolar ve marranoslardı. Kökenleri her zaman zulüm nedeni oldu ve birçoğu saklanmaya çalışıyordu*"²⁵². Bu kısımda da din değiştirip Hristiyan olsalar dahi zulüm görmeye ve baskılara maruz kaldıkları belirtilmektedir.

n. Temel Değerlendirme: Kavram haritasında, şu ifadeler yer verilmekte; "*Dini Politika: Katolikliği savunmak, engizisyon, Yahudilerin kovulması ve Moriskoların kontrolü. Dış çatışmalar: Protestanlar, Fransa, Osmanlı İmparatorluğu*"²⁵³. Ders kitabında Müslüman ve Yahudilerin kovulması ve sıkıntıları gibi ifadeler rastlanılmaktadır. Bu ifadeler kavram haritasında görülmektedir. Burada dikkat çekici ifade, eylemlerin dini politika olarak kabul görmüş olmasıdır. Katolik Krallar dönemi ve ardından Habsburg Hanedanı dönemi, din eksenli olarak politikaların oluşturulduğu dönemler olmaktadır. Dış çatışma kısmında yine dini politika etkileri görülebilmektedir.

o. Fas'ta Sömürgeci Çatışma: Historia de España ders kitabında, 2. üniteden itibaren Müslümanlardan bahsedilmemekteydi. 11. ünite ile tekrar işlenmeye başlanmaktadır. Konu, Fas'ın sömürgeleştirilmesi ve Fas savaşlarına yer verilmektedir. Bu dönem itibariyle konular din eksenli olmayıp, XX. yy. sömürgecilik anlayışı ile işlendiği görülmektedir. "*İspanya 1900'den itibaren Kuzey Afrika'ya girişini sağlamaştırdı. Birkaç Avrupa ülkesinin katıldığı Algeciras Konferansı (1906) ve*

²⁴⁹ Historia de España, s. 49.

²⁵⁰ Hüseyin Serdar Tabakoğlu, "Akdeniz'de Osmanlı- İspanya Rekabeti, 1560- 1574: Teşkilat, Denizgücü ve Savaş", (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı), İstanbul 2016, s. 372.

²⁵¹ Ocupación: İşgal, *Fono İspanyolca Standart Sözlük*, Yay. Haz: Ali Bayram, İstanbul 2013, s.226.

²⁵² Historia de España, s. 51.

²⁵³ Historia de España, s. 51.

ardından İspanya- Fransız Antlaşması (1912) ile Fas'ta bir İspanya- Fransa yönetimi kuruldu. Kuzeydeki El Rif bölgesi İspanya'ya bırakıldı. İspanyolların ilgisi ekonomik anlamda bölgeye teşvik edildi. Ancak hepsinden öte, Küba'da ki felaketten sonra ordunun prestijini yeniden kazanma ve İspanya'yı yeniden bir sömürge gücü haline getirmektir. Bu bölgede ki İspanyol varlığı sürekli olarak Riflilerin saldırısına maruz kaldı. 1909'da ki Rif saldırıları birçok zayıyata neden oldu. Bundan dolayı Rifteki asker sayısının artırılmasına karar verildi. Birçoğu evli ve çocuklu olan bu askerlerin Barcelona'da ki alaydan ayrılığı gerçekleşti. Bu olay önemli bir halk tepkisine neden oldu. Savaşa karşı Barcelona'da halk isyanı başlamış. Fas'ta ki savaş protesto edildi"²⁵⁴. İspanyolların Fas'ı sömürgeleştirmek için yaptığı girişimler anlatılmaktadır. Başlıkta ifade edilen söz konusu çatışma İspanyol sömürgeciliğine karşı Riflilerin yaptığı mücadeledir. Bununla birlikte İspanya halkının bu duruma olan tepkisi de konu içerisinde geçmekte, halkın Fas savaşını protesto ettiği anlaşılmaktadır. Olay anlatılırken, İspanyol kamuoyunun görüşlerine yer verilmesi dönemin anlaşılması açısından İspanyol tarih eğitimine yansımaktadır.

Bu bölümde İspanyol ordusunun Fas'ta aldığı ağır yenilgiye de yer verilmektedir. "1920'nin başında, Fas'ın doğu bölgesinde, Melilla çevresinde, Rif Kabileleri, İspanyol ordusunu taciz etmeye başladı. 1921'de orduyu yönetmek ve isyancıları kontrol etmek için Kral XII. Alfonso, General Silvestre'yi atadı. General gerçek bir felaketle sonuçlanacak olan bölgenin içine saldırı emri verdi. Ordu mağlup edildi ve tüm nehir bölgeleri kaybedildi. Silvestre'de dahil olmak üzere yaklaşık 13000 zayıyat verildi"²⁵⁵. Fas konusu kitapta genellikle İspanya açısından olumsuz bir faaliyet olarak görülmekte ve İspanyolların bu durum karşısında yaşadıkları sıkıntılar konu içerisinde yansıtılmaktadır. Fas Savaşını sömürgecilik olarak nitelendirip bu konuyla ilgili kendi toplum eleştirilerine de yer verdikleri görülmektedir. Kendi tarihlerini eleştirel bir bakışla ele aldıkları anlaşılmaktadır.

p. Aznar Hükümeti: İspanyol siyasetinin yakın tarihini konu alan bu başlıkla Halkçı Parti'nin kurduğu hükümetin Irak Savaşı politikalarına ve İspanya'da yapılan saldırılar anlatılmaktadır. "Aznar Hükümeti, dış politikada Amerika siyasetine önemli ölçüde uydu. Bundan sonra 2001'de ki New York saldırılarına cevap olarak BM'de Irak'ın işgaline destek verdi. İspanyol kamuoyu askeri müdahaleye karşıydı ve savaş

²⁵⁴ Historia de España, s. 254.

²⁵⁵ Historia de España, s. 259.

karşısı gösteriler artmaya başladı. Seçimlere üç gün kala tren istasyonunda yaşanan bombalı saldırıların ardından hükümet şüpheli olarak ETA'yı gösterdi. Birçok ipucu saldırıların İslamcı terör örgütü El-Kaide'yi gösteriyordu. Bu saldırının sebebi olarak Hükümetin İspanyolların iradesine karşı çıkararak savaşı desteklemesi görünüyordu”²⁵⁶. Kitap, bu konuyla ilk defa İslam ve terör ifadesini birlikte kullanmaktadır. Terör örgütünü İslamcı olarak nitelendirmeleri hem öğreten açısından hem de öğrenen açısından sıkıntılara sebep olacaktır. Öğrenci terör ve İslam kelimeleri arasında bağlantı kuracak ve İslam'a karşı zihninde olumsuz imgeler oluşturacak ve tarih ideolojik sistemlerin işleyişine sahip olacaktır²⁵⁷.

Aynı sayfada geçen bilgi notunda şu ifadeler geçmektedir; *“Irak Savaşında kullanılan argüman Irak'ın silahsızlandırılması, Saddam Hüseyin'in teröre verdiği desteği sonlandırmak ve Irak halkını özgürleştirmektir. Çatışma Uluslararası bir kırılmaya neden oldu: Fransa, Belçika, Almanya, Rusya ve Çin aktif olarak savaşa katılmaya karşı çıktılar. İngiltere, İspanya, Portekiz ve Polonya ABD'yi açıkça destekledi. İstiladan sonra herhangi bir kitle imha silahı bulunamadı. Askeri müdahaleden sonra Saddam Hüseyin diktatörlüğüne son verildi ve yeni bir hükümet kuruldu. Bu hükümet siyasal istikrara kavuşamadı, etnik ve dini (sünni- şii) guruplar arasında ki şiddete son veremedi”²⁵⁸. Bu bilgi notu Irak'ta savaş sonrası yaşanan güncel gelişmeler açıklanıp, İspanyol Hükümeti savaş taraftarı bir politika izlese de savaşın sonuçlarının, sebepleri ile örtüşmediği hususunda bilgiler verilmiştir. Bu açıklamalar İspanyol tarih eğitiminin eleştiriler yönünü bir kez daha ortaya koymaktadır.*

Genel Değerlendirme: Historia de España ders kitabında Müslüman imajı hakkında olumsuz olarak nitelendirilecek tek ifade “İslamcı terör örgütü” ifadesidir. İslam ve terör kelimeleri birlikte ve nitelendirme şeklinde kullanılmaktadır. İşgal sözcüğünün Endülüs Müslümanları için fazlaca kullanıldığı tespit edildi. Bununla birlikte işgal ifadesinden sonra “aldılar, fethettiler” ifadelerine aynı anda yer verildiği görülmektedir. Kitapta İslam'ı veya Endülüs İspanya'sını anlatan bir ünite olmaması büyük bir eksiklik olmakla birlikte, İspanya'da İslam tarihine yüzeysel şekilde değinilmektedir. Müslümanların, Katolik İspanya'da yaşadığı sıkıntılar dar kalıpla anlatılmaktadır. Konuya tarih eğitimi açısından bakıldığında; konunun içerik yönünden

²⁵⁶Historia de España, s. 363.

²⁵⁷ Salih Özbaran, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, İstanbul 2017, s. 1.

²⁵⁸ Historia de España, s. 388.

zayıf kaldığı, sorulacak sorulara cevap vermede yetersiz kaldığı görmektedir. Bu durum, iyi bir tarih ders kitabında istenmeyen durumlardan biridir. Tarih ders kitaplarının her türlü yorum, içerik ve kaynağı içerisinde barındırması gerekmektedir²⁵⁹.

3.3.2. Historia del Mundo Contemporáneo (Yakın Çağ Dünya Tarihi) Ders Kitabında Müslümanlar

Kitapta İslam ve Müslümanları anlatan konular ve ifadeler şu şekildedir;

a. 1820 Yıllar Devrimci Hareketler: Historia del Mundo Contemporáneo ders kitabında Osmanlı ifadesinin ilk defa geçtiği bu konu başlığında, Balkanlardaki ayaklanmaya, Rusya ve Avusturya gibi Avrupa devletlerinin durum karşısında müdahaleleri açıklanmaktadır. *“Avrupa’nın istikrarı için en büyük problemlerden birisi de Doğu Avrupa meselesiydi. Türk imparatorluğunun Balkan halklarının ayaklanması karşısında gösterdiği zayıflık, bölgede hâkim bulunan Rusya ve Avusturya gibi Avrupa devletlerinin çıkarları lehine işliyordu. Yunanlılar 1821 yılında Türklere silahlarını doğrulttular; Yunanistan’ın mücadelesi ve “Avrupa Halkı” fikri, sempati ve destek uyandırdı. Rusya, Türkiye ile yıllarca karşı karşıya gelmiş ve Yunanistan’ın tam bağımsızlığı (1830) Batının gücünü Padişah’a hissettirmişti. 1815 yılında da Sırbistan otonomisini tanımayı zorunlu hale getirmişlerdi”*²⁶⁰. Özellikle Yunan isyanının batı destekli olduğu, Avrupalılık düşüncesinin o dönemlere dayandırıldığı anlaşılmaktadır. Dönemin getirdiği savaşlar ve Avrupa’nın Osmanlı karşısında ki tutumu, Yunan isyanlarını arttırdı ve Edirne Antlaşmasıyla Yunanistan, Osmanlı Devleti tarafından tanındı²⁶¹.

b. İslam Ülkeleri ve Avrupa’nın Sömürge İşgali: Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanması ve yeni İslam devletleri adlı açıklamada; *“Osmanlı İmparatorluğu XIX. yy. başlangıcına kadar en önemli İslami güç olmuştur. Ancak, yapılarını modernize etmemişti ve XVIII. yy.’dan itibaren sürekli bir düşüşe geçtiği görülmüyordu. XIX. yy. başlangıcında artık uzak bölgelerini etkili bir şekilde kontrol edemeye başlamıştı”*²⁶². Osmanlı Devleti’nin, İslam ülkeleri içinde önemli güç olduğu belirtilmekte olup, Osmanlı yenileşme hareketlerinde ki eksikliklere değinilmektedir. Osmanlı Devleti’nin

²⁵⁹ Joke Van Der Leeuw, “Tarih Öğretimi Üzerine Bazı Düşünceler”, *Tarih Eğitime Eleştiriler Yaklaşımlar*, Ed. Oya Köymen, İstanbul 2003, s. 65.

²⁶⁰ Historia del Mundo Contemporáneo, s. 74.

²⁶¹ Mehmet Maksudoğlu, *Osmanlı Tarihi 1289- 1922*, İstanbul 2009, s. 404- 405.

²⁶² Historia del Mundo Contemporáneo, s. 133.

XIX. yy. başından itibaren toprakları işgal edilmeye başlanacaktı. Fransızların Mısır'ı işgali bu süreçlerden biriydi. Bu olaydan sonra Mehmet Ali Paşa Mısır'ın kontrolünü tamamen ele almıştı²⁶³.

c. Osmanlı Devleti'nin Anlatıldığı Bölümler: Osmanlı Devleti hakkında ifadelerin olduğu bu başlıkta, Osmanlı'nın yapısına değinilmektedir. Özellikle kültürel çeşitlilik vurgusu yapılmaktadır. “*Osmanlı İmparatorluğu geçmişte en önemli İslami güç oldu. 600 yıllık (1300-1922) tarihi ile, Roma İmparatorluğu'ndan çok daha uzun bir süre varlığını devam ettirdi. En büyük genişleme döneminde (XVI. yy.), kuzeyde Macaristan'a, güneyde Arap Yarımadası'na kadar ve batıda Cezayir'den doğuda İran'a kadar topraklarını büyüttü. Dahası, Karadeniz etrafında Rusya'nın güneyinde büyük hakimiyet kurdu. Osmanlılar birçok halk ve farklı milletler ile aynı yönetim sistemi ve aynı kültür altında birleştiler. Osmanlı'nın geçmişini anlamadan, tarihini anlamak imkânsız olacaktır (Özellikle, Balkanlarda ki yakın zamanda yaşanan olaylar veya İslam ülkelerinin bazı problemleri)*”²⁶⁴. Osmanlı'nın zengin kültür birikimi olumlu görüşlerle açıklanmaktadır. Osmanlı Devleti'ni anlamak için, geçmişiyle birlikte bir bütün olarak öğrenilmesiyle anlaşılacağı belirtilmektedir. Osmanlı Devleti her ne kadar İspanya İmparatorluğu ile Akdeniz de mücadeleye girmiş ve rakip olmuşsa da olumsuz ifadelerle Osmanlı veya Türkler kötülenmemektedir. Olaylar yanlı anlatılmamaktadır.

Osmanlı Devleti'nin genişleme döneminin anlatıldığı bu bölümde, fetih ve genişletme ifadelerinin birlikte kullanıldığı görülmektedir. “*Osmanlı İmparatorluğu, Osman olarak bilinen, Anadolu'nun merkezindeki bir boya ait, Türk bir savaşçı olan I. Osman Gazi tarafından kuruldu. Osmanlıların dili ve kültürü Müslümandı. 600 yıl boyunca İmparatorluğu yöneten 36 padişahın ilkiydi. Osman, Anadolu'da bulunan düşman boyları yenip sınırlarını genişletti ve XIV. yy.'ın en büyük askeri gücü olan Bizans hakimiyetindeki yerleri devamlı bir şekilde fethetti. Osman'ın halefleri Osmanlı geleneklerini yerine getirdi ve genişlemeyi Balkanlar'a doğru devam ettirdi. Bizans ve Venedik'le karşı karşıya kaldı ve Haçlı Hristiyanlara karşı direndi. Sınırların genişlemesi ve İmparatorluğun düzeni XV. yy. boyunca devam etti. Önce Ankara ve daha sonra Bursa bu imparatorluğun ilk başkentleri oldu*”²⁶⁵. Tarih eğitimi açısından olumsuz ifadelerin bulunmadığı bu konu içerisinde, Osmanlı'nın ilk başkenti Ankara olarak göstermeleri, tarihsel olarak doğru değildir. Osmanlı Devleti'nin Ankara'yı

²⁶³ Maksudoğlu, *aynı eser*, s. 388- 389.

²⁶⁴ Historia del Mundo Contemporáneo, s. 135.

²⁶⁵ Historia del Mundo Contemporáneo, s. 135.

başkent yaptığına dair bilgi mevcut değildir. Bununla birlikte bu ifadenin neden kullanıldığına dair bir bulguya rastlanılmadı.

Fetih, Türk donanması gibi ifadelerin geçtiği bu bölümde Osmanlı Devleti'nin zirvede olduğu dönem anlatılmaktadır. Konu içerisinde İslam ve Türklerle ilgili küçük düşürücü ifade ve resimler bulunmamakta, olaylar tarihsel süreçler içerisinde neden-sonuç ilişkisine dayandırılarak anlatılmaktadır. *“İmparatorluğun görkeminin zirvede olduğu dönem XV. ve XVI. yüzyıllarda gerçekleşti. 1453 yılında Sultan II. Mehmet (1451-1481) Bizans'ın başkenti Constantinapolis'i fethetti ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni başkentine İstanbul ismini verdi. Muhteşem (Kanuni) Süleyman (1520-1566) döneminde imparatorluk coğrafi olarak en büyük genişlemesine Mısır ve Cezayir'den başlayarak, Akdeniz kıyılarını fethederek gerçekleştirdi. Fakat, Hristiyan krallıklar Osmanlı'nın gücünü sürekli bir tehdit olarak görüyorlardı. İspanya Monarşisinin liderlik ettiği, Batı Avrupa krallıklarının en önemli ittifakı, İnebahtı Savaşı'nda Türk donanmasını batırarak bir başarı elde etti. XVII. ve XVIII. yy. da İmparatorluk içinden çıkamayacağı bir düşüş dönemine geçti. (1634-1736 Lale Devri hariç; Lale Devri dönemi sanatsal ve kültürel olarak yeni bir aşamayı gösteriyordu)”*²⁶⁶. 1634- 1736 seneleri Lale Devri olarak gösterildiyse de Lale Devrinin söz konusu yıl aralığında olmadığı, bu yılların yanlış olduğu anlaşılmaktadır²⁶⁷. Lale devri için 1634- 1736 senelerinin neden yazıldığı hakkında kitapta bilgi mevcut değildir.

Osmanlı Devleti'nin hoşgörü politikası şu şekilde açıklanmaktadır. *“Mutlak gücüne rağmen, Padişah kendine bağlı olanların (Padişah'ın koruması altında olanlar olarak görülürlerdi) günlük hayatlarına aşırı bir müdahale etmezdi. Osmanlı İmparatorluğu, farklı dinlere mensup milletlerden ve büyük güce sahip Esnaf Localarından oluşuyordu. Bu toplulukların üstün örgütsel bir otonomisi vardı ve Sultan'ın otoritesine hiçbir zaman tehlike oluşturmadılar. Toplumsal grupların otonomisi, İmparatorluk içinde, kültürlerin ve dinlerin var olabilmesine izin veriyordu. Bu durum, İmparatorluğun toleransını ve Padişahlığın karakterini, aynı zamanda merkezi bir yönetim olmadığını gösteriyor; ayrıca Hristiyan Ermeniler ve Doğu Avrupalılarla uyumlu bir yaşamı mümkün kılıyordu”*²⁶⁸. Özellikle Osmanlı Devleti'nin anlatıldığı bu kitapta, en büyük İslam ülkesi, hoşgörü ve kültürel çeşitlilik vurgusu

²⁶⁶ Historia del Mundo Contemporáneo, s. 135.

²⁶⁷ Ercan Karlı, *Kısa Osmanlı Tarihi*, İstanbul 2013, s. 161.

²⁶⁸ Historia del Mundo Contemporáneo, s. 135.

yapılmakta, Osmanlıyı, Türkleri ve dolayısıyla Müslümanları küçük düşücü ifade, resim kullanılmadığı görülmektedir. Büyük bir çeşitlilik adlı açıklamada şu ifadeler geçmektedir; *“Türk geleneklerinin varlığı, İslam dininin etkisi ve halkların muhteşem çeşitliliği ile şekillenen Osmanlı İmparatorluğu, Türkçe, Farsça, Arapça 'ya, Macarca, Sırpça 'ya kadar birçok dil konuşulmuştu. Nezaket kuralları, karışık bir seremoni kuralları olarak düzenlenmiş bulunuyordu. Avrupalı elçilere tuhaf gelen resmi işlemler saygı görüyordu”*²⁶⁹. Osmanlı Devleti'nin sosyal, politik, dini ve kültürel durumu özetle anlatılmakta, övgüyle bahsedildiği görülmektedir.

Kitapta Osmanlı Devleti'nden 1850-1930 Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar olan yılları aynı konu başlığında anlatılmaktadır²⁷⁰. İfadelerin özet şeklinde geçtiği görülmektedir. Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyetin ilk yılları birbirinden farklı tarihsel süreçler içermektedir. Bu bağlamda olaylar örgüsü tarihsel açıdan yetersiz kalmaktadır.

d. Bloklar İçindeki Gerilimler: İslam ülkelerine ABD'nin müdahaleleri ve politikası açıklanmakta ve ABD'nin ülkelerin iç işlerine karıştığı belirtilmektedir. *“Rusya Afganistan'a iktidarda olan Sovyet yanlısı hükümete yardım etmek için birliklerini yolladı. ABD o yıllarda, köktenci İslamcılar ile Sovyet politikasına karşı iş birliği yapmaya başlamıştı”*²⁷¹. Köktenci ifadesi ilk defa bu konuda geçmektedir. Historia del Mundo Contemporáneo ders kitabında İslam ve köktendincilik ifadelerinin birlikte kullanıldığı görülmektedir.

e. İslam Ülkelerinde Bağımsızlık Mücadelesi: Osmanlı Devleti'nin bölüştürülmesi kısmında hangi sömürgeci devletlerin bu bölüştürmede rol aldığı belirtilmemektedir. *“Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları bölüştürüldü. 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti, sınırlarındaki küçük değişim hariç, kuruldu ve bugünkü gibi kaldı. Birleşik Krallık, Osmanlı'nın Mısır'da, Orta Doğu'da ve Arap Yarımadası'nda bulunan eski topraklarında hakimiyet kurdu. Fransa tarihsel olarak Kuzey Afrika'nın büyük bir bölümüne ve Orta Doğu'daki bazı topraklara hakimdi. Avrupa'nın İspanya (Fas'ın kuzeyi ve Büyük Sahra kıyı şeridi), Rusya (Türkistan), Hollanda (Endonezya) ve İtalya (Libya, Etiyopya ve Somali) gibi diğer güçleri de sömürü hakimiyetini kullanıyordu. Mısır, fakirliğin yoğun yaşandığı ve*

²⁶⁹ Historia del Mundo Contemporáneo, s. 135-136.

²⁷⁰ Historia del Mundo Contemporáneo, s. 137.

²⁷¹ Historia del Mundo Contemporáneo, s. 321.

hastalıkların sık görüldüğü, fanatik ve tutucu bir grubun (Müslüman Kardeşler) yavaş yavaş nüfuz elde ettiği bir ülke oldu..."²⁷². Müslüman Kardeşler, delil gösterilmeden fanatik ve tutucu olarak nitelendirilmektedir.

f. Faslılar: İspanya'nın Müslüman Komşusu: Fas konusunun diğer İslam devletlerine göre detaylıca ve ayrı başlık olarak anlatıldığı görülmektedir. Bu durum İspanya- Fas ilişkileriyle açıklanabilir. Tarihten gelen siyasi, sosyal ve ticari etkileşimleri Fas'a ayrı önem vermelerine neden olmaktadır. "*Mağreb (Arapça'da Batı anlamına gelir) bölgeleri XV. yy.'dan itibaren Osmanlı İmparatorluğu tarafından yönetildi. XX. yy'ın başında Avrupalılar, 1906 yılında yapılan Cezayir Konferansı'nın ardından, iki himayenin bulunduğu Fas'ı kontrol etmeye başladılar. Avrupalıların arasında, İspanya en zayıf karşılığı verdi. En önemli ve zengin şehirlere Fransızların hâkim olduğu bölgelerde rastlanıyordu. Tetuan İspanyol Himayesi'nin başkenti idi, Casablanca ise Fransız Himayesi'nin başkentiydi*"²⁷³. Historia de España ders kitabında Faslı elçilerin, İspanya Kralı III. Carlos ile görüşmelerini temsil eden resim mevcuttur²⁷⁴.

g. Yeni İsrail Devleti ve Filistin Dramı: İslam dünyası için önemli bir konu olan Filistin, bu ders kitabında, diğer İslam devletlerine göre daha detaylı açıklanmaktadır. "*1920 yılında, Filistin Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinde iken bölündü ve bir İngiliz mandasına dönüştü. Siyonist Yahudi grupların (Bütün Yahudilerin İsrail'e dönmesini amaçlayan Dünya Siyonist Organizasyonunun üyeleri) baskısı ile Birleşik Krallık, Yahudi halkının kendi topraklarına sahip olması hakkını tanıdı... 1982 Eylül'ünde, Ariel Sharon tarafından Lübnan'ın Sabra ve Şatilla bölgelerinde bulunan mülteci kamplarına gönderilen İsrail ordusu, katliama sebep oldu. 1987 yılında, İsrail'in işgal ettiği bölgelerde yaşayan Filistinli gençlerin sokaklarda başlattığı isyancı hareketi olan "Birinci İntifada" cevap olarak ortaya çıktı. O zamandan beri, sokak çatışmaları daha fazla ve yoğun oldu. İsrail'in bastırma yöntemi daha şiddetli oldu ve Filistin isyan hareketi, Yahudi halkına karşı terörist eylemlere sık sık başvurdu*"²⁷⁵. Konu içinde geçen Filistin- İsrail çatışması, açık şekilde anlatılmayıp, mağdur taraflar konu içinde daha çok ön plana çıkarılmaktadır. Yahudilerin yaptığı katliamlar açıklanırken,

²⁷² Historia del Mundo Contemporáneo, s. 372.

²⁷³ Historia del Mundo Contemporáneo, s. 375.

²⁷⁴ Bkz: Ek- 4.

²⁷⁵ Historia del Mundo Contemporáneo, s. 375- 377.

Müslüman eylemleri için terör ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Filistinlilerin mücadelesi terör olarak ifade edilmektedir.

h. İran ve Irak'ta Krizler: İspanya 2003 yılında Irak'a yapılan askeri operasyona birliklerini göndermiş olsa da kitapta bu durum eleştirilmekte, Irak'a yapılan askeri müdahalenin gerekçelerinin doğru olmadığı açıklanmaktadır. “*Ayetullah (Unvan; Allah'ın ayeti, delili anlamına gelir) Humeyni, İranlı Şiilerin dini otoritesini maksimuma çıkardı. Ayetullah Humeyni, saltanatın başlangıcından itibaren Şah'a karşı çıkmış ve Paris'e sürülmek zorunda kalmıştı. Karışıklıklar büyüdü ve 1979 yılında bir İslam devrimine sebep oldu. Şii Mollaları tarafından yönetilen ve katı dini kuralların olduğu bir rejim inşa edildi. Saddam Hüseyin'i İslam terörüne destek olmaktan ve kitle imha silahları bulundurmaktan dolayı suçladı. Suçlamaların sonradan yanlış olduğu görüldü*”²⁷⁶. Tarih eleştirisi açısından doğru yaklaşımda bulunulmuş, neden- sonuç ilişkisi ortaya konulmaktadır. Bu ünite de İslam ve terör ifadelerinin birlikte kullanıldığı görülmektedir.

i. Yeni Dünya Düzeni ve Son Çatışmalar: Terör hareketleri için İslamcı nitelendirmesinin yapıldığı bu başlıkta şu ifadeler geçmektedir; “*XXI. yy.'in ilk yıllarında, ciddi eylemler meydana geldi. Birleşik Devletlere yapılan düşmanca ve ülkeyi yasa boğan bir terörist saldırı, örgütler ve Müslüman ülkeler ile çatışmaya zemin hazırladı. 11 Eylül 2001 sabahı, dört ticari uçak, İslamcı intihar birliği tarafından uçuş esnasında kaçırıldı. Saldırı binlerce ölüme sebep oldu. Saldırıya olan kınama yaygınlaştı. Afganistan Taliban'ının bulunduğu yerde olan İslamcı Örgüt, El Kaide, bu saldırıların sorumlusu olarak ortaya çıktı*”²⁷⁷. Gerçekleştirilen terör eylemleri üzerinden İslamcı tanımlamasının sık sık yapıldığı görülmektedir. 11 Eylül saldırılarının, Müslüman ülkelerle çatışmaya zemin hazırlaması arasında kurulan ilişki de dikkate değerdir. Bu ifadeler İslam'a karşı beslenen ön yargılara zemin hazırlamaktadır. 11 Eylül saldırıları İslamofobik algıların yaygınlaşması açısından dönüm noktası olduğu, bu ifadelerinde söz konusu İslamofobik kaynaktan beslediği anlaşılmaktadır. AB Komisyonuna göre İslamofobi 11 Eylül saldırıları ile birlikte artma eğilimine girdi²⁷⁸. Bu durumun batılı ders kitaplarına yansımaları bu ünite içerisinde görülmektedir.

²⁷⁶ Historia del Mundo Contemporáneo, s. 377- 378.

²⁷⁷ Historia del Mundo Contemporáneo, s. 422- 423.

²⁷⁸ Sayar, aynı tez, s. 6.

j. Savaşlar ve Kökten Dincilik: Bu çalışma açısından önemli bir konuda köktencilik konusu olmaktadır. Kelime anlamı; Düzenin dini kural ve inançlar çerçevesinde değiştirip uygulamadan yana olan davranışlar olan köktendincilik, İspanya tarih ders kitabında İslam'a bağlanmakta, yaşanan çatışmaların tek sebebi olarak gösterilmektedir²⁷⁹. “XXI. yy.’in başlangıcında, köktendincilik, Mısır ve Cezayir gibi ülkelerde ciddi problemler doğurdu. ABD’ye Eylül 2001’de gerçekleştirilen saldırının da sebebi olarak görülüyordu. ABD’nin terör karşıtı politikalarının sonuçlarından birisi de Saddam Hüseyin’in 2003’te düşüşü ile sonuçlanan Irak işgali oldu. Iraklı diktatör Hüseyin 2003 yılında ABD’li birlikler tarafından yakalandı ve 2006 yılında Irak mahkemesi tarafından ölümüne karar verildi. Fakat Saddam Hüseyin’in ölümü ülkenin politik durumunu çözemedi ve Irak, Orta Doğu’da büyük uluslararası tepkilerle bir askeri gerilim hattı olmaya devam etti”²⁸⁰.

k. İslam Paylaşılan Bir İnanç: İslam’ın genel inanç esasları bu konu başlığında açıklanmaktadır. “İslam Ülkeleri arasındaki birliğin en önemli unsuru, İslam Ülkeleri’nin geleneklerinin temelinde ve politik ve sosyal organizmalarında da bulunan dinin pratiğidir. İslam dininin inanları “Ümmet” ismiyle (veya İnanlar Cemaati) şekillenmiştir. İslam VII. yy.’da doğmuş sadece tek bir Tanrı’ya (Arapça ’da Allah) ve onun Peygamberi Muhammed’e imanı bildiren tek tanrılı bir dindir. Temel ilkelerinin toplandığı kutsal kitaba verilen isim Kuran’dır ve Arapça yazılmıştır”²⁸¹. “ümme” ifadesi birlik aracı olarak gösterilmektedir. İslam’ın inanç esasları objektif bir şekilde açıklanmaktadır. Bu açıklamayla birlikte genel ifadelerde İslam hoşgörü ve inanç dini olarak gösterilmekte ancak özele inildiğinde terörle birlikte anılma pratiği sergilenmektedir.

l. Dinin Toplum Üzerindeki Etkisi: Bu başlıkta, Batılı bir gözle İslam anlatılmakta ve ders kitabında yer almaktadır. “İslam sadece bir dini inanış değil aynı zamanda toplumu organize etmenin de bir yoludur. Bu yüzden, İslam’da din, politika ve toplumun düzenlenmesi arasında Batılıların gözüne tuhaf gelebilen sıkı bir bağ vardır. Müslümanlık dini, imanlı bir hayata yön veren kişiler olsa da kurumsal hiyerarşik bir düzenden yoksundur. Müslüman toplumu, hadislerde geçen temel prensiplere göre şekillenmiştir. Sosyal ve politik hayat tüm yönleriyle Kuran ve Şeriatın kurallarına göre düzenlemiştir. Kuran, Tanrı’nın emirlerinin yanı sıra, toplumsal ve manevi davranış

²⁷⁹ TDK, *Türk Dil Kurumu Sözlük*, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 02.08.2019).

²⁸⁰ Historia del Mundo Contemporáneo, s. 440.

²⁸¹ Historia del Mundo Contemporáneo, s. 442.

kurallarının da yer aldığı bir kitaptır. İslam dünyasında bulunan ülkelerin farklı sosyal, kültürel ve ulusal durumundan dolayı, Kuran'ın yorumlanması ülkeden ülkeye çeşitlilik göstermiştir. Bazı ülkeler, dinin kurallarını da göz ardı etmeden, gelişme göstermek için önceden düşünülmemiş konuların temellerini atmıştı. Bunlardan bazıları; çok eşliliğin kaldırılması, boşanma ve erkekler gibi kadınların da ulaşabileceği bir hak olan adli boşanmanın kurulması. Arapça 'da mücadele anlamına gelen cihat, tam anlamıyla "Tanrı yolunda mücadeledir. Bu terim genellikle "kutsal savaş" olarak çevrilir. Haçlılar döneminde, İslam'ın yayılmasıyla ilgili bir Orta Çağ fikri olan cihat, Kuran'ın içeriğinde görülmemektedir. Ancak, bazı Radikal İslamcı gruplar, terörist eylemlerini haklı çıkarmak için yanlış yorumladıkları Kuran'ı kullanmışlardır..."²⁸². Devamında İslam'ın şartlarının anlatıldığı bu konu başlığı, çalışma açısından önemli olan, İslam ve Müslüman imajı açısından çok önemli bilgiler içermektedir. İslam tarihinde Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine hicret etmesini, "kaçtı" kelimesini ile ifade etmektedirler. Kaçtı yerine kullanılacak daha ılımlı kelimeler mevcutken İslam Peygamberi için suç işlemiş algısı oluşmaktadır. Ayrıca incelenen kitaplarda aynı konu için "hicret" ifadesinin kullanımı mevcuttur. Hicret- kaçtı ders kitabında tespit edilen karşıt ifadeler olmaktadır. Konu içerisinde "Cihat" kavramının Kur'an'da geçmediği ifade edilmekte fakat cihat ifadesi Kur'an-ı Kerim'de birden çok yerde geçmektedir²⁸³.

m. Sünniler ve Şiiler: Bu bölümde İslam mezhepleri anlatılmakta, batılı bir gözle değerlendirmeler içermektedir. *"İslam tarihinin ilk devrinde ortaya çıkan iki farklı düşünce; Sünni İslam ve Şii İslam düşünceleriydi. Ortodoks İslam'ı temsil eden ve Müslüman nüfusunun %80'inden oluşan Sünniler; Kuran'ın yorumlanmasına daha açıktırlar. Ayrıca Sünnilerin dünyanın bütün Müslüman halklarını tek bir 'Cemaat' çatısı altında bir araya getirme idealleri vardır. Sünniler arasında farklılık gösteren dört farklı mezhep bulunur. İslam ülkeleri arasındaki farklılıkları anlamak için mezhepler önemlidir. Arap yarımadasında en katı ve sert olanı Hanbeli mezhebidir; Türkiye, Mısır, Hindistan ve Pakistan'da bulunan Hanefiler daha açık fikirlidirler; Magriphe Malikiler ve Endonezya, Malezya'da Şafiler bulunur. Şiiler, İslam'ın ilk dönemlerinde bir bölünme (Muhammed'in damadı Ali'den sonra ortaya çıkan Emevi Devleti'nin mezhebi) ile meydana gelmişlerdir. Şiilerin farklı bir bakış açıları bulunur ve fikirlerinin büyük bir kısmı Sünnilerce reddedilir. Bazı Hizipler ise mücadelecilerdir bir*

²⁸² Historia del Mundo Contemporáneo, s. 442.

²⁸³ Kur'an'ı Kerim, Hac 22/78, <https://kuran.diyaret.gov.tr/>, (Erişim tarihi: 14.09.2019).

dini savunur. Müslümanların %20'sini temsil eden bağluları, esasen Irak, Azerbaycan, Bahreyn ve Yemen'de bulunurlar"²⁸⁴. İslam dünyasını anlamak için mezhepleri anlamının gerekliliği vurgulanmaktadır. Mezheplere detaylı şekilde değinilmektedir. Detaylı bir İslam açıklamasına yer verilmektedir.

n. Otoriter Rejimler ve Batı İlericiliğine Eleştiriler: İslam dünyasında yaşanan çalkantıların suçlusu olarak İslamcı partiler görülmekte, İslam ülkelerinde yaşanan yönetim sıkıntılarının nedeni olarak belirtilmektedir. *“İslam ülkelerinin büyük bir kısmı, Otoriter rejimler veya tek parti rejimi (Bu partilerden bazıları, önceki devrimci partilerden oluşuyor) ile yönetiliyor. Bu durum, özellikle bir muhalefetin varlığını zor kılıyor. Toplumsal durumun kritiği ve yeni alternatiflerin önerisi resmi politikadan hariç gerçekleşiyor. Böyle bir durumun nedeni; İslami partiler ve köktendinci örgütlerdir. Nihayetinde, Müslüman ülkelerin büyük bir kısmına karşı sağduyulu olmak gerekli bir durumdur. Avrupa sanayileşmesinin temsil ettiği ilerleme modeli karşısında yaşanan bir hayal kırıklığı. İslam dünyası bu gelişmişliğin yararını hemen hemen hiç göremedi. Aksine, Batı dünyası onlara (Müslümanlar) ulaşılamayacak bir bolluk illüzyonu veya bir göç etme amacı olarak gösterildi”²⁸⁵. Konu içerisinde, İslam ülkelerine karşı ön yargı ile bakılmaması gerektiği ifade edilip, Müslümanların yaşadıkları coğrafya ile batı kültürü arasında bulunan farklılıklar onların gözünde olumsuzluğa sebebiyet vermektedir. Kitapta kendileri açısından bu konuya hassasiyetle yaklaşılması tavsiyesinde bulunulup ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu değerlendirmelerle İspanyol tarih eğitiminin Müslüman topluma bakış açısı ortaya çıkmaktadır.*

o. Köktendincilik Patlaması: Bu konu başlığı terör ve çatışmaların kaynağını köktendincilik olarak gösterse de temelinde İslam'ın yattığı fikri vurgulanmaktadır. *“XX. yy.'in son on yılında, İslami köktendincilik olağanüstü bir patlama yaşadı. İslam'ın katı kurallarına dönüşün savunuculuğu yapan hareketler ve eğilimler bir araya geldi. Kuran ve hadislerin, İslam halklarının problemlerine tek çözüm olduğu düşünüldü. Köktenciler ideallerini uygulamak için, entelektüel alanda olduğu kadar sosyal ve politik münakaşalarda da sayısız yöntemler kullandılar. Radikal köktendinciliğin kökeni, Hanbelilik mezhebinin hukuk ilmiyle uyumlu olan, Vehhabi hareketine dayanır. XVIII. yy.'da Suudi Arabistan'da kurulan Vehhabi hareketi, Batı*

²⁸⁴ Historia del Mundo Contemporáneo, s. 443.

²⁸⁵ Historia del Mundo Contemporáneo, s. 444.

etkisine tamamen karşı çıkıyor ve Kuran'ın saf yasalarının uygulanmasını amaçlıyordu. Kuran'ın yasalarına dönüş, İran Devrimi, Körfez Savaşı, Arap-İsrail savaşı ve Afganistan'da bulunan Taliban rejimi gibi son zamanlardaki tarihi gerçeklerden dolayı desteklendi. ABD'nin nüfuzundan, Batı'nın endüstriyel uygarlığından dolayı, bütün bu olaylar İslam geleneğinin düşmanları olarak görünüyordu. 1990'dan beri, dini köktencilik Mısır ve Cezayir'de şiddetle genişledi. Mısır'da, Müslüman Kardeşler her seferinde politikada ağırlığını hissettirdi. 1993'den itibaren çeşitli sabotajlarda, Batılıların çıkarlarına ve yabancı turistlere karşı saldırılarda rol oynadı. Cezayir'de, İslami Selamiyet Cephesi (İSC) 1989 yılında legalleşti ve 1990 seçimlerini kazandı. Eylül 2001'de ABD'ye yapılan terörist saldırıyı, radikal İslamcı bir örgüt olan El Kaide (Suudi Arabistanlı Usame Bin Ladin tarafından finanse edilen) üstlendi. Bu olay, Uluslararası Toplum'un temel politik endişelerini değiştirdi ve ABD'nin Afganistan ve Irak'a yaptığı askeri müdahaleleri devam ettirmesi görüşü ileri sürüldü. İslam Terörü, uluslararası nitelikte büyük bir probleme dönüştü. 2001'den itibaren, sayısız saldırılar meydana geldi. En önemlisi, 2004 yılında Madrid'de meydana geldi. Londra, Paris ve Frankfurt'ta da başka saldırılar gerçekleşti. Aynı şekilde, Mısır, Endonezya ve Fas gibi ülkelerde de çeşitli saldırılar gerçekleştirdiler. Bütün bu saldırıların ardında El Kaide bulunuyordu. XXI. yy.'in başlangıcında, terörist tehdidin, gücü arttı ve ekonomi olarak, global nitelik kazandı"²⁸⁶. Kullanılan İslam terörü ifadesi, İslamofobik bir ifade olmakta, İslam ve terör açıklamalarda bir arada verilmektedir. Yine bu ifadelere dayandırılarak İslam'a karşı gelişen algıların son on yılda artmasının sebepleri verilmekte ve bu algılarda olaylar çarpıtılıp haklılık payı çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Genel Değerlendirme: Historia del Mundo Contemporáneo ders kitabı, Yakın Çağ İslam dünyasını hakkında önemli bilgiler içermektedir. İslam tanımlamaları yapılırken, detaylı anlatımlar yapılmaktadır. İslam, Batılı bakış açısıyla değerlendirilip işlenmektedir. İslam konuları kitabın “Avrupa Dışında” bölümlerinde geçmektedir.

Kitapta yoğun bir şekilde “İslami- terör”, “İslamcı Parti”, “İslamcı Örgüt”, “İslam- köktendinci” gibi ifadeler geçmektedir. Yakın tarihte yaşanan çatışmalarında sebebi İslam gösterilmektedir. Historia de España ders kitabında İslam olağan şekilde anlatılmaktayken, günümüz konularına ağırlık veren Historia del Mundo Contemporáneo ders kitabında İslam, yaşanan gelişmelere paralel olarak, terör ile

²⁸⁶ Historia del Mundo Contemporáneo, s. 444.

birlikte ifade edilmektedir. İslam'ı günümüzde yaşanan durumlara göre anlatıldığı görülmektedir.

3.3.3. Historia de La Filosofia (Felsefe Tarihi) Ders Kitabında Müslümanlar

Kitapta İslam ve Müslümanları anlatan konular ve ifadeler şu şekildedir;

a. Din Okulu ve Skolastik: Endülüslü İslam düşünürlerinin ilk defa geçtiği konu başlığıdır. *“XIII. yy. 'da skolastik düşünce zirvedeydi. Üniversitelerin kurulduğu yüzyıldı ve Arap filozoflar İbn Rüşd ve İbn Sina'dan çeviriler geliyordu. Bu dönem üç düşünce akımı gerçeği tartışmış: Agustinizm, Platon bakış açısını temsil eden. Latin İbn Rüşçülüğü, Aristoteles'ten kesin bir yorum önerdiği ve vahiy ile uyumlu hale getirmek için çifte hakikati kabul etmek zorunda kaldı. Rüşçüğü reddeden, Santo Tomás ve diğer Dominik Düzen üyeleri”*²⁸⁷. İbn Rüşd için ayrı bir konu başlığı açılmayıp diğer Endülüslü bilginlere de yer verilmediği görülmektedir.

b. Sebep ve İnanç; Problemleri Bir İlişki: İbn Rüşd'ün anlatıldığı bu konu başlığında, Rüşd'ün felsefi düşünceleri yüzeysel şekilde anlatılmaktadır. İbn Rüşd'ün önemi açıklandığı halde ayrı bir konu başlığı içerisinde geçmemesi önemli bir eksikliklerdir. *“Aristonun ilk olarak fikirleri İbn Rüşd'ün Arapça tercümeleriyle geldi. İslam inancından olan Kurtubalı filozof, Aristo ve Kuran'a sadık kalmaya çalıştı. Bundan dolayı düşünceleri hızla sansürlendi ve kınandı. Bu uyumsuzluk karşısında inancını kurtarmak için İbn Rüşd zorlandı ve çifte hakikatin varlığını kabul etti. İncasına göre dünya Allah tarafından yaratılmıştı. Bundan dolayı ruh ölümsüzdü. İncasına göre ancak felsefe ölümlüdür”*²⁸⁸. Ders kitabında İbn Rüşd heykelini gösteren bir resim mevcuttur²⁸⁹. Resim açıklamasında şu ifadeler geçmektedir; *“Hâkim, filozof, Doktor Kurtubalı Müslüman Aristo yorumcusu, Endülüs'ten Batı dünyasına felsefesini tanıttı. Düşüncelerinden dolayı zulüm gördü sonra Fas mahkemesinde yargılandı. Hristiyan skolastiği üzerine büyük bir etki yaptı. En önemli eseri Aristoteles'in yorumudur”*²⁹⁰. Rüşd'ün, Hristiyan felsefi üzerine olan etkisi vurgulanmaktadır.

c. Öz ile Varoluş Arasındaki Fark: Historia de La Filosofia ders kitabında değinilen bir başka Müslüman bilgin İbn Sina'dır. İbn Sina'na bu konu başlığında

²⁸⁷ Historia de La Filosofia, s. 98.

²⁸⁸ Historia de La Filosofia, s. 99.

²⁸⁹ Bkz: Ek- 17.

²⁹⁰ Historia de La Filosofia, s. 99.

sadece ismen geçmekte, ilim adamlığına değinilmemektedir. “*Bu farklılaşma bize, düşünülen her şeyin var olmadığını gösterir. İslam filozofu İbn Sina ve Tomás de Aquino'nun sorduğu bu soru ontolojilerinin temel sorunlarından biri olmuştur. Öz bir şeyin kimliğidir. Tanımı bu yüzden bir madde kendisinin aynısıdır ve başka bir şey değildir. Varoluş, gerçeğin uygulanmasıdır*”²⁹¹. İbn Sina’da konu içerisinde yüzeysel şekilde anlatılmakta, Felsefesi, bilime getirdiği katkılar ve eserleri hakkında bilgilere yer verilmemektedir.

d. Yeni Bir Dünyanın Merkezinde İnsan Olmak: Rönesans’ın başlangıcının tarihsel referansı olarak “*Konstanopol’un Türkler tarafından işgal*” ifadesi kullanılmaktadır. Aynı ünitenin sorular kısmında, İstanbul için “*Türkler tarafından 1453’te alındı*” şeklinde ifade görülmektedir. Orta Çağ’ın sonu 1453 olarak gösterilmektedir²⁹².

e. İber Yarımadası’nda Felsefe: İbn Rüşd bu konu başlığında yüzeysel şekilde anlatılmaktadır. İslam Felsefesine Endülüs üzerinden kitapta ilk defa bu konu başlığında değinilmektedir. “*Müslümanlar, Aristoteles’in önemli eserlerini korumuş ve Arapçaya çevirmiş. Bu çeviriler, IX. ve X. yüzyıllar arasında Latinceye çevrildi. Orta Çağ Avrupa’sında skolastik felsefenin gelişmesine yol açmıştı. Müslüman İspanya’da iki Kurtubalı düşünür göze çarpıyordu: Müslüman İbn Rüşd (1126-1198), en büyük Orta Çağ bilginlerinden biriydi, filozof ve Doktor Yahudi İbn Meymun (1135-1204), bugün bile en dikkat çeken Yahudi düşünürlerden biri olarak kabul edilir*”²⁹³. Konu içerisinde Endülüslü diğer bilginlere yer verilmediği görülmektedir. Tüm Endülüs düşüncesi İbn Rüşd üzerinden sınırlı tutulmaktadır.

f. İspanyol Felsefesinin İhtişamı: Orta Çağ İspanya’sının, felsefe ve düşünce açısından ihtişamlı olduğu belirtile de İbn Rüşd dışında hiçbir Endülüslü Müslüman düşünürü yer verilmemektedir. “*Aristoteles’in eserlerinin Arapçaya tercüme edilmesinde Endülüs Müslüman bilginlerin önemi vardı. Özellikle İbn Rüşd ve İbn Meymun, Orta Çağ felsefesinde öncü bilginlerdi, özellikle XII. yy.’da*”²⁹⁴. İbn Rüşd ve İbn Meymun’nun düşünceleri ve eserleri konu içerisinde geçmemektedir.

²⁹¹ Historia de La Filosofía, s. 102.

²⁹² Historia de La Filosofía, s. 118.

²⁹³ Historia de La Filosofía, s. 280.

²⁹⁴ Historia de La Filosofía, s. 296.

Genel Değerlendirme: Historia de La Filosofia ders kitabında İslam'la ilgili ilk ifadeler, 5. Üniteden itibaren rastlanılmakta fakat İslam ve Müslümanlarla ilgili ifadeler yetersiz kalmaktadır. Endülüs aydınlanması kitapta neredeyse hiç değinilmemekte, sadece İbn Rüşd ve İbn Sina'ya yüzeysel şekilde yer verilmektedir. İspanya'da okutulan felsefe kitabı olmasına rağmen, Endülüslü Müslüman olarak sadece İbn Rüşd'ün işlendiği görülmektedir. Burada üzerinde önemle durulması gereken husus İbn Rüşd'ün sadece belli konu başlıkları içinde tali olarak bahsedilmesidir. İbn Becce, El İdrisi, İbn Haldun, İbn Arabi gibi İslam düşünürlerine hiç değinilmemiş olması Endülüs düşünsel hayatını, tarih eğitimine eksik yansıtan noktalardandır.

3.3.4. Historia del Arte (Sanat Tarihi) Ders Kitabında Müslümanlar

Kitapta İslam ve Müslümanları anlatan konular ve ifadeler şu şekildedir;

İspanya Lise eğitiminde okutulan Historia del Arte ders kitabında İslam, Müslüman ifadesine ilk olarak 6. ünite de Bizans sanatında karşılaşmaktayız. Ünite girişinde verilen kronoloji, İslam'ın ilk dönemlerine ait önemli tarihi olayları gösterilmektedir. 1369'da Osmanlı Devleti'nin Edirne'yi fethettiği belirtilmekte ve "fetih" kelimesi kullanılmaktadır. Aynı kronolojide Suriye, Mısır ve Filistin için Müslümanlar 638-342 yılında fethetti ifadesi kullanılmaktadır.

a. Muhammed, Tanrı'nın Elçisi: Hz. Muhammed'in ve İslam'ın ortaya çıkışının anlatıldığı bu konu başlığında şu ifadeler geçmektedir; *"Muhammed Mekke'de dünyaya geldi. Mekke'de ailesi Kabe'yi korumakla görevliydi. Geleneğe (bilinene) göre, İbrahim, eskiden beri unutulmuş ve aynı zamanda çok tanrılı kabileler tarafından da tapılan bu yapıyı (Kâbe) bütün insanlığı bir araya getirmek için inşa etmişti. 611 yılından itibaren, Muhammed öngörülleri ile Cebrail meleğin kendisine Tanrı tarafından Peygamber sıfatı verildiğini ve 614 yılında da Allah'ın Resul'ü olacağını haberini almıştı. Sonrasında yakında çevresinde vaaz vermeye başlamıştı, ilerleyen zamanlarda da Mekke'de vaaz verecekti. Muhammed'in Medine'ye kaçıışı ve Muhammed'in onu takip eden müritlere olan etkisiyle, Tüccarlar Kabe'ye gelen Hacıların ve onlarla olan ticari bağların kaybolmasından korkuyorlardı. Hicret göçü ile 622 yılı, İslam'ın yayılmaya başladığı yıl olarak bilinir. İlerleyen yıllarda, Muhammed Arap kabilelerinin inancını değiştirdi. Kabileleri din adına bir araya getirdi ve manevi, politik ve*

*ekonomik anlamda uzlaştırdı. Böylece yönetim dini bir rejim halini aldı*²⁹⁵. Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye gidişi "kaçış" olarak ifade edilmektedir. Suçluymuş gibi bir algı oluşturulmaktadır. Yine aynı konu içerisinde "Hicret" olayına değinilmekte, hicret ve kaçtı ifadeleri aynı olay için kullanıldığı görülmektedir. Bu ikilem Historia del Mundo Contemporáneo kitabında aynı şekilde geçmektedir.

b. İslam: İslam'ın ortaya çıkışının anlatıldığı bu konu başlığında, işgal kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Sanat tarihi kitabında İslam, detaylı bir şekilde anlatılmakta ve temel kaideleri Batılı akış açısıyla değerlendirilmektedir. Yakın Çağ Dünya tarihini anlatan kitapta İslam'ı anlatmaktaydı. "*Muhammed, Arap halkına tek tanrılığı geri kazandırdı ve İslam'ı geliştirdi. Böylece İslam en büyük İbrahim'i tek tanrılı dinlerden olan Yahudilik ve Hristiyanlık ile üçüncü büyük bir din oldu. Böylece, üç din de İbrahim figürünü paylaştı. İbrahim, Yahudiler için İsrailoğullarının babası, Hristiyanlar için oğlu İbrahim'in soyundan gelen ve Müslümanlar için, oğlu İsmail'den dolayı Arapların babası oldu. İslam'ın kelime anlamı Tanrı'ya itaat eden demektir. Böylece Müslüman veya Müslim (İslam'a bağlı anlamında) hayatı boyunca dine göre kendini düzenlemek zorundadır. Kutsal kitap Kuran'da ve Muhammed'in ayetlerinde de Şeriatın kuralları şeklini almıştır. Bu kurallar "Hadis" olarak da kayıtlardadır. Muhammed'in başarısı ve İslam'ın hızlı yayılması 632 yılında Halife Ebu Bekir (Muhammed'in yerine gelen) bir ordu kurdu ve İslam'ı Bizans ve İran bölgelerine yaymak için Cihat'ı başlattı. Ticari güzergâh üzerindeki kontrolü genişlemeyi hızlandırdı. Emeviler 711 yılında İber yarımadasına girdiler ve üç yıl içinde işgal ettiler. Vizigotların zayıflığı, Musa'nın askeri ve politik yeteneği ve Frikya (Şimdiki Magreb)'nin temsilcisi Tarık'ın yardımı sayesinde işgal Emevilerin lehine oldu. Böylece Endülüs bölgesi ortaya çıkmış oldu. 750 yılında Abbasiler Emevi Halifesine yenildi ve 762 yılında Bağdad'a sürüldüler. Yaşayan tek Emevi olan Abdurrahman 756 yılında Bağımsız Emevi Devleti olan Endülüs'e sığındı. Böylece İslam, VIII. yy.'ın sonlarına doğru, bir yüzyıldan daha az bir sürede sınırlarını Fransa'nın güneyine ve Hindistan'ın sınırlarına kadar genişletti*²⁹⁶. İber Yarımadası'na yapılan fetihler "işgal" olarak nitelendirilmekte ama Bizans ve İran bölgelerinde İslam'ın yayılması cihat kavramı içerisinde açıklanmaktadır. İspanyol Reconquista'sı bu ifadelerde görülmekte ve o çağın olgularına göre yorumlandığı anlaşılmaktadır.

²⁹⁵ Historia del Arte, s. 142.

²⁹⁶ Historia del Arte, s. 142.

c. Halifeliğin Dağılması Konu: Türk ifadesi Historia del Arte ders kitabında ilk olarak bu konu başlığında geçmektedir. “IX. yy. ’dan itibaren Abbasi Halifeliği gücünü kaybetmişti. Mısır Valisi Tolunoğlu Ahmet, 868 yılında Abbasi İmparatorluğu’nu bağımsızlaştırıp, 905 yılına kadar sürecektir olan Tolunoğlu İmparatorluğu’nu kurdu. Türk kabileleri XX. yy. ’da doğu bölgesinde, 962 yılına kadar olan sürede Afganistan’da bir krallık kuracağı zamana kadar güçlendi.”²⁹⁷. Historia del Arte ders kitabı, tarihi olayları anlatması bakımından, sanat tarihi konularıyla sınırlı kalmamaktadır. İslam tarihinde önemli olan devletler konu içerisinde işlenmektedir.

d. İslam Kültürü: İslam kültür ve düşünce hayatının Avrupa’ya olan etkisi bu konuyla ortaya konulmaktadır. “Orta Çağ’da, İslam kültürü Doğu ile batı arasında bir köprü görevi gördü. Batıya bilim, kültür, teknik anlamda Çin’den gelen pusula ve kâğıt gibi birçok katkıda bulundu. Ayrıca kâğıt, Orta Çağ’ın başlangıcında, Avrupa’nın büyük bir bölümünde unutulmuş klasik Roma-Grek kültürünün yayılmasında da büyük öneme sahip oldu. Doğu’da Platon ve Aristoteles’in izin verilen felsefi eserleri Müslüman çevirmen ve yorumcular tarafından yeniden düzenlendi. Aynı şekilde Müslümanlar Antik Çağ teknik ve bilimi konusunda bilgi sahibiydiler. Bu bilgiler hayata geçirildi ve başka ülkelere götürüldü; Tıp, Tarımsal sulama, Matematik, Astronomi ve Kimya’nın Avrupa’ya tanıtılması gibi”²⁹⁸. Aynı açıklamalar Historia de La Filosofia ders kitabında geçmemekte ve bu anlamda Historia del Arte ders kitabı ünite içeriklerinde daha detaylı açıklamalar yapmakta ve incelenen diğer tarih ders kitaplarından ayrılmaktadır.

e. Arapların İber Yarımada’sına Gelişi: Historia del Arte ders kitabı İslam’ın açıklanışı bakımından önemli bir yere sahiptir. İslam’ın yayılmasının açıklandığı bu ünite, yarımadaya Arapların gelmesini işgal olarak görmekteler ve o dönem İspanyasını Araplar tarafından işgal edilen bir bölge algısına sahip oldukları ortaya çıkmaktadır. “Araplar Bağdat’tan başlayarak yarımadaya 711 yılında girdiler. Yarımada Arapları, Arap kökenli olsa da saf Sami ulusunun özelliklerini göstermiyordu. Bazı geleneklerinde hoşgörülü davranıyorlardı. Şarap kullanımına ve farklı ırklarla evliliğe izin veriliyordu. Dini anlamda da Hristiyanlar ve Yahudiler kadar inanç özgürlüğüne yer vardı. Araplar kısa zamanda yarımada’nın yerlileriyle kaynaştı ve kendilerini işgal ettikleri toprakların halkı gibi hissettiler. Bu durum, yarımadada daha

²⁹⁷ Historia del Arte, s. 143.

²⁹⁸ Historia del Arte, s. 144.

önceden baskın olan Roma ve Vizigot kültürlerine uyum sağlamayı beraberinde getirdi”²⁹⁹. Dönemi anlatan ifadelerle din anlayışıyla baktıkları görülmektedir. İslam olumlu bir imaj olarak anlatılmakla birlikte, kendi anlayışlarına göre İslam’ın yarımada gelmesini işgal olarak görmektedirler.

f. Ekonomi, Toplum ve Kültür: İber Yarımadası’nın çok kültürlülüğünün bitmesine neden olan Gırnata’nın düşüşünün sonuçlarından biri konuya yansıtılmaktadır. “*Katolik Krallar ile Gırnata 1492 yılında alınmıştı. Bu durum yarımadaadaki Müslüman varlığının sadece sonu olmadı aynı zamanda bir süredir devam eden İslam, Yahudi ve Hristiyan birlikteliğinin uyum aşamasına karışık bir hal getirdi*”³⁰⁰. Uyum ve çok kültürlü İspanya, İspanya tarih ders kitaplarında sıkça vurgulanmaktadır.

g. Yeniçağ: İstanbul’un fethinin önemine değinilen bu başlıkta, fethin sonucu şu şekilde açıklanmaktadır; “*İstanbul’un 1453’te alınması Avrupa ile ticarete yeni rotalar bulmaya itti. Bir genişleme döneminin başlangıcı olan bu fetih, dünyaya ve Avrupa mantalitesine bakış açısını da değiştirecekti. Dahası, 1453’te İstanbul’un Fethi ve İtalya’ya varışın daha elverişli olmasıyla, bilge kişiler ve sanatçılar Doğu’da unutulmuş antik Yunan kültürünün farklı yönlerini ortaya çıkardılar*”³⁰¹. Daha önceki ifadelerde İstanbul’un işgali kullanılmaktayken, bu başlıkta “İstanbul’un alınması ve fethi” ifadesi kullanılmaktadır. İstanbul’un fethinin bir sonucu olan Rönesans hareketlerinin başlangıcı konuyla ilişkilendirilmektedir.

Genel Değerlendirme: Sanat Tarihi ders kitabı Müslümanlara ait bir ünite içermesi bakımından da önemlidir. Bu ünite de İslam ve Müslümanlarla ilgili sanat tarihi açısından bilgiler verilmiştir. Kitap genel itibarıyla sanat tarihi konuları ile sınırlı tutulmamakta, tarihi olaylar detaylı şekilde anlatılmaktadır. İfade zıtlığı, “işgal- fetih” veya benzerliği bakımından, “işgal edildi, alındı” ifadelerine rastlandı. İslam sanatı açısından birçok konuya yer verildiği de görülmektedir. Bunda İslam için ayrı ünite açılmasının etkisi olduğu düşünülmektedir.

3.3.5. İspanya Bachillerato Tarih Ders Kitaplarının Analizi

Araştırmaya tabi tutulan kitaplarda, Müslümanlarla ilgili analizler şu şekildedir;

²⁹⁹ Historia del Arte, s. 150.

³⁰⁰ Historia del Arte, s. 223.

³⁰¹ Historia del Arte, s. 240- 241.

Tablo 7: İslam ve Müslümanların Anlatıldığı Kısımların Sayısı

Dersler	Müslüman ve İslam ile İlgili Ünite Sayısı	Müslüman ve İslam ile İlgili Konu ve Ara Başlık Sayısı	İslam, Endülüs, Türk ve Diğer Müslümanlarla İlgili Resim ve Harita Sayısı
Historia de España	0	1 Konu Başlığı	30
Historia del Mundo Contemporáneo	0	6 Konu Başlığı	47
Historia de La Filosofía	0	1 Ara Başlık	1
Historia del Arte	1	8 Konu Başlığı	55

Tablo 7’de görünen kitap içeriklerinde, İspanya tarih ders kitaplarında İslam ve Müslümanlar ifade ve açıklama olarak Historia del Arte kitabında yoğun bir şekilde geçmektedir. Historia de La Filosofía kitabı, İslam konusu ve görselinin içerik olarak en az işlendiği ders kitabı olduğu tespit edildi. Endülüs düşünsel hayatı, İslam felsefesi kitapta yer almamaktadır. Bu araştırma açısından bulguların en düşük düzeyde olduğu ders kitabı oldu. Historia del Mundo Contemporáneo kitabı içeriğinde İslam ve Müslümanlar, konu açıklamaları ve görsellerle kitapta yer bulmaktadır. Ders kitabında, Yakın Çağ dönemler halinde işlendiği için İslam ve Müslümanlarla ilgili bir ünitenin kitabın içeriğine uygun olamayacağı anlaşılmaktadır. Bunun yerine ana konu başlıklarıyla İslam ve Müslümanlar anlatılmaktadır.

Tablo 8: İslam ve Müslümanlarla İlgili Olumsuz İfadelerin Sayısı

Dersler	İslam- Terör	İslam-Köktendinci
Historia de España	1	0
Historia del Mundo Contemporáneo	5	4
Historia de La Filosofía	0	0
Historia del Arte	0	0

Tablo 8’de İslam ve terör ifadelerinin birlikte geçtiği kısımların sayısı verilmektedir. Bu ifadelerin İspanya bachillerato tarih ders kitapları arasında en fazla Historia del Mundo Contemporáneo kitabında geçtiği görülmektedir. Özellikle 11 Eylül saldırıları ve sonrasında işlenen konuların olduğu bölümlerde bu ifadelerin kullanıldığı tespit edildi.

3.4. Dördüncü Alt Probleme İlgili Bulgu ve Yorumlar

Bu alt problem “İspanyol kültürü ve geçmişinin İspanya lise tarih ders kitapları üzerinde etkisi var mıdır?” şeklinde belirlendi. Probleme ilişkin bulgu ve yorumlar şu şekildedir.

3.4.1. İspanya Tarihi’nin Ders Kitaplarına Etkisi

İncelemeye tabi tutulan lise tarih ders kitapları anlatım bakımından farklılıklar içermektedir. Genel hatlarıyla değerlendirildiğinde, İspanyollar karmaşık tarihlerinden ziyade, XVI. yy. ve sonrasını yoğun şekilde işledikleri görülmektedir. Çalışmayı detaylı bakılınca, XX. yy. konuları ağırlıklı olmaktadır. İspanyol geçmişinde çok kültürlülük, sömürgecilik, Katolik Hristiyan inancının koruyucusu olma ve yaşadıkları iç karışıklıkları, detaylı şekilde işlemedikleri tespit edildi. Tarih ders kitaplarında yoğun Avrupalılık vurgusu ve Avrupa tarihi işlenişi, kimlik arayışlarının tarih ders kitaplarına etkisini yansıtmaktadır.

İspanya’nın kendi içerisinde yaşadığı bölgesel sorunlara ders kitaplarında yeterince değinilmediği anlaşılmaktadır. Endülüs’ün düşüşü üzerinde sıkça durulmakta ve çok kültürlü toplumsal yapının ortadan kalktığı belirtilmektedir. Bu durum kitap incelemesinde ünitelerin işlenişinde etkili olmaktadır. Çok toplumlu yapısıyla İspanya, geçmişindeki çok kültürlü yapı yerine İspanyolluk üzerine tarihini şekillendirdiği, tarih eğitiminden anlaşılmaktadır. Ünitelerin XV. yy. sonrasına ağırlık vermesi bu durumu güçlendirmektedir. İspanyol birliğinin sağlandığı devir bu tarihle başlamıştı³⁰².

---

³⁰² Seçil Aladağ, “İspanya İç Savaşı ve Türkiye”, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2011, s. 6.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

4.1. Sonuç

Tarih ders kitapları hiç kuşkusuz tarih eğitiminin önemli bir parçasıdır. İspanya lise tarih ders kitaplarında Müslüman figürü içerik, tanımlama ve değerlendirilme açısından ortaya çıkarıldı. İspanya bachillerato ders kitaplarında, İslam ve Müslüman figürüne ait olumsuz, küçük düşürücü ifade ve kavramlara rastlamakla birlikte, “İslam-terör” ifadelerinin bazı yerlerde birlikte kullanıldığı görüldü. İslam’ın hoşgörü dini olduğu gibi olumlu ifadelere de İspanya tarih ders kitaplarında yer verilmektedir. Olumlu yaklaşımlarda Avrupa’nın ortak tarih anlayışı oluşturmada etkisi görülmektedir. Başka ülkelere ait tarih ders kitabı incelemelerinde olumsuz imaj tespitleri olmaktadır (Türk, Müslüman), aynı kavramlar İspanyol tarih ders kitaplarında genel olarak ılımlı şekilde geçmektedir.

İspanyol tarih ders kitaplarında “İslam- terör”, “İslam- köktendincilik” gibi ifadeler kullanılmaktadır. Bu ifadeler Historia del Mundo Contemporáneo kitabında sık şekilde kullanılmaktadır. Günümüz olaylarının anlatıldığı kısımlarda geçen bu ifadeler Batının İslam’a olan algısının da bir yansıması olmaktadır. Bu durum İspanyolların, İslam’la ilgili algılarında dünya konjonktüründen etkilendikleri göstergesi bakımından önemlidir.

Tarihinde Endülüs’e ev sahipliği yapan İspanya, ders kitaplarında bu kültür çağına yeterince değinmemektedir. İspanyol turizmin sektöründe Endülüs önemli bir şekilde kullanılırken, eğitim kısmında bu durumun zayıf kaldığı görülmektedir. Tarih öncesi dönemden Yeni Çağ’a kadar olan dönemin tek üniteye anlatılması tarih metodolojisi ve eğitimi açısından yetersiz bir durumdur. İber Yarımadası’nda uzun süre varlığını sürdüren İslam kültürü ve tarihinin, Historia Del Arte ders kitabı dışında, diğer tarih ders kitaplarda çok az değinildiği sonucuna ulaşıldı. Bu durum ideolojik bir yaklaşım olarak görülmemeli, İslam’ı anlatan olumlu ifadelerinde olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

İncelenen İspanyol ders kitapları, yazarın anlatımı, kaynak ve resimler, soru ve cevap kısmından oluşturmaktadır. Kitap içerikleri çoğunlukla kaynak ve resimlerden oluşmakta ve tarih ders kitaplarında yapılandırmacı yaklaşımın benimsendiği

görülmektedir. Ayrıca tarih ders kitaplarında, XV. yy. öncesi tarihine ilişkin bilgiler sınırlı tutulmakta, konular neden- sonuç ilişkisinden uzak kalmaktadır. Bu araştırma sırasında incelenen kitaplarda hatalı tarihsel bilgilerde olduğu ortaya çıktı.

Tarih dersi, geçmişte yaşanmış olayları günümüz perspektifiyle bakıp değerlendirme yapabilmelidir. Geçmişin çok kültürlü izlerini, farklı bakış açılarını tarih eğitiminde kullanılması ve belirtilmesi, tarih eğitimine işlevsel bir boyut kazandıracaktır. İspanya tarih ders kitaplarında Avrupalılık vurgusunun ağırlığı görülmektedir. Bu duruma Avrupa Komisyonun kararı ve Avrupa ülkelerinde ortak müfredat arayışının etkileri olmaktadır. Ortak tarihsel miras oluşturmayı amaçlayan Avrupa Komisyonu, diğer inançlarla ilgili ifadelerinde gözden geçirilmesi üzerine çalışmalar yapmaktadır. Tarih eğitiminde kullanılan “öteki” kavramı ayrımcılığın artmasına sebep olacaktır. Kullanılan ifadelerin toplumsal barışı sağlamada yol gösterici olacağı unutulmamalıdır.

4.2. Tartışmalar

Bu bölümünde elde edilen verilerin sonuçları ve yorumları bulunmaktadır. Çalışmanın konusu İspanya lise tarih ders kitaplarında Müslüman imajıdır. Ders kitapları öğrencilerin algı geliştirmesi bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada, algıların oluşmasında önemli olan ifadeler ortaya çıkartıldı.

Başka ülkelere ait tarih ders kitabını inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. İspanya lise tarih ders kitapları sadece Türk imajı üzerine bir çalışmaya tabi tutulmuştur.

Mustafa Kıran’ın 2014 yılında yaptığı “Yunan Tarih Ders Kitaplarında Türk ve Türkiye Üzerine Bir Araştırma” adlı yüksek lisans tez çalışmasında, Türklerle ilgili olumsuz ve tarihi gerçeklerden uzak ifadelerin mevcut olduğu ortaya çıkarılmıştır. Yunan tarih ders kitaplarının yanlı olarak ele alındığı ulusal milliyetçiliğe vurgu yaptığı görülmüştür. Tüm çalışma boyunca, Türklerin tarihin her döneminde kötülendiği sonucu ortaya çıkmaktadır³⁰³.

Bu çalışmadaysa, İspanyol tarih ders kitaplarında, Müslümanlarla ilgili olumsuz ifadelere rastlanmakla birlikte, çalışmanın tamamında olumsuzluklardan söz etmek mümkün değildir. İspanyol tarih ders kitaplarında İslam dini ve Müslümanlar hakkında önemli ve olumlu tespitlerin de yapıldığı ortaya çıkarıldı.

---

³⁰³ Kıran, aynı tez.

Yasemin Koçoğlu'nun 2014 yılında yapılan "Barışın Aracı Olarak Tarih Ders Kitapları: Türk-Yunan Tarih Ders Kitapları Örneklemleri" adlı yüksek lisans tez çalışması, Türk-Yunan tarih ders kitaplarını karşılıklı olarak değerlendirmeye tabi tutup, Yunan ders kitaplarında Türklerle ilgili olumsuz ifadelerin fazlaca yer bulduğu ortaya konulmuştur. Yunan kitaplarda kullanılan resimlerle olumsuz Türk imajı oluşturulmaktadır. Bu durumun barışçıl öğretime uygun olmadığı ve Türk- Yunan ilişkileri açısından sıkıntıları çözmeyecek bir dil olduğu vurgulanmıştır³⁰⁴.

Bu çalışmada ise iki ülkenin kitap karşılaştırması yerine, Müslüman imajının İspanyol ders kitaplarında durumu ortaya çıkarıldı. İki ülke ilişkisi yerine, çok kültürlülüğe değinildi.

Alim Davarcı'nın 2006 yılında yapılan "Alman İlk ve Orta Öğretim Tarih Ders Kitaplarında Metodoloji ve Türk İmajı Üzerine Bir Araştırma" adlı çalışmada, Alman eğitim müfredatında kullanılan tarih ders kitapları incelenmektedir. Kitaplar eğitim açısından değerlendirmeye tabi tutulup içerik analizleri yapılmıştır. Alman ders kitaplarının değışim süreci çalışmaya eklenip, yapılandırmacı eğitim anlayışıyla ilişkilendirilmiştir. Çalışmada Alman tarih ders kitapları, Türkiye tarih ders kitapları ile kıyaslanmaktadır³⁰⁵.

Bu çalışmada ise İspanyol tarih ders kitapları metodolojik ağırlığından çok, Müslüman figürünün konularda nasıl geçtiği tespit edilmeye çalışıldı ve günümüz tarih eğitimi ile ilişkilendirilmeye çalışıldı.

Nigâr Maharramova Cengiz'in 2016 yılında yapılan "Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Türk İmajı" adlı yüksek lisans tez çalışması, Türk imajının Sovyet eğitim sisteminde nasıl geçtiğini ortaya koymaktadır. Sovyet- Türkiye ilişkileri ile başlayan çalışma, Sovyet tarih eğitiminden bahsetmektedir. Araştırmanın ana konusu, Sovyet tarih ders kitaplarında Eski Türk tarihidен başlayıp Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar Türk imajı analiz edilmektedir. Olumsuz ifadelerin bulunduğu çalışmada, ders kitaplarında Sovyet ideolojisinin etkisi tespit görölmektedir³⁰⁶.

Bu çalışmada güncel müfredatta bulunan ders kitapları incelenmekte ve Cengiz'in araştırmasından bu bağlamda ayrılmaktadır.

³⁰⁴ Koçoğlu, aynı tez.

³⁰⁵ Davarcı, aynı tez.

³⁰⁶ Cengiz, aynı tez.

Fatma Duygu Kılıç'ın 2013 yılında yapılan "İspanya'da Çok Kültürlü Yurttaşlık" adlı yüksek lisans tez çalışması, İspanya'nın toplumsal yapısını anlama bakımından önemlidir. İspanya'nın içerisinde barındırdığı çok kültürlülüğü, toplumsal yaşamında olan etkileri ortaya çıkarılmaktadır. Çalışma İspanya'nın tüm bölgelerinin tarihi ve yapısının incelenmesiyle başlayıp, çok kültürlü yapısı hakkında değerlendirilmelerde bulunmuştur. İspanya'nın günümüzde var olan kimlik bunalımında ne gibi etkileri olduğu tespit edilmektedir³⁰⁷.

Bu çalışmada ise çok kültürlü İspanyol geçmişi, günümüz tarih ders kitaplarında ortaya çıkarılıp, Müslüman imajı açısından değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.

Mehmet Yiğit'in 2009 yılında yapılan "Arap Ülkelerinde Okutulan Tarih Ders Kitaplarında Türkler (Ürdün ve Suriye Örneği)" yüksek lisans tez çalışmasında, Ürdün ve Suriye ders kitaplarında Türk imajının iki ülkeye göre değişiklik gösterdiğini, ülkelerin politik durumunun bu imajı etkilediği ortaya çıkarılmıştır³⁰⁸.

Bu çalışmada iki veya daha fazla ülkeye ait ders kitabı incelemesi yapılmamıştır

Serkan Avcı'nın 2009 yılında yapılan "Türkiye ve Balkan Savaşlılarına Katılan Balkan Ülkelerinin Tarih Ders Kitaplarında Balkan Savaşları" yüksek lisans tez çalışmasında, Türkiye ve Balkan ülkelerine ait ders kitapları Balkan Savaşları ile sınırlı tutulmak üzere incelenmiştir. Her bir ülkenin Balkan Savaşına bakış açısı değerlendirilmiş ve tarihsel açıdan yorumlanmıştır. Sonuç olarak, her ülkenin konuya farklı baktığı tespit edilmiş ve tarih eğitiminde devletlerin ideolojik ve siyasi etkilerinin devam ettiği vurgulanmıştır. Tarihte yaşanmış olayların yerine tarih kitaplarında geçen ifadelerin ortadan kaldırılması gerektiği vurgulanmaktadır³⁰⁹.

Bu çalışmada sadece İspanya tarih ders kitapları incelenip, İspanya Devleti'nin Müslümanlarla ilgili yanlı ve ideolojik bir tutum sergilediğine rastlanılmamıştır. İmaj incelemesi yapılmıştır.

Zafer Çınar'ın 2010 yılında yapılan "Çokkültürlülük ve Kültürlerarasıcılığın Tarih Eğitimine Yansımaları" yüksek lisans tez çalışmasında, Çok kültürlülüğün içeriğine değinilmiş, sonuçları itibariyle tarih yazıcılığında öteki kavramını yok sayan tanımlara rastlanılmıştır. Farklılıklardan ziyade ortak arayışta eğitimin kullanılması gerektiği

³⁰⁷ Kılıç, aynı tez.

³⁰⁸ Yiğit, aynı tez.

³⁰⁹ Avcı, aynı tez.

ortaya çıkarılmıştır. Çok kültürlülüğün her boyutuyla değerlendirilip bir bütün olarak sosyal hayat işlenmesinin toplumsal hayatın sorunlarını çözmeye önemli bir yere sahip olacağı vurgulanmıştır. Çok kültürlülüğün barışın sağlanmasında araç olacağı bunun hayata geçirilmesinde tarih eğitiminin rolünün önemi açıklanmıştır. Türkiye üzerinden değerlendirmeye varılmış ve sonuçlar ortaya çıkarılmıştır³¹⁰.

Bu çalışmada ise İspanya'nın çok kültürlü geçmişi içerisinde yalnızca İslam öğelerine değinilmekte ve ortaya çıkarılmaktadır. İslam figürünün Türkiye'de mevcut durumu incelenmemiştir. Çok kültürlü barışın sağlanması hususunda eğitim tek başına eğitiminin yeterli olmayacağı, kimlik ve kültür yapısının da bu bağlamda dikkate alınması gerektiği ortaya çıkarıldı.

Mehmet Ali Kapar tarafından 2016 yılında yayınlanan “Sovyetler Birliği Dönemi Ders Kitaplarında Eskiçağ Tarihi ve Eski Türk Tarihi'nin Öğretimi” adlı çalışmada, Türklerle yakın ilişkileri bulan Rusların, Sovyetler dönemi ders kitaplarında Eski Türk tarihine yer verilme durumu incelenmiş ve sonuç olarak Türk tarihine az değinildiği görülmüştür. Ayrıca Türk imajına dair olumsuz ifadeler yer verildiği tespit edildi³¹¹.

Bu çalışmada İspanya tarihinde İslam medeniyeti kötülenmemiş ancak günümüz konularında İslam ve terör ifadelerinin birlikte kullanıldığı görülmektedir. Endülüs tarihine yeterince yer verilmediği tespit edildi. Ayrıca müfredatta bulunan güncel ders kitapları kullanıldı.

4.3. Öneriler

Çalışma sonucunda elde edilen bilgilere dayalı olarak şu önerilerde bulunmaktadır;

- İspanya lise tarih ders kitaplarında Müslüman ifadelerinde tespit edilen sıkıntılar dolayısıyla Türk imajına da sirayet etmektedir. Bu olumsuz ifadelerin ortadan kaldırılması açısından İspanya ve Türkiye arasında ortak bir çalışma yürütülmelidir.
- İspanya eğitim sistemi ve tarih eğitimi ile ilgili çalışmalar artırılmalı ve desteklenmelidir. Türkiye ve İspanya tarihinin son yüzyıllarda benzerlik

³¹⁰ Çınar, aynı tez.

³¹¹ Kapar, aynı makale.

gösterdiği unutulmamalı ve iki devletin tarih sahnesinde çatışmalarının tarih eğitimine nasıl yansıdığı incelenmelidir. Türkiye’de kullanılan tarih ders kitapları ve İspanya tarih ders kitapları tarihsel geçmiş göz önünde bulundurularak karşılaştırılmalı eksik yönler bulunup değerlendirilmelidir.

- Tarih ders kitaplarında, öteki kavramına dikkat edilmeli, küçük düşürücü, aşağılayıcı ve kötüleyici ifadeler kullanılmamalıdır. Tarih eğitiminin bu konudaki ağırlığına ve etkisine dikkat edilmeli ve göz önünde bulundurulmalıdır.
- İspanya’ya öğrenci değişim programlarının özendirilmesi, İspanya ve diğer Müslüman Ülkeler arasında sosyal ve kültürel yapının anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

İspanya Tarih Ders Kitapları

- DE OLAGUER, Fernando- DE COSSÍO, Ana María Arias- MONTENEGRO, Jesús Cantera- SÁNCHEZ, José Luis, *Historia del Arte*, Ediciones SM, España 2011.
- IZUZQUIZA, Ignacio- CORELLANO, Luis- DOMINGUEZ, Vicente Jesús- FRECHILLA, Ana Rosa- VILLAMAYOR, Santiago, *Historia de La Filosofía*, Anaya, Madrid 2009.
- PRATS, Joaquín- CASTELLÓ, José Emilio- FORCADELL, Carlos- GARCÍA, Camino- IZUZQUIZA, Ignacio- LOSTE, Antonia, *Historia del Mundo Contemporáneo*, Anaya, Madrid 2011.
- SÁNCHEZ, J.Aróstegui- SEBASTIÁN, M.García- ARIMONT, C.Gatell- GAMIR, J.Palafox- CORBELLA, M.Risques, *Historia de España*, Vicens Vives, Barcelona 2012.

Kitaplar

- AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- M.S. 2010*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2010.
- ALKAN, Necmettin, “Efsaneden Aydınlanmacı Geleneğe Tarih Düşüncesi”, *Tarih Nasıl Yazılır*, Ed. Şimşek, Ahmet, Tarihçi Kitapevi, İstanbul 2011, s. 21-38.
- ALKAN, Necmettin, “Geçmişten Günümüze Dünyada Tarih Yazıcılığı”, *Tarih İçin Metodoloji*, Ed. Şimşek, Ahmet, Ankara 2018, s. 26- 37.
- ARSLAN, Mehmet, “Eğitimle İlgili Temel Kavramlar”, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ed. Arslan, Mehmet, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2009, s. 12- 27.
- AYDIN, Hasan, *Dünyada ve Türkiye’de Çokkültürlü Eğitim Çalışmaları ve Uygulamaları*, Nobel Akademi Yayıncılık, Ankara 2013.
- AYSEVENER, Kubilay, *Collingwood’un Tarih Felsefesi*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 2001.
- BLACK, Luisa, “Tarih Öğretim ve Öğreniminde Yöntem Sorunları”, *Tarih Eğitime Eleştirel Yaklaşımlar*, Yay. Haz. Köymen, Oya, Numune Matbaası, İstanbul 2003, s. 28-33.
- BOLAY, Süleyman Hayri, *Endülüs’ten İspanya’ya*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996.
- CHASTEEN, John Charles, *Latin Amerika Tarihi*, (Çev. Ekin Duru), Say Yayınları, İstanbul 2012.
- CİHAN, Mustafa, *José Ortega y Gasset’de İnsan ve Tarih Felsefesi*, Çizgi Kitapevi, Konya 2010.
- CUMAOĞLU, Necati, “Öğretimde Ders Kitaplarının Yeri ve Önemi”, *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Tarih 9-12*, Ed. Hayta, Necati, Nobel Akademi Yayıncılık, Ankara 2003, s. 1- 32.
- DEMİR, Muzaffer, “Antik Yunan Tarihçiliği: Herodotos ve Thukydides”, *Dünyada Tarihçilik*, Ed. Şimşek, Ahmet, Pegem Yayınları, Ankara 2017, s. 1- 28.
- ERDEN, Münire, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Alkım Yayınevi. İstanbul 2017.
- ERGİNER, Aysun, *Avrupa Birliği Eğitim Sistemleri Türkiye Eğitim Sistemiyle Karşılaştırmalar*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2006.
- FERRER, Francisco, *Özgür Eğitim Modern Okulun Kökenleri*, (Hakan Şahin), Pales Yayıncılık, İstanbul 2014.

- GASSET, José Ortega, *Kitlelerin Ayaklanması*, (Çev. Neyyire Gül Işık) İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- GASSET, José Ortega, *Sistem Olarak Tarih*, (Çev. Neyyire Gül Işık), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- GÜNEŞ, Firdevs, “Eğitimde Temel Kavramlar ve Çağdaş Yönelimler”, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Ed. Güneş, Firdevs, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2014, s. 4-24.
- GÜRSAKAL, Necmi, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Bursa Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı, Bursa 2001.
- HÖPKEN, Wolfgang “Tarih Eğitiminde Yeni Yöntemler”, *Tarih Eğitime Eleştirel Yaklaşımlar*, Yay. Haz. Köymen, Oya, Numune Matbaası, İstanbul 2003, s. 46-56.
- IŞIK, Gül, *İspanya Bir Başka Avrupa*, Metis Yayınları, İstanbul 2015.
- KABAPINAR, Yücel, “Bir Öğretim Materyali Olarak Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitapları”, *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırmacı Bir Yaklaşım*, Ed. Cemil, Öztürk – Gülçin Dilek, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2002.
- KARABAĞ, Gülin, “Tarih Eğitimi ve Ders Kitabı Kullanımı”, *Tarih Öğretiminde Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, Ed. Demircioğlu, İsmail Hakkı-Turan, İbrahim, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2015, s. 39-74.
- KARLI, Ercan, *Kısa Osmanlı Tarihi*, Geçit Kitapevi, İstanbul 2013.
- KILIÇ, Ayşe, *Endülüs Müslümanlarının Sürgünü*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2015.
- KILIÇBAY, Mehmet Ali, “Annales Okulu ve Fernand Braudel”, *Dünyada Tarihçilik*, Ed. Şimşek, Ahmet, Ankara 2017, s. 226- 235.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, *Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya 2006.
- LEA, Henry Charles, *İspanya Müslümanları Hristiyanlaştırılmaları ve Sürülmeleri*, (Çev. Abdullah Davudoğlu), İnkılab Yayınları, İstanbul 2011.
- LURAGHİ, Raimondo, *Sömürgecilik Tarihi*, (Çev. Halim İnal), E Yayınları, İstanbul 2000.
- MAKSUDOĞLU, Mehmet, *Osmanlı Tarihi 1289- 1922*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009
- MCKELLAR, Ian, “Neden Tarih Öğretiyoruz?”, *Tarih Eğitime Eleştiriler Yaklaşımlar*, Haz. Yay. Köymen, Oya, Numune Matbaası, İstanbul 2003, s. 72-81.
- MILKO, Tatiana, “Tarih Ders Kitaplarında Yeni Bir Anlayışa Doğru”, *Tarih Eğitime Eleştirel Yaklaşımlar*, Yay. Haz. Köymen, Oya, Numune Matbaası, İstanbul 2003, s. 82- 89.
- ONUR, Mustafa, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2016.
- OĞUZ, Mustafa, *Ahmet Cevdet Paşa ve Tarihçiliği*, Kömen Yayınları, Konya 2014.
- ÖĞÜT, Özcan, *Yakın Dönem Türkiye-İspanya İlişkileri ve İspanya Siyaseti*, Cinius Yayınları, İstanbul 2017.
- ÖZBARAN, Salih, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2017.
- ÖZÇELİK, İsmail, *Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler*, Dizgi Baskı, Ankara 1993.
- PHILIPS, William D.- PHILIPS, Carla Rahn, *İspanya'nın Kısa Tarihi*, (Çev. Tuna Erkmen), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2016.
- SAFRAN, Mustafa, “Tarih Eğitimi”, *Tarih İçin Metodoloji*, Ed. Şimşek, Ahmet, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2018, s. 103- 106.
- SANCAR, Mithat, *Hesaplaşma Unutma Kültüründen Hatırlatma Kültürüne*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

- SARIASLAN, Fatma Kurt, *İslamofobi Batı Literatüründe İslam Algısı ve İslamofobi*, Onto Yayınevi, İstanbul 2018.
- SOUTHGATE, Baverley, *Tarih: Ne ve Neden*, (Çev. Çağdaş Dizdar), Phoenix Yayınları, Ankara 2012.
- ŞİMŞEK, Ahmet, *Dünyada Türk İmajı Tarih Ders Kitaplarındaki Durum*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2018.
- ŞAHİN, Ali Ekber, “Eğitimle İlgili Temel Kavramlar”, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ed. Sönmez, Veysel, Anı Yayıncılık, Ankara 2006, s.
- ŞAHİN, Tuğba Yanpar- YILDIRIM, Soner, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*, Anı Yayıncılık, Ankara 1999.
- TABAKOĞLU, Hüseyin Serdar, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı-İspanya İlişkileri*, Dergah Yayınları, İstanbul 2011.
- TEZ, Zeki, *İslam'ın Batı Cephesi*, Hayy Kitap, İstanbul 2014.
- TİMUÇİN, Afşar, “Doğru Bilinç Oluşturmada Tarih Eğitiminin Önemi”, *Tarih Öğretimi ve Tarih Ders Kitapları*, Ed. Özbaran, Salih, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2017, s. 55- 60.
- TOGAN, A. Zeki Velidî, *Tarihte Usûl*, Enderun Yayınevi, İstanbul 1981.
- TUNÇAY, Mete, “Tarih Öğretiminin İyileştirilmesine Yönelik Düşünceler”, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, Ed. Özbaran, Salih, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2017, s. 52- 54.
- TURAN, Tufan, “İspanya Lise Tarih Kitaplarında Türk İmajı”, *Dünyada Türk İmajı Tarih Ders kitaplarındaki Durum*, Ed. Şimşek, Ahmet, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2018.
- VAN DER LEEUW, Joke, “Tarih Öğretimi Üzerine Bazı Düşünceler”, *Tarih Eğitime Eleştiriler Yaklaşımlar*, Ed. Köymen, Oya, Numune Matbaası, İstanbul 2003, s. 60-71
- YILDIRIM, Ali – ŞİMŞEK, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınevi, Ankara 2005.

Dergi, Makale ve Tez

- ALADAĞ, Seçil, “İspanya İç Savaşı ve Türkiye”, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2011.
- ALPAN, Gülin Bangir, “Ders Kitaplarındaki Grafik Tasarımının Öğrenci Başarısına ve Derse İlişkin Tutumlarına Etkisi”, *Educational Sciences and Practice*, S.3(6), (2004), s. 193- 209.
- AVCI, Serkan, “Türkiye ve Balkan Savaşlılarına Katılan Balkan Ülkelerinin Tarih Ders Kitaplarında Balkan Savaşları”, (Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tarih Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009.
- ANULAMENT de BARCELONA, “Government Measure İslamophobia Plan”, Kasım 2016, s. 1-35.
- BABAYONUZ, Berna, “Kosova’da Türkçe Eğitim Kapsamında Verilen Tarih Eğitiminin Program ve Ders Kitapları Yönünden İncelenmesi”, (Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir 2012.
- BAŞAR, Hüseyin, “Önyargısız-Ezbersiz Eğitim Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi”, *Bahar*, (2003), S.34, s. 214-235.

- BİLGİN, Feridun, “Endüsül’te Kalan Son Müslümanların (Moriskolar) İspanya’dan Sürgünü (1609-1614)”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, S.2, C.13, (2013), s. 37-61.
- CENGİZ, Nigâr Maharramova, “Sovyet Rusya Tarih Ders Kitaplarında Türk İmajı”, (Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı Tarih Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2016.
- ÇELİKER, Dilek- GÜNEŞ, M. Handan, “Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Dersine Yönelik Öğrenci Görüşleri”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.5, (2010), s. 81- 90.
- ÇAM, Hüseyin, “Ahmet Akyüz’ün Türk Eğitim Tarihine İlişkin Görüşleri”, *Bartın Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, S. 2, s. 43-51
- ÇINAR, Zafer, “Çokkültürlülük ve Kültürlerarasıcılığın Tarih Eğitimine Yansımaları”, (Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Tarih Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010, s. 309-312.
- DAVARCI, Alim, “Alman İlk ve Orta Öğretim Tarih Ders Kitaplarında Metodoloji ve Türk İmajı Üzerine Bir Araştırma”, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2006.
- GÜL, Gülbahar, “Birey Toplum Eğitim ve Öğretmen”, *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.1, (2004), s.223-236.
- GÜLERSOY, Ali Ekber, “İdeal Ders Kitabı Arayışında Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Bazı Özellikler Açısından İncelenmesi”, *IJTASE*, C.2, S.1, (2013), s. 8-24.
- HALİ, Servet, “Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları”, *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, S. 3, Ekim 2014, s. 158- 166.
- KAPAR, Mehmet Ali, “Sovyetler Birliği Dönemi Ders Kitaplarında Eskiçağ Tarihi ve Eski Türk Tarihi’nin Öğretimi”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 5, (2016), s. 239-252.
- KARATAŞ, Zeki, “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.2, (Ocak 2015), s. 62-80
- KIRAN, Mustafa, “Yunan Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarında Türk ve Türkiye İmajı Üzerine Bir Araştırma”, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2014.
- KILIÇ, Fatma Duygu, “İspanya’da Çok kültürlü Yurttaşlık” (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2013.
- KOÇOĞLU, Yasemin, “Barışın Aracı Olarak Tarih Ders Kitapları: Türk- Yunan Tarih Ders Kitapları Örnekleme”, (Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Tarih Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2014.
- MEHONİKJ, Ertan, “Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Eskiçağ Tarihi Konularının, Makedonya’daki 6. Sınıf Tarih Ders Kitabı ile Karşılaştırılması”, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2018.
- METİN, Erhan, “Tarih Eğitimi ve Dil: Tarihçilerin, Tarih Ders Kitabı Yazarlarının, Tarih Öğretmenlerinin ve Öğrencilerin Tarihsel Dil Kullanımı”, (Erzurum Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Tarih Eğitimi, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2011.

- NAKİBOĞLU, Canan, “Deneyimli Kimya Öğretmenlerinin Ortaöğretim Kimya Ders Kitaplarını Kullanımlarının İncelenmesi”, Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, S.1, (2009), s. 91- 101.
- OKTAY, Vildan Şafak, “Hıristiyan Coğrafyasında İslamofobi”, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2019.
- ÖZDEMİR, Murat, “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yönetim Bilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.11, S.1, (Haziran 2010), s. 323-343.
- RAMAJARAN, D-Runell, M, “Confronting Islamophobia in Education”, Intercultural Education, C.18, S.2, (Mayıs 2007), s. 87-97.
- SAYAR, Mustafa Kemal, “Avrupa Birliği Ülkelerinde İslamofobi”, (Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon 2014.
- SAYYED, Salman, “A Measure of Islamophobia”, Islamophobia Studies Journal, C.2, S., (2014), s. 10-25.
- SUNGUR, Hasan, “Amerika Birleşik Devletleri’nde Tarih Eğitimi ve Ulusal Tarih Standartlarının Oluşturulması”, (Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2012.
- TABAKOĞLU, Hüseyin Serdar, “Akdeniz’de Osmanlı- İspanya Rekabeti, 1560- 1574: Teşkilat, Denizgücü ve Savaş”, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı), İstanbul 2016.
- TEKİN, Burcu, “Orta Çağ İspanya’sında Büyü ve Büyücülük ve Yazınsal Yapıtlara Yansıması”, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2016.
- YİĞİT, Mehmet, “Arap Ülkelerinde Okutulan Tarih Ders Kitaplarında Türkler (Ürdün ve Suriye Örneği)”, (Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tarih Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009.
- ZINE, Jasmin, “Anti-Islamophobia Education as Transformative Pedagogy”, American Journal of Islamic Social Sciences, C.21, S.3, (2004), s. 110-119.

Sözlük

FONO, *İspanyolca Standart Sözlük*, Yay. Haz: Ali Bayram. Fono Yayınları, İstanbul 2013

Elektronik Kaynaklar

Eurydice, Erişim Tarihi: 13.07.2019,

https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/spain_en,

Expatica, Erişim tarihi: 13.07.2019, <https://www.expatica.com/es/education/children-education/education-system-103110/>

HAFEZ, Farid, *İslamophobia and the Battle of Education*, Erişim tarihi: 13.05.2019, <https://bridge.georgetown.edu/research/islamophobia-and-the-battlefield-of-education/>

Gobierno Castilla-La Mancha, Erişim Tarihi: 07.09.2019, <http://www.educa.jccm.es/es/edubachiller>

- İslam Düşünce Atlası, Erişim tarihi: 17.08.2019,
<https://www.islamdusunceatlasi.org/detail/person423>.
- Kur'an'ı Kerim, *Hac* 22/78, Erişim tarihi: 14.09.2019, <https://kuran.diyamet.gov.tr/>.
- MECD, Erişim Tarihi: 08.02.2018,
<http://www.mecd.gob.es/exterio/cenros/cervantes/es/ofertaeducativa/librotexto/librossecundaria.pdf>
- MEFP, *Educación Primaria*, Erişim tarihi:
 10.05.2019, <http://www.educacionyfp.gob.es/contenidos/estudiantes/educacion-primaria.html>,
- MEFP, Erişim Tarihi: 12.05.2019,
www.educacionyfp.gob.es/contenidos/estudiantes/bachillerato.html
- MEFP, *1. de Bacillerato y 2. de Bacillerato*, Erişim tarihi:
 27.06.2019, <http://www.educacionyfp.gob.es/educacion-mecd/dms/mecd/educacion-mecd/areas-educacion/sistema-educativo/ensenanzas/bachillerato/02 Tabla Organizaci-n-Bachillerato.pdf>
- Türkiye Diyanet Vakfı, *İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2019, Erişim tarihi: 25.06.2019,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/endulus>
- Türkiye Diyanet Vakfı, *İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2019, Erişim tarihi: 25.06.2019,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/ispanya>
- UMAR, Muhammed, *İslamofobia in the Media*, s. 3., Erişim tarihi: 28.04.2019,
https://www.researchgate.net/publication/329365444_Islamophobia_in_the_Media,
- TDK, Erişim tarihi: 23.05.2019,
<http://sozluk.gov.tr>,
- TRT Haber, Erişim Tarihi: 24.05.2019,
<https://www.trthaber.com/haber/dunya/ispanyada-islam-dini-dersi-sorunu-177129.html>

EKLER

EK-1: Reconquista'yı gösteren harita.

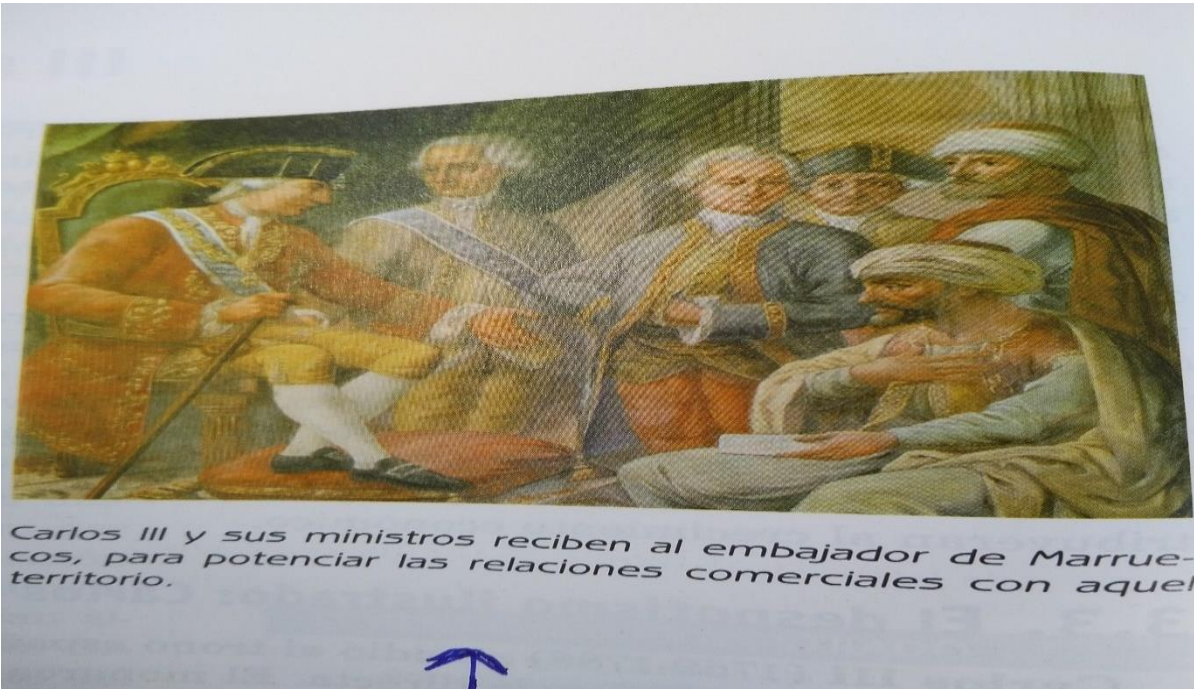
EK- 2: 1609 Sürgününde Valencia limanında sürgüne gönderilen müslümanları gösteren resim.

EK- 3: Reconquista'nın tamamlanmasıyla, Endülüs eserlerinin yakılmasını gösteren resim.

EK- 4: III.Carlos, Fas elçisi ile bölgedeki ticaret konuları üzerine bir görüşme yaparken.

EK- 5: Cadíz Anayasası'nın ilanını gösteren resim. Bu resim aynı zamanda Historia de España ders kitabının ön ve arka kapağında bulunmaktadır.

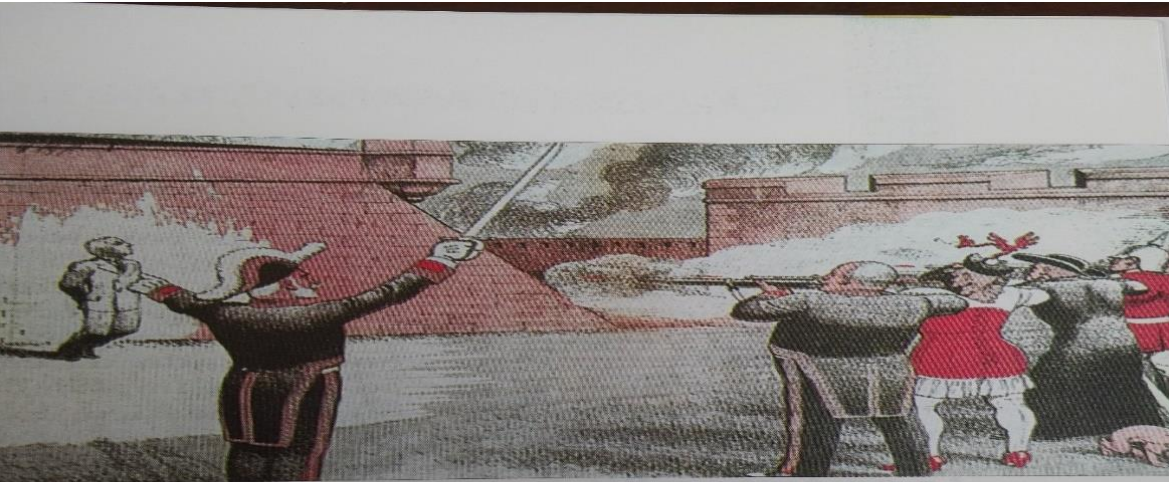

Salvador VINIEGRA: La promulgación de la Constitución de 1812, pintado en 1912.

90

4. LA CRISIS DEL ANTIGUO RÉGIMEN (1788-1833)

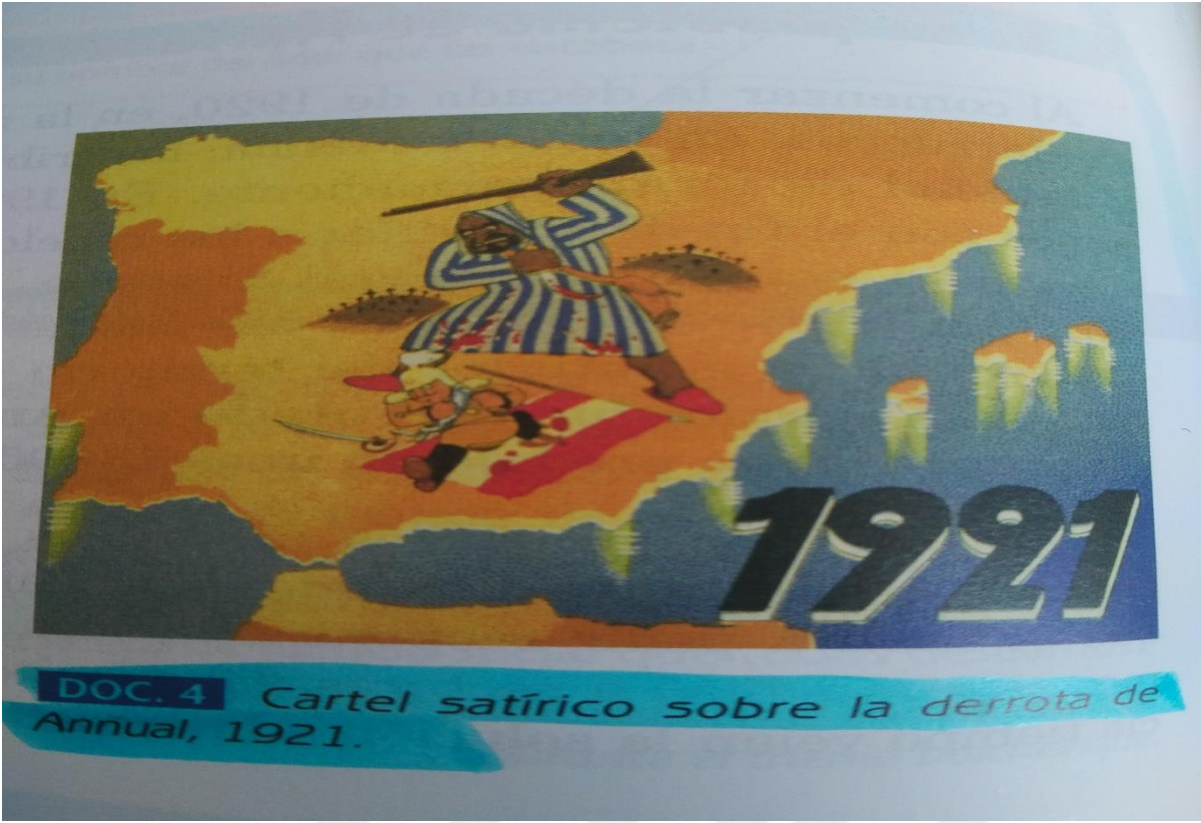
EK- 6: İspanyol düşünür ve eğitimci Francisco Ferrer'in idamını gösteren resim.

Francisco Ferrer Guardia ejecutado por las fuerzas de la reacción, viñeta publicada en la revista L'Esquella de la Torratxa, 1932.

- Analiza el significado de la caricatura y la crítica que expresa.

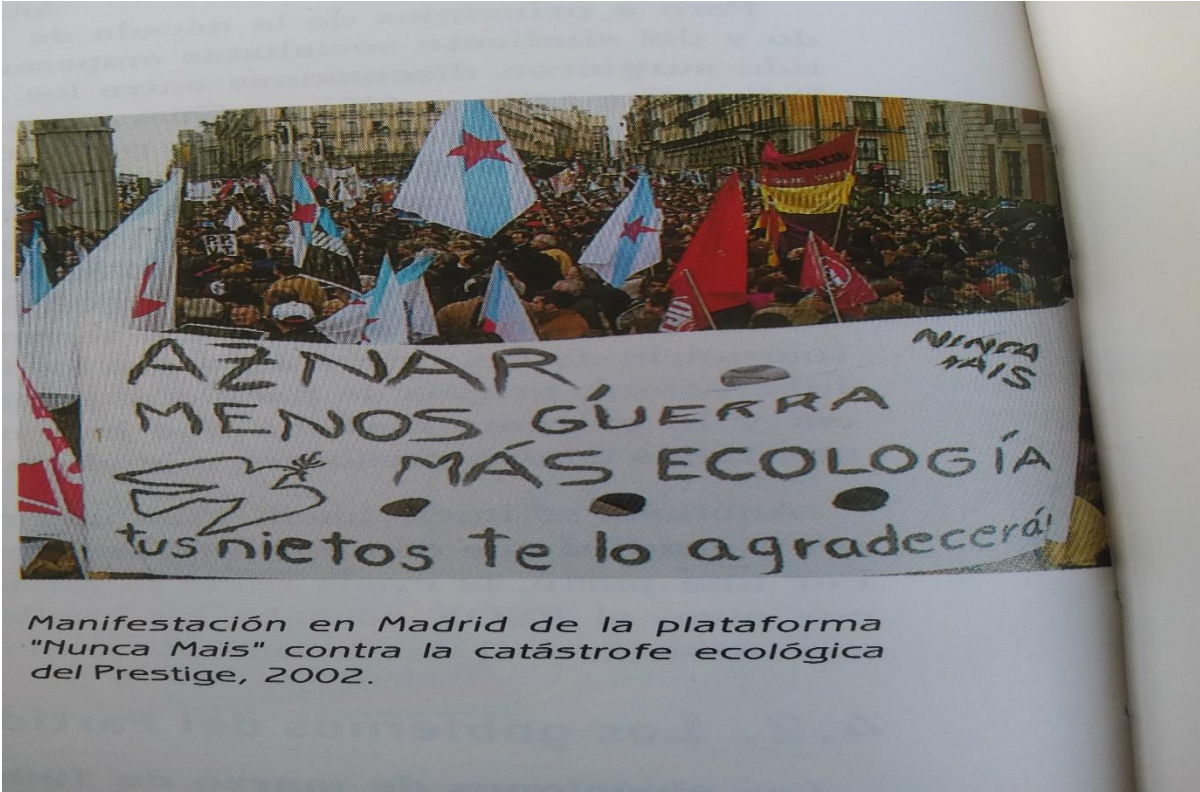
EK- 7: 1920 Fas savaşı sırasında çizilmiş gravür. Resimde Fas'lı ayaklanmacı İspanyol askeri kovarken.

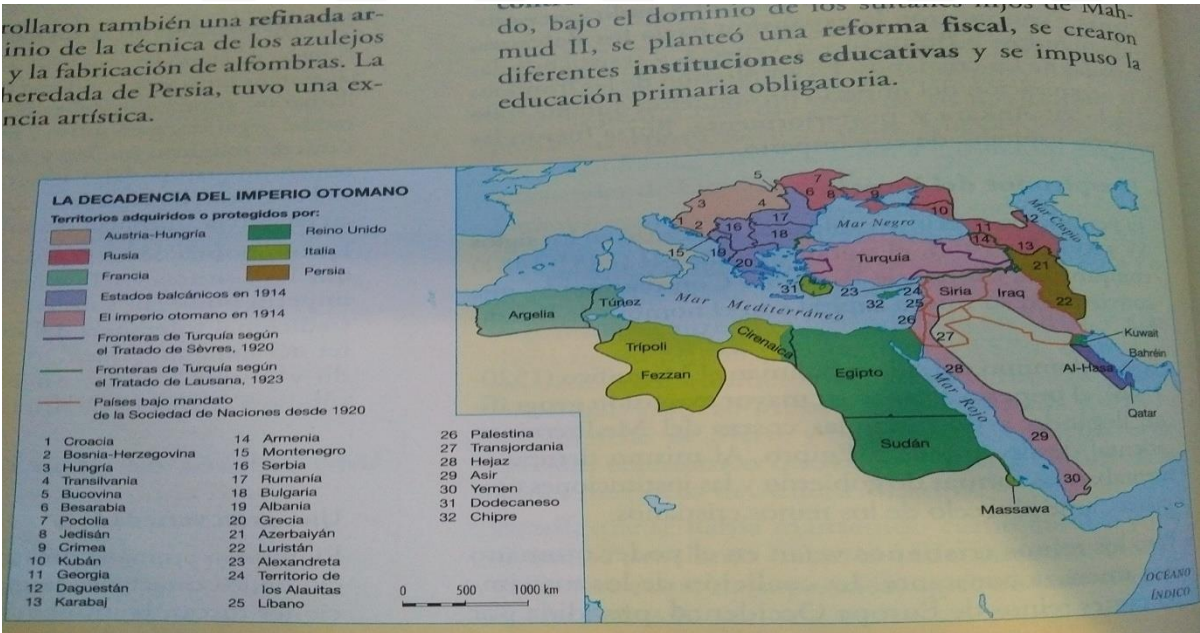
EK- 8: İspanya İç Savaşı. Resimde iç savaşı destek verenler arasında müslümanlarda görülüyor.

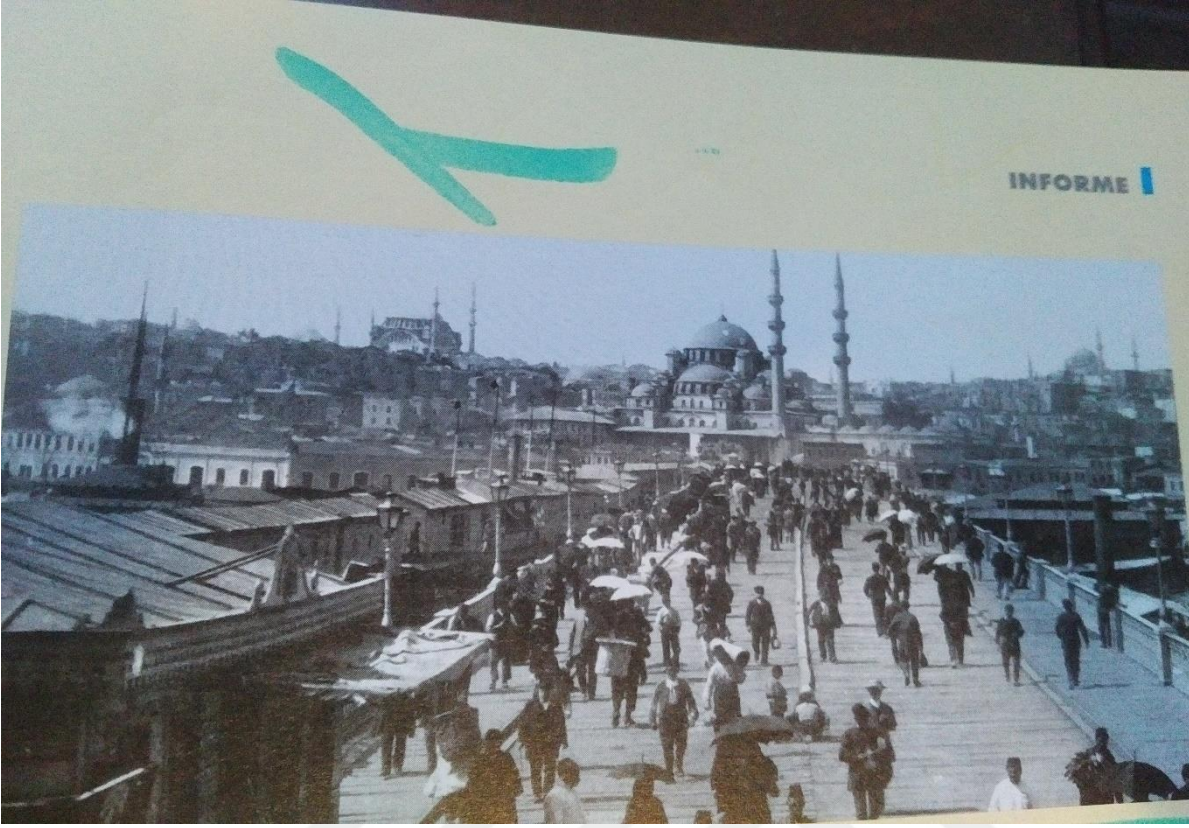
EK- 9: 2003'te Irak'a asker gönderilmesini ve hükümeti protesto eden halk.

EK- 10: Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı öncesi ve sonrası topraklarını gösteren harita

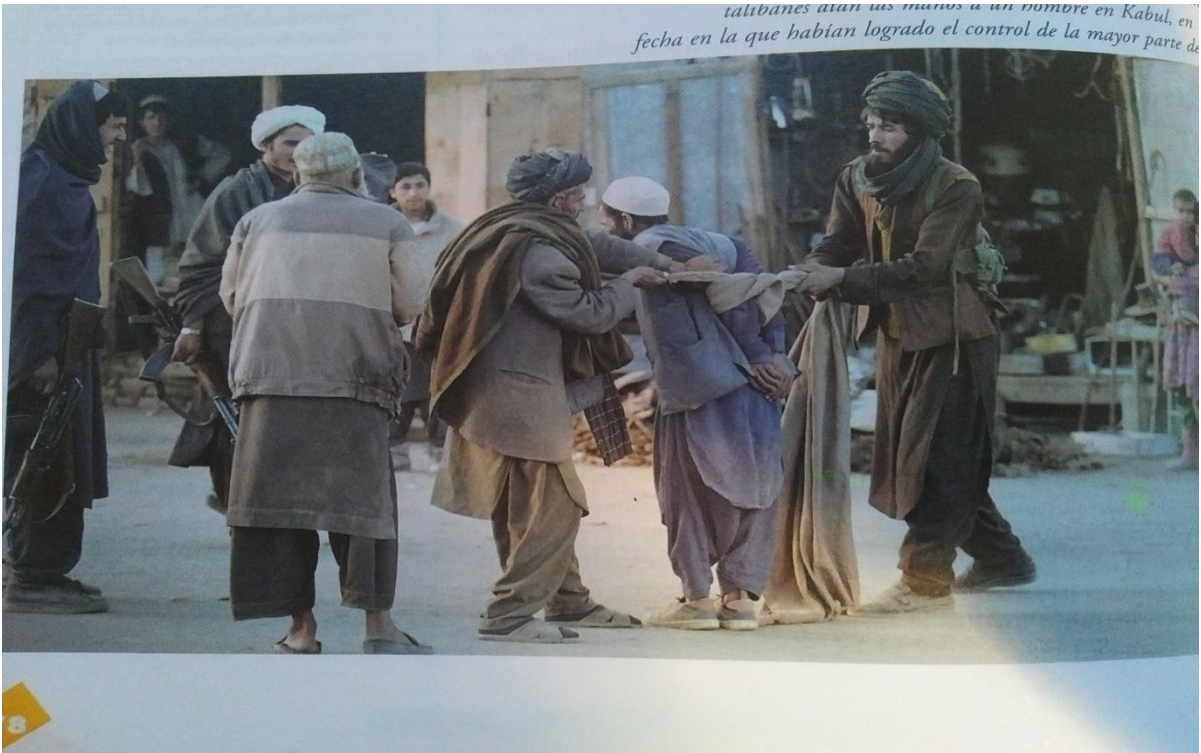
EK- 11: XIX. yy. Sonlarına Galata Köprüsü

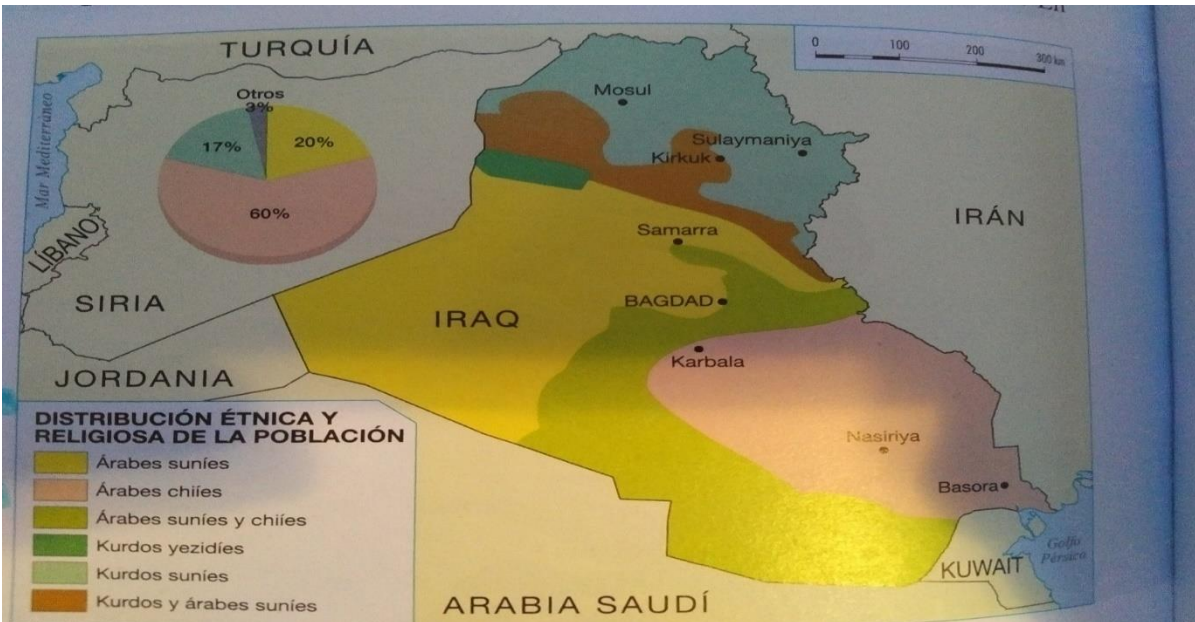
EK- 12: 1922-1939 yıllarında Avrupa rejimlerini gösteren resim. Türkiye otoriter rejim olarak görülmektedir.

EK- 13: Afganistan'da Taliban militanları.

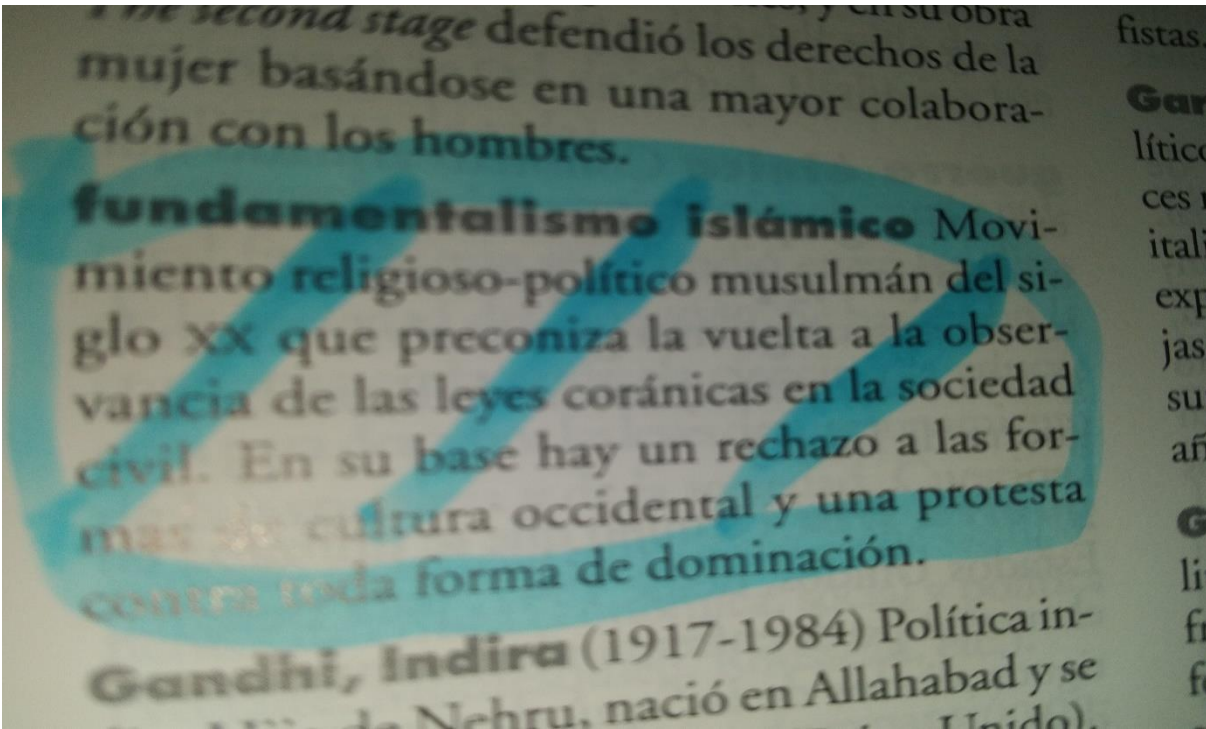
EK- 14: Irak'ın etnik ve mezhep durumunu gösteren resim.

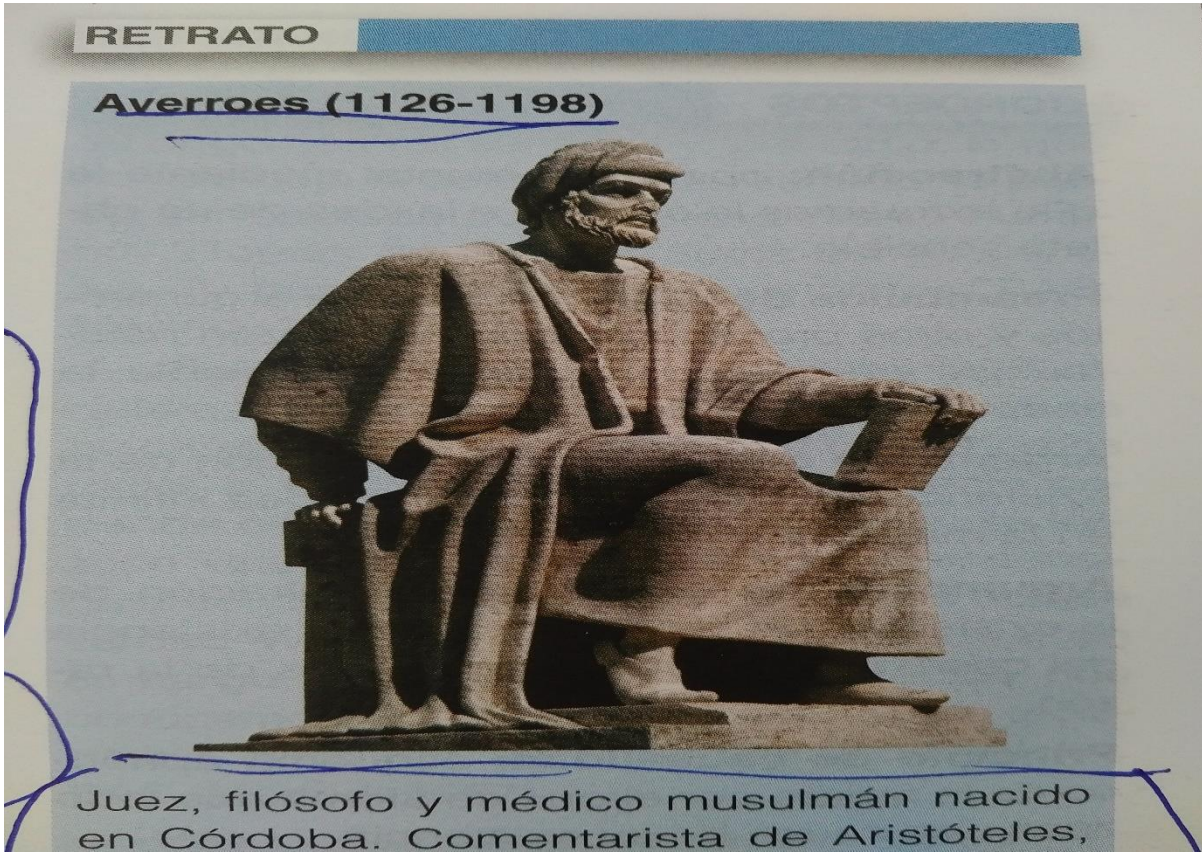
EK- 15: Hacılar Mekke'de. Resimde Türk hacılar gösterilmiştir.

EK- 16: Historia del Mundo Contemporáneo ders kitabında, İslamcı tanımını gösteren resim.

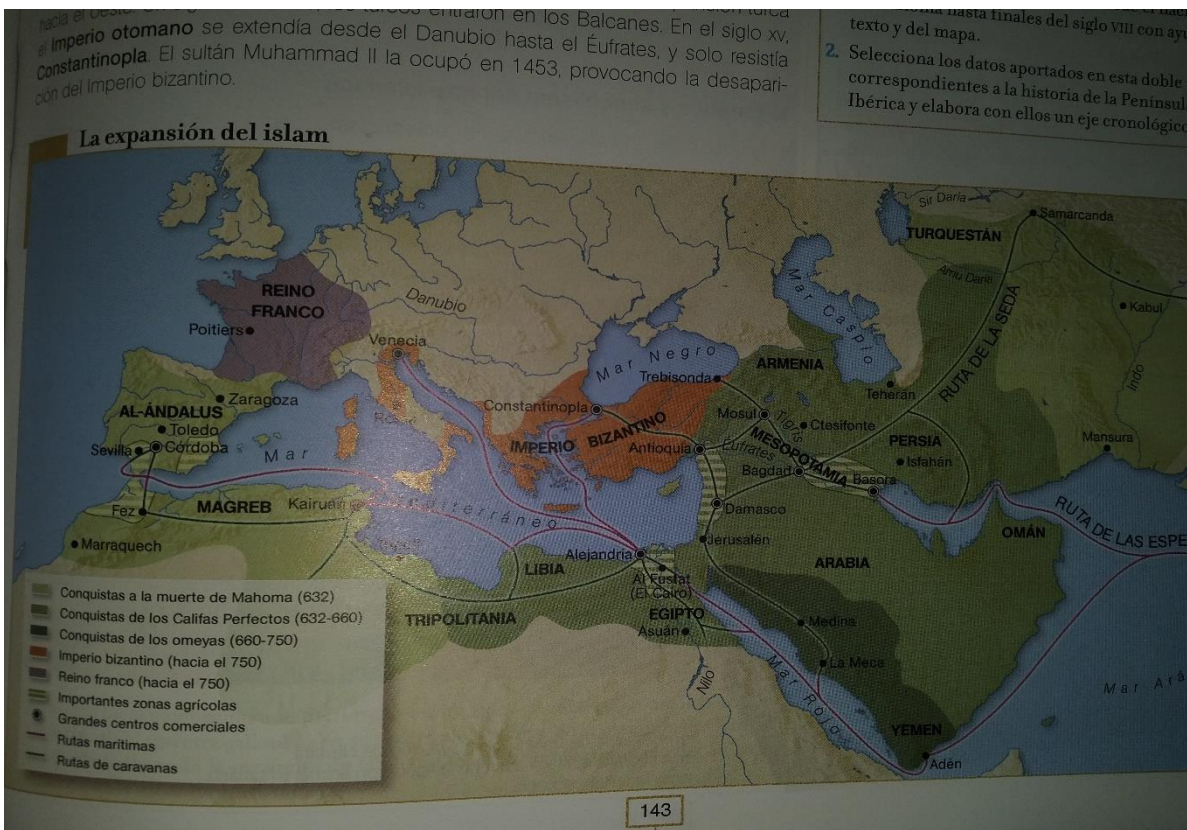
EK- 17: Historia de La Filosofía ders kitabında İbn Rüşd'ün resmi

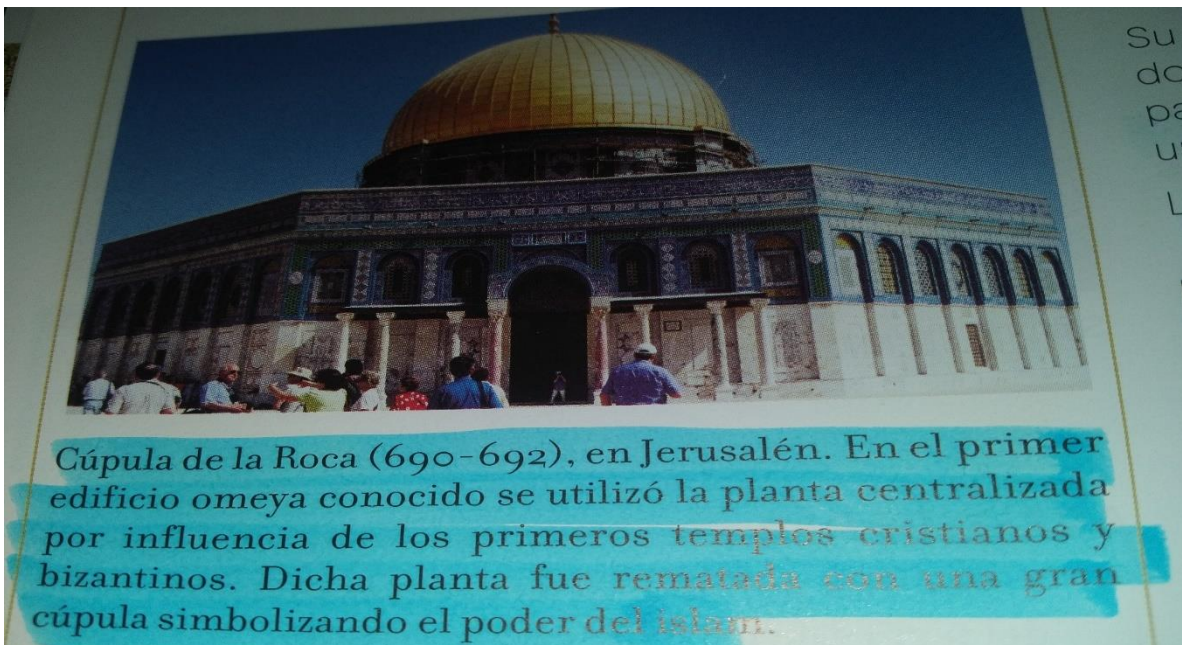
EK- 18: Historia Del Arte ders kitabında Aya Sofya'nın resmi.

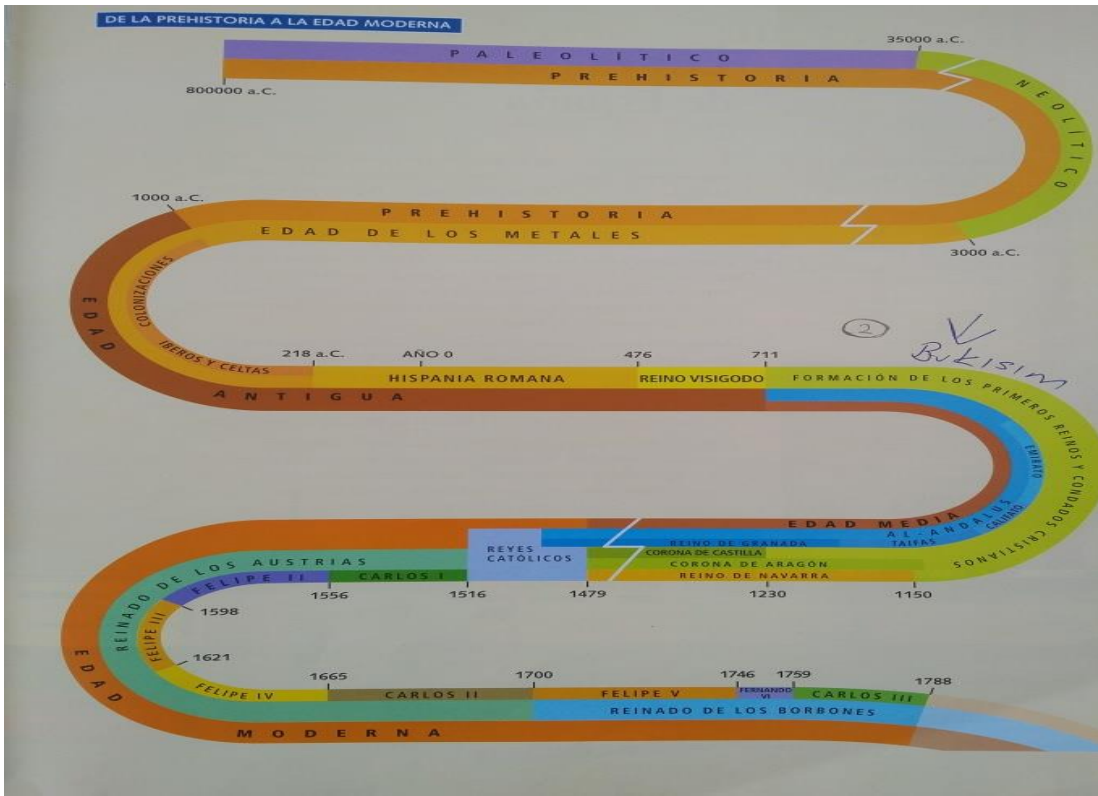
EK- 19: Historia Del Arte ders kitabında İslam'ın yayılışını gösteren resim.

EK- 20: Historia Del Arte ders kitabında Kubbetüs Sahra camisinin resmi.

Ek- 21: Tarih çağlarını gösteren tarih şeridi. Orta Çağ'ın başlangıcı 711 yılı gösterilmektedir.

Ek- 22: Engizisyon yargılamalarında inançlarından dolayı idama mahkum edilenler

Ek- 23: I. Carlos dönemini gösteren resimde Osmanlı için Türk ifadesi kullanılmıştır.

